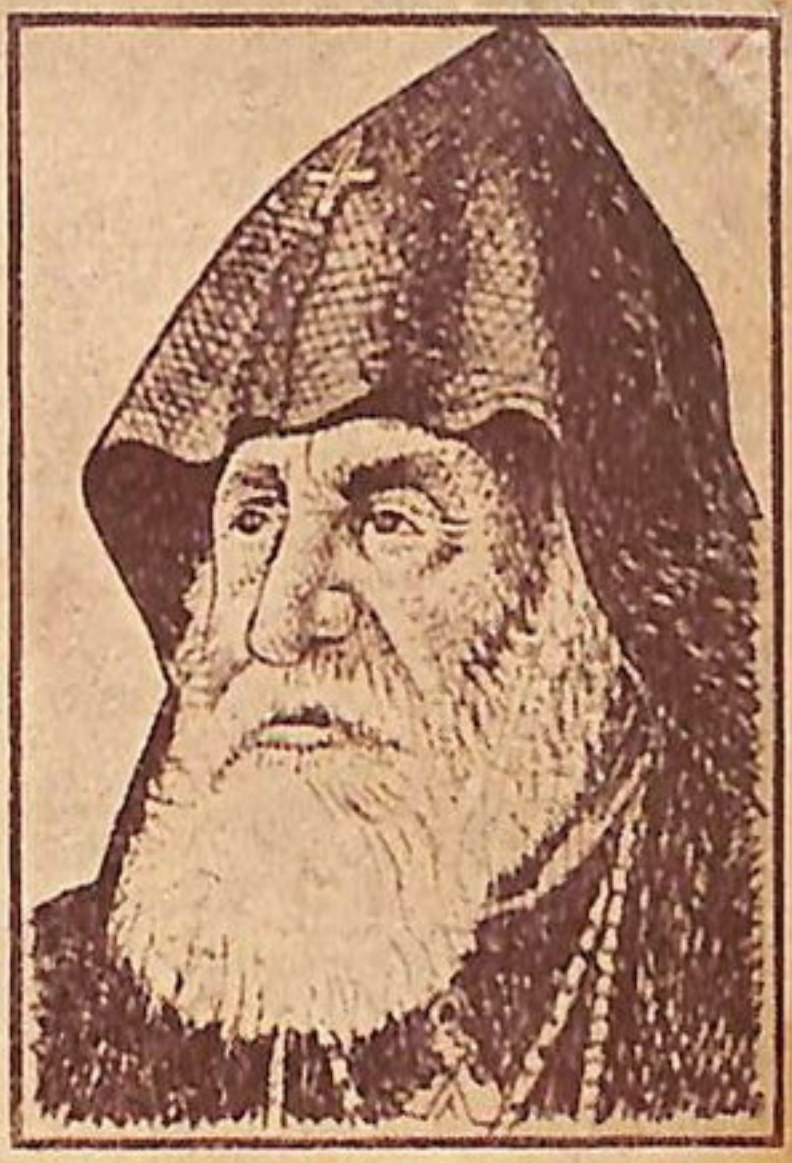
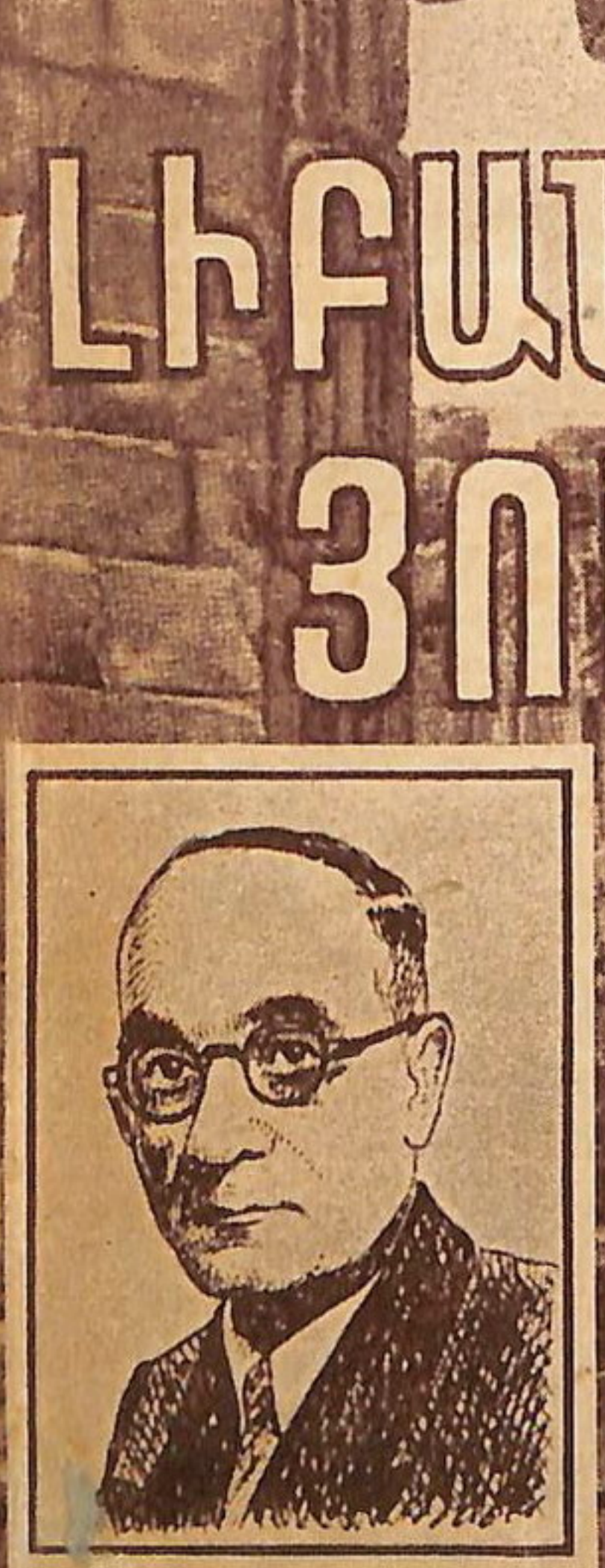
ԹԱՋԱՏԵԱՆ

ԼԻԲԱԼԱԿԵԱՆ ՅՈՒՇԵՐ

281.6 | A $\frac{\text{ii}}{526}$
Ա | Ավետեան, Թ.
հրանտեան հուշեր
22տ.

Կիրեը դուրս չի տրվում:

«Մշակույթ» Հրատարակչական Մատենաշար թիւ 17

Թ. ԱՋԱՏԵԱՆ

281.6
Կ
A II/S26

ԼԻՖԱՆԱՆԵԱՆ ՅՈՒՇԵՐ

[illegible]

1 9 4 9

DOĞU BASIMEVİ

Galata Billur sok. Evkaf han No. 10

Ն. Ս. Օծութիւն Վեհ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ԱՆԹԻԼԻԱՍՆ ՈՒ ԻՐ ՎԵՀԱՓԱՌԸ

Վեհանիստ իր Կաթուղիկէն կը բարձրանայ Միջերկրականի ափին, մշտարթուն փարոսի մը պէս, որ լոյս և ուղղութիւն կուտայ Հայ Միտքին ու Հաւատքին։

Անթիլիասի Կաթողիկոսարանը՝ իր նորակերտ Մայր տաճարով, իր վեհարանով ու Դպրեվանքով, իր Մատենադարանով ու Ցպարանով, գուբսի ժխորէն և հակամարտութիւններէ հեռու, ամփոփուած ու կղզիացած՝ այլ կենսունակութեամբ առլի ներաշխարհ մըն է, Լիբանանեան լեռներու պատրոյգը, ուր բարձունքներէ հոսող մայրիներու քոյրը կը վերաճուի հոգեպարար կնդրուկի և ուր վերձակայ ծովուն մրմունջն ու աստղածոր երկնքին բանաստեղծութիւնը իր վրտքը կը սաղմոսերգեն։

Լիբանանի մայրաքաղաքէն հոն փութացող ուղեւորը, ինքնայարժին մէջէն կը նկատէ արդէն հոյակերտ ու երկնասլաց Կաթուղիկէն Անթիլիասի։ Կայարանէն թեքող ուղին կը խորանայ համաստարած կանաչութեան մը գիրկը։ Այն–Նէպի (Մարգարէին Ակը) գետակին երկու եղերքուն վրայ տարածուն ադամաթզենիներ իրենց զուգածալ, լայնեզր տերեւներու ներքեւ սքօղուած մանիկաձեւ ողկոյզներով, կիտրոնիներ՝ դեռ կաւի-կանաչ պտուղներով ու ձիթենիները, որոնք տեղական ջերմ կլիմային արգասիքն են, մեզ ծանօթ ազգի ազգի պտղածառերու և

որթատունկերու հետ կը կազմեն եդեմական պուրակներու չարք մը, որոնց մէջէն լուռ ու երկիւղած այցելուն կը գիմէ Կաթողիկոսարան։

Ահա այս խաղաղութեան ժէջ է որ կը վերընձիւղի կ'ուռճանայ, կը ծաղկի ու կը պտղաբերի Մերձաւոր Արեւելքի Հայ Մշակութային կեդրոններէն մէկը, դէպի ուր կը յառին այսօր սփիւռքի Հայութեան ակնարկները՝ խանդաղատա և յուսալից։

Այնտեղ, Անթիլիասի վեհարանին մէջ կ'իյնէ ու կ'ստեղծագործէ նոր օրերու Շնորհալին, Շնորհազարդ Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. Կաթողիկոս Ծովսէփեան։ Անոր խորաթափանց ու խուզարկու ակնարկներուն տակ գարերը կը վերակենդանանան, կը բանան իրենց գեղարուեստական հնութեանց թաքուն գանձարանները ու նոր, զմայլելի գեղեցկութեամբ մը կը խօսին մեզի ու մեր ցեղային հպարտութիւնը կը գգուեն։

Գարեգին Կաթողիկոսի անձին մէջ կը յառնեն մեր եբանաչնորհ Հայրապետներու, պատմագիրներու և արուեստագէտներու ստեղծագործ ուժն ու գերմարդկային կարողութիւնը։ Իր էութիւնը լի է անոնց իմացական լոյսով ու հանճարով։ Երկնառաք տեսիլք մըն է ան, որ ունի յաւտնաբերող զօրութիւն, որ բոլոր գաղանիքները կը պարզէ իրենց սկզբնական հունին վրայ։ Ներթափանց, մչտաբթռուն, սրամիտ, պատրաստաբան ու քաղցրահայեաց գիտուն մը, որուն աչքերուն խորը հանճարը զետեղած է դոյգ չափիւղաններ, մոդիչ ճաճանչներով։ Հաւատաւոր պահապանն է ան Կրօնքին ու Գեղարուեստին, զորս կը պաշտէ ու պաշտելի կը դարձնէ և իր ներկայութիւնը օրհնութիւն մըն է Լիբանանի և Սուրիոյ Հայութեան համար։

Ս. Էջմիածնի ժէջ առած էի Գարեգին Կաթողիկոսը և Անթիլիասի մէջ, մօտէն ճանչցայ զինքը։ Ի՛ր բեղուն վաստակը՝ անկորուստ սեփականութիւնն ու փառքը կը կազմեն Հայ Մշակոյթին։ Անոնք ծանօթ են բոլորին։

Հազուագէպ պատեհութիւնը, որ առիթ ընծայեց քանի մը չաբաթ մնալու Անթիլիաս ու այդ սուրբ և յանկուցիչ միջավայրին մթնոլորտը շնչելու, ծանօթացուց ինձ այդ գերմարդը որուն էութեան մէջ աստուածութիւն մը կը բնակի։

Հրաշէք մարդն է ան, որ անմար ջահ մը ունի ի ձեռին և անվերջ կը խուզարկէ հեռաւոր անցեալը, անստգիւտ գանձարներով պճնելու Հայ Մշակոյթի նոր ոստանը, որուն իշխանապետն է ինքը։ Անոր գերազոյն բաղձանքն է սասւար հատորներու շարքով մը համադրել բոլոր այն վաւերական յիշատակարանները, որոնք կրնան հիմնական աստղձ ծառայել Հայ ժողովուրդի պատմութեան։

Տեսայ թէ արո՞ք են այն ազգակները, որ ղինքը միշտ խանգավառ ու կենսունակ կը պահեն։ Ժողովրդական ստեղծագործութեանց սիրահար, հայ հատքի խորաններուն, գաղերուն ու նկարներուն անմրցելի մեկնաբան, հին գրչագրերու աբուեսաին անձնուէր խուզարկիչ, գրչի ու մատի այդ մեծ Աչխատաւորը տեսայ իր գործունէութեան մէջ։ Վկայ եղայ իր գիշերաջան ուսումնասիրութիւններուն, իր ամարանոցին մէջ, որուն առողջարար օդը անոր կ'ընծայէ քանի մը ժամ հանդիստով՝ կազդուրուելու և դարձեալ անդուլ աշխատելու կարելիութիւնը։

Իրազեկ եղայ նաեւ թէ ինչո՞ւ և ի՞նչպէս Անթիլիասի այս նուիրական փարոսը խաւարեցնելու համար խուլ և անլուր պայքարի մը լծուած են անբարեխիղճ ու դաւադիր ուժեր։ Ու ղիտեցի թէ այդ

փարոսին հանճարեղ դէմքն ու պահապանը որպիսի՛ քաջութեամբ և աննկուն կորովով մը գիտէ արհամարհել և ըմբերանել լոյսին ու հաւատքին ուխտեալ թշնամիները։

Իսկ գոհայականքով հետեւեցայ քննական այն աշխատութիւններուն, որոնցմով Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոս, իր մշակութային աշխատութիւնները ընդհատելով, կը ցանկար վերահաստատել Թրքահայ համայնքին խաղաղութիւնը։

Լիբանանեան ափսեորութիւններուս մէջ չատ քիչ տեղ պիտի գրաւէր անդրադարձումը այս անցուդարձերուն, եթէ ուրիշներ յարգած ըլլային Անթիլիասի վեհափառին լուռ, զուսպ ու վերապահ մնալու պատգամը փոխանակ խաղաղութեան, գժտութեան նոր սերմեր ցանելու իրենց հետ։ Նորէն, յարգանքի ցուրքս բերելու համար, տեղեկաբերէն աւելի գրողն է որ պիտի արտայայտուի հետագայ յուշերուս մէջ։

1949, Խրտանպուլ

Թ. Ա.

Ա.

ԻՍԹԱՆՊՈՒԼԷՆ ԱՆԳԱՐԱ

Սեպտեմբեր 8ի առաւօտեան հողմն ու անձրեւը, գիշերուան վայլատակումները, ահեղատարափէն անանցանելի դարձած ուղիներու վրայ փոխադրական միջոցներու դադարումը ու մանաւանդ այն զբոյցը թէ նախորդ օրուան օդանաւերը չէին կրցած մեկնիլ, այս բոլորը կը թելադրէին ինձ կա՛մ յետաձգել ուղեւորութիւնս և կամ երկաթուղիով մեկնիլ։

Այս երկընտրանքին մէջ էի, երբ Գաբրգիւղի չորենաւը դէպի կամուրջ կը դիմէր։ Հորիզոնը մռայլ էր և յորդառատ անձրեւը դուլ ու դադար չունէր։ Աննպաստ օդին հետեւանքով էր որ արդէն խոհեմութիւն սեպած էի նախորդ օրուընէ չապահովել օգնաւին առմանակը։

Երբ Թուրք Օգային Ապաստարկութեան գրասենեակէն ներս մտայ, բոլոր մտահոգութիւններս փարատեցան իսկոյն։ Պաշտօնեան յայտնեց որ թէեւ առմսերը արդէն իսկ սպառած են, սակայն այնպէս կ՚ենթադրէ որ վերջին պահուն մեկնելէ հրաժարողները գտնուին։ Ու թելադրեց քիչ յետոյ կրկին հանդիպիլ կամ սպասել։ «Աճեն չունիք, ըսաւ, կէս ժամէն ուղեւորները հոսկէ ճամբայ ելած պէտք է ըլլան դէպի օդակայան»։

Գոյքերս անկիւն մը դրի։ Ինայլերս արագացուցի. հանդիպեցայ գրատուն. մէկ քանի թելեթեր՝ որոնց

պէտք ուներ և «Մշակոյթ» տարեգրքէն աւելցած երկու անտիպ ձեռագիր նամակներ՝ զոր կը խորհէի «Հասկ»ին տրամադրել, հետս առած, միւթաքի պաշտօնական մօտ։ Մեծ եղաւ ուրախութիւնս, երբ հաղորդեց ինձ թէ պիտի կրնայի մեկնիլ։

Ժամը 8ի քառորդ անցած հրաժեշտ կ'առնեմ Յ. Զինարեանէ և Ա. Գօչուենեանէ, որոնք ողջերթի եկած էին։

Ինքնաշարժը, որ կը տուբար դէպի Եէշիլգիւղ, խանգարում մը կ'ուներ իւրինէգաբուի ճամբուն վրայ։ Կարճատեւ սպասումէ մը ետք, ճամբայ կ'ելլէր ու վերջապէս մեզ կը յանձնէր օդակայան։

Սպասման սրահը լեցուն բազմութիւն մը կար։ Տեսակ տեսակ ըմպելիներ կ'երեւէին սեղաններու վրայ։ Տաք թէյ մը առնելու վրայ էի, երբ դէմս տեսայ վարուժանը Տէղ. Սրբազանին հետը։ Չխմեցի։

Ժամը 11ին, բարձրախօսը կը հրաւիրէր նախ այն ուղեւորները, որոնք առանձին օդանաւով մը Մէքքէ ուխտի պիտի երթային։ Այդ հրաւէրին կը յաջորդէին ուրիշներ։ Իսկ մեր օդանաւը ճամբայ կ'ելլէր կէս օրին միայն։

Բարձրացած էի արդէն փոքր սանդուխէն ու տեղաւորուած Թուրք Պետական Օդային Սպասարկութեան պատկանող երեք պաուտակով մեծ օդանաւերէն մէկուն 11 թիւը կրող հանգստաւէտ թիկնաթոռը, որ սպիտակ վրանոցով մը ծածկուած էր։

Զախակողմը փոքրիկ լուսամուտէն կը տեսնէի բազմութիւնը հրապարակին անկիւնը սպասողներու, որոնք ձեռքի տատանումներով ողջերթ կը մաղթէին։

Օդանաւը, իր խլացուցիչ աղմուկով, քիչ ետք սկսաւ առաջանալ ցամաքին վրայ ու յանկարծ վերթեւթել, մեր ակնարկին տակ խուճապի մատնելով

կարծես կանաչութեան մէջ ցանուցիր ծուենրը, իրենց կարմրաւուն տանիքներով։ Բայց արդէն Մարմարայի վերեւն ենք. իր ծփանքները կ'աչխեաին, քանի կը բարձրանանք, Իսթանպուլի համայնապատկերը կը լայննայ, կ'ամբողջանայ, քիչ յետոյ վերածուելու համար խնամով գծուած քարտէսի մը, որուն հմայքը կը կազմեն Վոսփորի ու Ոսկեղջիւրի ժապաւէնները։

Բաժանումի անդիմադրելի յուզումին հետ յետադարձ ակնարկ մը կը նետեմ անցնող 6 ամսուան դէպքերուն վրայ, որոնք մեր համայնքին հանդիսաւ ու խաղաղութիւնը վրդովեցին։ Սաւառնակը ճիշդ չէ՞ր նմանցնել աւետաբեր աղաւնիին՝ չբնեղեղէն եաք։ Չէ՞ որ գիտութեան ստեղծած այս թռչունն ալ, առհասարելով հողմ ու անձրեւ, կը սուրար դէպի Լիբանան, հոնկէ բերելու յոյսով խաղաղութեան ձիթենիին ոստը։

Կրնային սակայն նոր անակնկալները պատահիլ։ Կ'բնդնշմարէի յուսնոտ դէմքը մամուլի Մողոքին (գիւաբ Օչականինն է), որ կը քրքջար և ասպարէզ կը կարդար լոյսին ու ճշմարտութեան։ Պէտք էր դիմագրաւել ցեխարձակումներուն այդ Մողոքին, որ ամէն տեղ էր և ունէր իր երկրպագուները ամէն հոբիզոնի տակ։ Ու ես զինուած էի իմացական անխոցոտակելի զէնքերով բոլոր փոքրոգութեանց դէմ։

Կը բանամ նօթատետրս։ Անփորձ մը չէի ուղեղրուեան մէջ։ Տարիներ առաջ երկնային գիծով անցած էի Էլպրուզի ամենաբարձր կատարներուն վերեւէն, դէպի Ս. Էջմիածին, ու հիմայ ալ, նոյն եթերը ճախրող օդանաւը, այս անգամ ծարբեր ուղղութեամբ, զիս ձգ ծանէր հոգեւոր ուրիշ կեդրոնի մը Աթոռանիստ կաթուղիկէն։

Շուրջս կը նայիմ ու կը նօթագրեմ։ 17 հոգի ենք օդանաւին մէջ։ 7 ճամբորդներ յետադարձած են

իրենց ուղեւորութիւնը և անոնց ծեղերը թափուր են։ Պէյրութ կ'ուղեւորին 3 գթուհեան քոյրեր, որոնք անգլիերէն կը խօսին։ Մաչ կը կրեն իրենց կուրծքին և ամէն մէկ ցնցումին կը խաչակնքեն։ Անգլիացի ամոլ մը կիպրոս կը մեկնի։ Անուանակից առեւտրական մըն ալ ուղեկից է (որուն Պէյրութ գալը յետոյ սուտցեցի)։ Մնացեալները Անգարայի ուղեւորներ են։

Դուբսը հորիզոնները վարագուրող ամպերը ասնրացած են։ Ծովը մեր ետին մնացած է ու հիմայ ցամաքը կայ աչքի առակ, մերթ ափերակ ու մերթ յեռնային կարկառներով։ Ցուրաքը զգալի կը դառնայ։ Օդաճաւը կը հերձէ ամպի դէզերը ու քիչ յետոյ կը սահի անոնց վրայէն։ Պայծառ և արեւոտ է մեր տամբան, մինչ երկիրը պարուրուած է գորշ ամպերով և հաւանաբար կ'անձրեւէ հոն։ Քառորդ ժամ կը տեւէ այսպէս ու կը տեսնենք թէ լեռնադաշտի մը վրայ ենք։ Լուսագիր ազդարարութիւն մը յանկարծ կը նշմարենք մեր դէմը. մեքենավարներու բաժնի դրան վերեւ կը կարդանք. «Սիկաո մի' ձխէք, եւլել իշնելու առնն կապուեցէք»։ Վայրէջքի կ'սկսի օդաճաւը ու կը ցածնայ քերելով բլուրները։ Աւրգէն իսկ կ'երեւի Թուրքիոյ մայրաքաղաքը, իր նորակառոյց չէնքերով ու կանաչութիւններով։

Օգակայանէն, ուր կ'իջնենք բոլորս ալ, մեզ կ'առաջնորդեն ընդունելութեան սրահին կից ճաշարանը։ ժամը մէկուկէսն է։ Սեղանները նախապատրաստուած են։ Հաւ, պաղ միս, լեզու, վարունգի աղածոյ, խաղող, առանձ ու դեղձ, զորս կը ճաշակենք ախորժով։ Իսկոյն դոյքերու կանոնական քննութիւնը տեղի կ'ունենայ։ Պաշտօնեան կը ժպտի, երբ թուրքերէն թերթերէ կտրօններու վրայ կախակայեալ եկեղեցականներու լուսանկարները կը տեսնէ.

— Հասկցայ, կ'ըսէ, կաթողիկոսը վար դրած է ղրկնք և ազատելու կ'երթաք։

ժամը 2ը 5 անցած, նոյն սպասարկութեան պատկանող ուրիշ օդանաւի մը մէջն եմ։ Մեզ ուղեկցող գեղանի օրիորդ մը, մեծ հաճոյակատարութեամբ բամպակ կը բաժնէ, ականջները խցելու համար։ Ճամբորդներուն կը յանձնարարէ ամրապնդուիլ իրենց աթոռներուն անցուած կապերով, վնասելքի առեն չցնցուելու համար։ Մինչ ինք կը շրջի անգադար, որպէս սպասարկու։ Մեզի արդէն բարձրացած եմք ու մանրանկարչական գեղեցկութեան մը վերածուած է համայնապատկերը Անգարայի։

Բ.

ԴԷՊԻ ԿԻՊՐՈՍ ԵՒ ԼԻԲԱՆԱՆ

Այս անգամ օդանաւին մէջ գրեթէ առղ չէ մնացած։ Հինգ մեկնող ուխտաւորներու խումբ մը միացած է մեզի։ Շէյն ու զուարթ են բոլորն ալ։ Առեն մէկ ղիրար կը բարեւեն։ Ինչ եռք կը բանան իրենց ճաշի ծրարները։ Ցեռոյ չափ կը հրամցնեն բոլորիս։ Ամէնքն ալ ուռեցիքներով բեռնաւոր են։ Մինչ իմ պայուսակիս մէջ կախակայեալներու վերաբերեալ թերթեր ու թղթեր կան միայն։

Անգլուհին բացած է Կիպրոսի քնդարձակ քարտէսը, օդանաւին ուղղութիւնը հասկնալու համար։ Իրեն կ'օգնէ հիւրընկալ օրիորդը։ Գիծուիծաղ քրքրէն մէկն ալ նօթեր կ'առնէ։

Հորիզոնը որ գոց էր, կէս ժամ եռք կը պարզուի, ամպերը կ'անհետին ու վարը յստակօրէն կը տեսնուին արեւոտ ափամերձները։

Ուխտաւորները կ'երգեն։

Ժամը 3ն է։ Զախիս կը տեսնուի Դոնիայի լիճը արեւաշող։ Օրիորդը մեքենավարներու սեղեակէն քարտէս մը կը բերէ, ամէնուս ցոյց կուտայ թէ ո՛ւր կը գտնուինք։ Միւս ժպտուն ու նրբավար, կը խօսի բոլորիս հետ, ամէն լեզուով։ Կ'ուզէ օգտակար ըլլալ, ծառայութիւն մը ընել։ Իր անունը կը հարցնեմ.

— Շէն, կը պատասխանէ։

— Ո՞ւր ուսած ես։

— Անգարայի բժշկական գօլէճը եւ հիմա օդային սպասարկութեան մէջ կ'աշխատիմ։

Շնորհակալութիւն կը յայտնէ, երբ կը տեսնէ թէ իր բանը կ'արձանագրեմ։

Հետզհետէ կը բարձրանայ օշնաւը ոստումով։ Ինձ կը թուի թէ ան Տաւրոսեան լեռներու բարձունքին զուգահեռ գիծը գտնելու կ'աշխատի։ Ծուրը կը մագլցի ոտքերէ վեր։ Մեր ներքեւէն ամպերը կը հոսին չրջուած ջրվէժներու պէս։

Շուրջ 4000 մէթր բարձրութեան վրայ ենք, ուրկէ կ'սկսի օշնաւին դէպի Միջերկրական վայրէջքը։

Լուսամուտէն վար, յերկ ոտփաստանի մը վրայ, ուշադրութիւնս կը գրաւէ գետ մը ոզմուռ եւ ոլոր-պտոյտ։ Շրջանակներ, անկիւններ եւ ուղիղ ժապաւէններ կը գծէ ան։ Ակնարկս կը հետեւի իրեն մինչեւ Միջերկրական, որուն յաղուաթի ջուրերը կը տարածուին քիչ ետք, մեր անցքին ներքեւ։

Հետաքրքրութեամբ կը խուզարկեմ հեռաւոր հորիզոնները։ Ահա ցամաքամասը կիպրոսի։ Աւելի անդին դէզ դէզ ամպեր, ձիւնասպիտակ գանգուրներ-լով արեւու լոգանք կ'առնեն կարծես։ Թարտէսը չատ քիչ գաղափար կուտայ կղզիին տարածութեան մա-

սին։ Հորիզոնը ամբողջութեամբ ընդգրկած է ան։

Օդանաւին սաուերը կը յածի Միջերկրականի վրայ։ Կը յիշեմ յանկարծ Մեծարենցի «Կապոյտ յածումները»։

Կիպրոսի կարկառներուն վերեւն ենք, կ'անցնինք դէպի իր լեռնադաշտը։ Մեր ուղին կը թեքի վար, արեւոտ ճամբաներ, կանանչութիւններ ու բնակարաններ կ'երեւին։ Վերջապէս կը հասնինք Նիկոսիա, որուն մեսքը զգլխիչ է այնքան՝ երկնային բարձունքէն դիտուած։

Ժամը 4ն է եւ օդակայանի սպասման սենեակը հանգիստ կ'առնենք։

Մօտաւորապէս ժամ մը պատմական այդ կղզին կը հիւրընկալէ մեզ։ Շրջագայելու առեն դուրսը կը տեսնեմ խումբ մը ազգակիցներ, որոնք քաղաքէն կայարան իջած են՝ ողջերթ մաղթելու Պէյրութէ վերադարձող ամոլի մը։ Առանց ինքնութիւնս յայտնելու, անունը կու տամ Կիպրոսի Առաջնորդին ու մէկ քանի ծանօթ դէմքերու, եւ անոնց մասին տեղեկութիւններ կ'ուզեմ։

Զարմանքով ինծի կը նային։

— Ո՞րկէ կու գաք, կը հարցնէ անոնցմէ մէկը։

— Իսթանպուլէն. Անթիլիաս կ'ուղեւորիմ։

— Դուք Ազատեա՞ն էք, կը յարէ ժպտելով, քովս կեցող պարոնը։

Ժպիտով մը կը պատասխանեմ։

— Վեհափառը անհամբեր ձեզի կ'սպասէ։ Ձեր խնդիրներուն տեղեակ եմ։

Ու իսկոյն կը ծանօթացնէ ինքզինքը.— Բարուճակ Թովմասեան։ կը ծանօթանամ նաեւ իր Տիկնոջ։ Մեծ կ'ըլլայ ուրախութիւնս, երբ կ'աւելցնէ թէ միասին պիտի ճամբորդենք։

Իսկ առաջին հարցումը ինձ ուղղողն էր Մելիք

Մելիքեան։ Համանուն վարժարանին հիմնադիրն էր ան. նաեւ անդամ՝ Կիպրոսի Թեմական Մարմնոյն եւ Մելգոնեան կրթարանի հոգաբարձութեան։

Առիթէն օգտուելով կ'ուզեմ գիտնալ թէ քանի՞ հայ բժիշկներ կան Նիկոսիոյ մէջ։ Կուսակցութիւնները Տօքթ.ներ կ'օգնեցնեն, Թուամայեանի եւ Գալայճեանի։ Ատամնաբոյժներէն կը յիշէ Ամատունին, Այճեանը, Ասատուրեանն ու Թագուորեանը։

Ժամը 5ին օդանաւը իր թռիչքը կը չարունակէ դէպի Լիբանան։ Երկնահայեաց անգամ մըն ալ կ'ըմբոշխնեմ գեղեցկութիւնը Միջերկրականի այդ գոհար կղզիին, որուն հարաւային եզերքներէն կը ճախրենք դէպի արեզը, անսահման տարածութիւններ։ Մեր ականարկին տակ հետզհետէ կը մանրանան, անհետանալի կը գառնան ալիքներն ու փրփուրները ծովուն։ Մերթ պարզ ու մերթ ամպամած է երկինքը։ Քիչ հաք գորչ ամպերը գոցած են արդէն ամբողջ մակերեսը Միջերկրականի։ Ու կը սուրանք ամպերուն վրայէն։

Ուղեկիցս օրիորդը արաբերէն թուղթեր կը բաժնէ ուղեւորներուն։ Հարցումներ՝ որոնց պատասխանելի պէտք է։ Պ. Թումասեանի հետ յետոյ հաճելի խօսակցութեան մը կ'սկսինք։ Ինձ բաւարար տեղեկութիւններ կուտայ Լիբանանի հայ մտաւորական եւ ազգ. կեանքին չուրջ։ Մեր աստւլիսին մասկը կազմէ նաեւ Իսթանպուլահայ եկեղեցական կենճիքը։ Ես այդ առթիւ կը տեղեկանամ որ ան ալ կ'անդամակցի Լիբանանի եւ Սուրիոյ Ազգ. կեդր. վարչութեան, որուն նախագահն է Անթիլիասի Կաթողիկոսը։ Հետաքրքրութեանս գոհացում տալով, կը յայտնէ թէ տարիներէ ի վեր կը պաշտօնավարէ Ամերիկ. Համալսարանին մէջ, որպէս ուսուցուհի բրօֆիէսէօռ։ Իր արձակուրդի ամիսներուն Կիպրոս եկած է։

Օգանեաւը երբ վայրէջքի աղդանչանը կու տայ, ժամացոցին կը նայիմ. Շին քառորդ կայ։ Մօտեցած ենք ցամաքին։ Լուսամուտէն կը տեսնուի արդէն Պէյրութ՝ ելեքտրական ողողումներու մէջ։ Շրջապատիկ թռիչքէ մը առաջ կը հասնինք մեր վերջին կայանը։ Ու հոն մեզ կը պիտաւորեն Իսթանպուլի տատուան աձերեւն ու մրրիկը, որ երկու օրէ ի վեր կը չարունակուին։

Բրօֆ. Թովմասեան, անցագրային և մաքսային պարտողութիւններէ ետք, ինծի ընկերակից կու տայ պինքը պիտաւորելու եկող իր ծանօթներէն մէկը և օգային սպասարկութեան ինքնաչարժը նստելով, մենք ենենավարներու ու մէկ քանի ճամբորդներու հետ կ'ուղղուինք քաղաք, ուր կ'առաջնորդուիմ Նորակեպա Լօռի պանդոկը։

Գ.

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐ

Մտքէս չէի կրնար անցընել, թէ Պէյրութի մէջ առաջին անգամ պիտի հանդիպէի քէմանչիստ Ռուբէնի, տրեւելեան երաժշտութեան այդ անուանի վարպետին։

Պանդոկին հիւրանոցը նստած էր ան։ Իր պիմագիծը ծանօթ կը թուէր ինծի։ Ի զուր պիմեցի սակայն յիշողութեանս։

— Դիտէ՞ք ո՛վ է, բսաւ ինձ յանկարծ «Լօռի»ի երիտասարդ քարտուղարը Զ. Աւետիքեան։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳՐՔԱՅԻՆ ՖՈՆԴ
Ա 526

— Կամ գինքը և կամ իր լուսանկարը տեսած եմ, բայց ե՞րբ, չեմ յիշեր։

— Ջէմանչիստա Ռուբէնն է։

Սեղմեցի իր ձեռքը ու վերյիշեցի Խթանպուլի մէջ առած իր նուագահանդէսները։ Բայց այն առեն չատ երիտասարդ էր։

— Կարօտցած եմ Խթանպուլը, ըսաւ ան։ Հաճոյքով պիտի ուղէի անգամ մըն ալ այցելել հոն, ջէմանչէիս հետ։ Ու ժպիտ մը գծագրուեցաւ առյանդարձ պատուանդէսին դէմքին վրայ։

Վոհացուած ամլով հետաքրքրութեան, խօսեցաւ իր վերջին ստրիներու գործունէութեան մասին։ Երբ հրաժեշտ առաւ ինձմէ, վստահեցայ կրկին տեսնել զինքը. բայց այդ առիթը չներկայացաւ։

Պէյրութ ժամանումս դեռ ոչ ոք գիտէ, կը խորհէի։ Այդ դիշեր ընելիքս որոշ էր. հեռագրատուն պիտի, ժամանումս հաղորդելու համար առնն և Պատրիարքարան. մերձակայ ճաշարան մը երթալ ու յետոյ հանգստանալ։

Անակնկալ մը եղաւ, սակայն, երբ քիչ ետք ինձ այցելեցին բանաստեղծ վահէ-վահեան և իրաւագէտ Հրաչ Սեդրակեան։ Առաջինը խմբագրապետն էր «Անի» հանդէսին և իր գրական ու բանաստեղծական երկերով (Աբեւ–Անձրեւ, Ոսկի կամուրջ) մեր երիտասարդ սերունդին յառաջապահներէն։ Իսկ երկրորդը Լիբանանի Հայութեան ծանօթ գէմքերէն մէկն էր, որուն անուն առաջին անգամ կ'իմանայի։ Անոնք գալս իմացած էին Բօֆ. Թովմասեանէն։ Սեդրակեան ինձի ցոյց տուաւ «Ջարթօնք» թերթին յաջորդ օր լոյս տեսնելիք թիւը, ուր ժամանումս հաղորդուած էր։ Նաև անմիջապէս հարցուց.

— Անթիլիասէն լուր ունի՞ն ձեր գալէն։

— Չեմ կարծեր, պատասխանեցի, հաւանաբար այսօրուան մեր հեռագիրը դեռ չեն առացած։ Թէեւ,

ներկայացուցիչ ղրկուելու պարագան նախապէս իմաց տրուած էր։

— Այն աեւեն վաղը հեռաձայնով առիւծութիւն կը տրուի։ Վեհափառը ձեզի կ՝սպասէ։

— Ականա՛յ ուշացանք, ըսի, գոհացում տալու համար վեհ. կաթողիկոսին։

Սեդրակեան չարունակեց.

— Մենք ձեր խնդրով շատ զբաղեցանք ասկէ առաջ և կախակայեալներու անդադար արտայայտութեանք «Զարթօնք»ի մէջ. իսկ հիմա սպասողական դրութեան մէջ ենք։ Վեհափառը խնդրեց բոլոր թերթերէն թերը ու դէմ ոևէ բան չգրել՝ մինչեւ իր քննութեանց աւարտումը։ Հաւանաբար գեկոյց մը հաղորդուի մամուլին՝ երբ ան իր եզրակացութեան գայ։

— «Զարթօնք»ը չեմ առներ. որով չեմ ալ գիտեր թէ ի՞նչ գրած է։ Տեզական մեր թերթերէն ոմանք երբեմն արտառապուններ կ՝ընէին։ Ճան որ այդ թերթին հետ առնչութիւն ունիմ, գիս հետաքրքրող կէտի մը մասին կ՝ուզեմ խօսիլ։ «Մարմարա» քանիցս ակնարկութիւններ բրաւ, որպէս թէ Թ. սկզբնաւորաւով թղթակցութիւններ ղրկած եմ ձեզի։ Այս վերաբերումը հերքել պէտք է։

— Նոյն բանը Շիկահեր քահանան ալ բաւ ինծի։ Յայտնեցի իրեն թէ ճիշդ չէ. սակայն կը թուի թէ իրենց հաչուոյն չի դար հաւատալ։

— Ինչպէ՞ս։

— Մէկ ինքը չէ գրողը, բաւ, անպայման ուրիշի մը գրել տուած է և կամ թէ առղեկութիւն ունի։

— Ըսելիք չկայ։ Եղուկբոսի մէկ առակը շատ կը յարմարի ասոր։

— Հիմայ բարեկամ եղած ենք Շիկահեր քահանային, Պախթիյարեան Վրդ.ին և անոնց ընկերակ-

ցողնելուն հետ։ Ջանով մէկ քանի անգամ տեսնելու պատահութիւնը ունեցայ։ Անձնապէս համոզուած եմ որ կողմերու միջեւ հասկացողութեան եզր մը գտնելով կրնայ խաղաղիլ ձեր համայնքը։ Անոնք իրենց կախակայումը քաւ համարելու դադարին դէմ իսկ կ'ըմբռնանան, «անարդար» նկատելով Տեղապահ Ս.ին որոշումը (*)։

Որոշակի կը տեսնուէր որ Մէթր Սեդրակեան թղթակցութիւնս հասկնալ կ'ուզէր։ Անցնող 20 օրուան ընթացքին Շիկահեր քննչ. և ընկերները քա-

---

(*) Խթանպուլ պարձիս իրիկուն հետեւեալը կարդացի կախակայեալներու դատին ախոյեան թերթին մէջ. «Զարթօնք»ի շրջանակները չփումներ կատարեցին պատուիրակներու մօտ՝ առաջարկելով որ կախակայումները վերնան հետեւեալ բանաձեւով. «ԲԱՒ ՀԱՄԱՐԵԼ. այս կերպով փրկելու համար իրենց պայծառանալին հեղինակութիւնը» (30 Մայիս 1949. «Մարմարա». թ. 1991)։

Նոյն թերթին հոմանաչն, որպէս թէ «պատուիրակութիւնը վճռական կերպով մերժած է եղեր այդ առաջարկութիւնը, յայտնելով որ ատկաւին կարծելի է իրենց համար կախակայեալ մնալ, քան թէ այդ օրինակ ոչ. պատուաբեր բանաձեւ մը ընդունիլ»։

Ու աւելին. «Պ. Սեդրակեան Խթանպուլաբնակ հօրեղբօրմէն ճշդրիտ տեղեկութիւններ սացած է եղեր թէեւ տեղւոյն եկեղեց. ատենապին չուրջ, բայց հոսանքային տեսակէտներէ մղուած, ի վիճակի չէ եղած և չէ կրցած ճշմարտութիւնը պաշտպանել։

Կախակայեալներու կողմէ Պէյրութէն եղած այս հաղորդագրութիւնը կ'արտագրեմ առանց մեկնաբանելու։

Ա.

ւանկան գործ առեւած էին ուրեմն, նուաճելու (.՛) ասաճիճան իրենց բնդդիմադիրներէն Աց մասին դեռ ոչինչ գիտէին։ Անվերապահօրէն բսի.

— Իրաւախոհութեան մը յանգելու կամ հատկացողութեան դեռին պատրաստելու համար իրաւասութիւն տրուած չէ ինձի Ազգ. Պատրիարքարանին կողմէ։ Իմ միակ պարտականութիւնս է բացատրութիւններ ու լուսաբանութիւններ առ վեհափառին քննութեան յանձնուած ատեակարծութեանց մասին։

Վահէ-վահեան հազիւ թէ կր հեռանայր Իսթանպուլահայ ներքին վէճերով։ Մեր խօսակցութիւնր դարձաւ բնդհանրապէս գրականն հարցերու և նորութիւններու չուրջ։

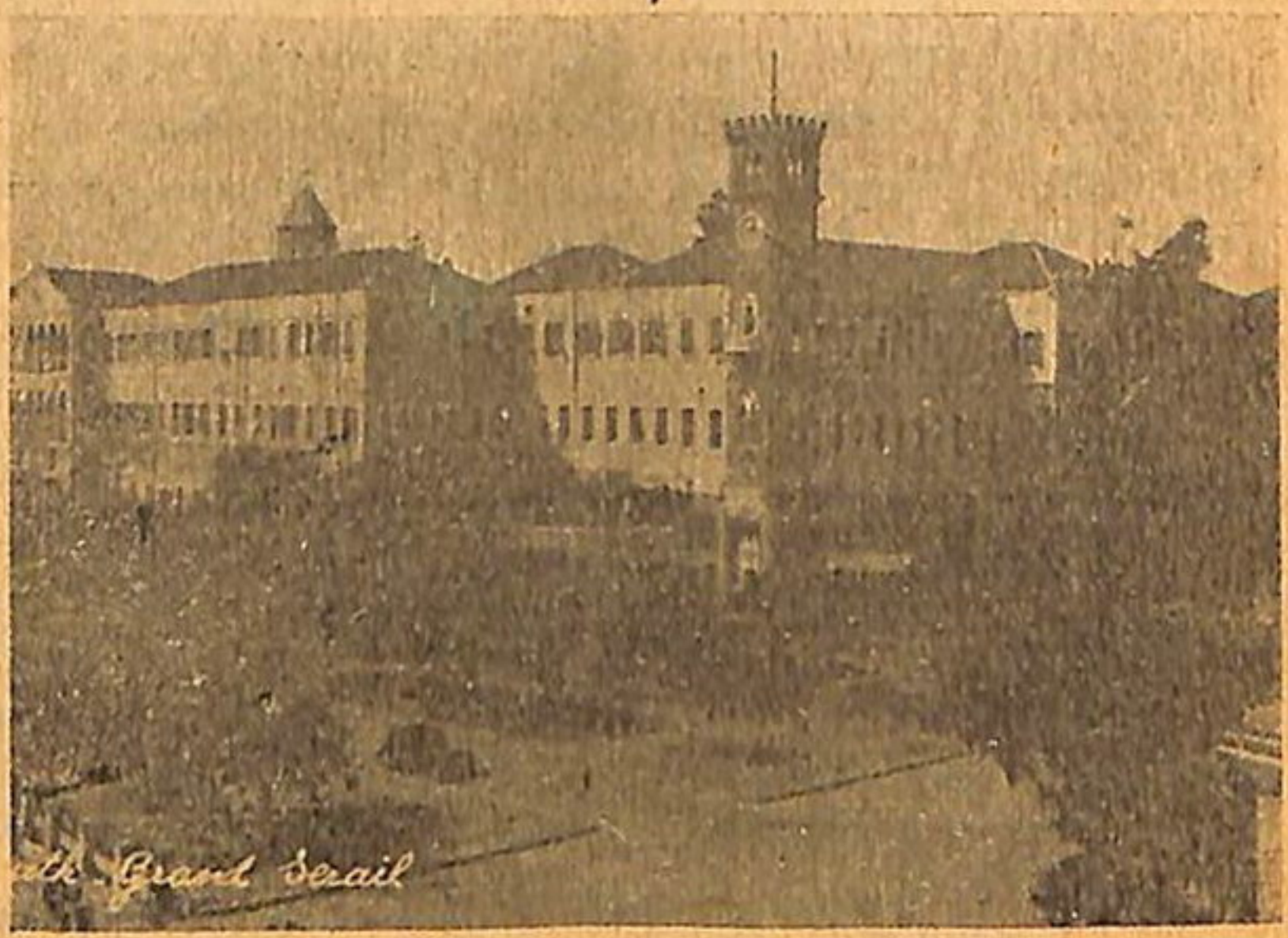
Ժամադրուեցանք Պ. Սեդրակեանին հետ, յաջորդ օր Աներիայեան երթալու համար։

9 Սեպտ.ին, Ուբբաթ առաւօտ. Պէյրութը կր ատեանէի իր զարթնուժին ու նեռնուեռնակութեանր մէջ։ Ամէնէն բանուկ պողոտաներէն կ'անցնէի։ Ներեկի մր ուշադրութենէն չէին վրիպիլ բնակչութեան խայտաբղետ տարազներր։ Մօտաւոր երկար «ֆէս»երու քով չատ գանգատ եւրոպական գլխարկներ, սպիտակ ապարօշով բնիկներ, ամէն կրօնքի յատուկ տարազներ, «չալվար» կամ «էնթարի» հագած այրեր, քօղաւոր կիներու քով արդիական արդուզարդով օրիորդներ ու տիկիններ, գիւղական քոյրեր ու տակաւին պաչտօնեաներ, գինուորականներ, կր ներկայացնեն մարդկային չարժուն ցուցահանդէս մր։

Լիբանանի մայրաքաղաքը իր փոխադրական միջոցներու առատութեամբ —համեմատելով չուրջ կէս միլիոն բնակչութեան թիւին հետ— ապահովաբար կրնայ մրցիլ աշխարհի ամէնէն բազմամարդ ոստաններուն հետ։

Անձնական և մարդատար ինքնաշարժներ, «ճիք»եր,

օթօպիւսներ, որոնք ցուցատախտակներուն թուա-
նչաններըը 20 հազարէն վեր են միշտ, կ'անցնին շա-
րան չարան, հանդարտ ու կանոնաւոր գնացքով։
Անոնք կանգ կ'առնեն և անցորդը առերկիւղ մէկ
մայթէն միւսը կանցնի։ Փոխադրական ցանցերով
պէյրութի կապուած են Հալէպ, Թրիբոլի, հեռաւոր
թէ մերձաւոր արուարձաններ ու մանուանգ հարիւր-
ներու հասնող ամարանոց գիւղերը լեռնալիբանանի։

Լիբանանի կառավարութեան պալատը
եւ մեծ ժամացոյցը

Վաճառորդներու անհանգնալի կանչերը կը խառ-
նուին մեքենաներու աղմուկին։ Տեսակ տեսակ անու-
շեղէններ, առեղական չոր մրգեր. պտուղներ, ճեփ-
ճերմակ բոլորակ ընաիր հացեր, կարկանդակ, բոկեղ
կը ծախեն անոնք հրապարակին վրայ ու փողոցնե-
րու մէջ։

Պանդոկէն քիչ անգին, հաներակաւաքի գիծին ձախակողմի փողոցներէն մէկուն մէջ կը գտնուի «Թէքէեան» Մշակութային Միութեան կեդրոնը, ուր կ'այցելեմ առաջին անգամ։

Կը բարձրանանք ընդարձակ յարկաբաժին մը։ Այստեղ կը խմբագրուին «Զարթօնք» օրաթերթը և «Երիտասարդ Հայուհի» ամսագիրը։ Մինչ Պ. Սեդրակեան զիս կը ծանօթացնէ Միութեան ատենապետուհի Տիկ. Դաւթեանի. դուրսը կը նշմարեմ Սեդրան, որ սառուերի մը պէս կ'անցնի։ Իր ատրարախտ եղբօր Մատթէոս Զարիֆեանի հրատարակելի երկերուն մասին բանելիքներ ունէր։ «Թէքէեան» Մշակութային Միութեան գործունէութիւնով կը հետաքրքրուիմ։ Ի՛ւր պատնացուքիւններու հետեւանքով դադարի մէջ են այժմ։ Ունին ընթերցարան մը, ատկաւին անբաւարար գրադարանով։

Սեղանի մը վրայ գասաւորուած են սիխուռքի հայաթերթերու վերջին ամսուան թիւերը։ Այդ միջոցին կը ծանօթանամ երիտասարդ բանաստեղծ Զարեհ Մելգոնեանի։ Ինձ կը յիշեցնէ իր մասնակցութիւնը, զոր բերած էր «Անի» ամսաթերթի գրական մրցման։ Ու մեղմիւ կ'ըսէ. «Առաջին մրցանակի արժանացայ, սակայն մինչեւ այսօր խոստացուած գումարը չեմ ստացած»։

Հրաչ Սեդրակեան կը տեղեկացնէ յանկարծ թէ հեռաձայնած է Կաթողիկոսարան, ուրկէ խնդրած են իրմէ առաջնորդել զիս Անթիլիաս։ Կը պատրաստուինք մեկնելու։

Դ.

Ա Ն Թ Ի Լ Ի Ա Մ Ի Մ Է Ջ

Մեր ինքնաշարժը ժամը 11.30ին քաղաքին կեդրոնէն կը սկսի աւրագ դէպի նահրի կամաւրջը, որ բաժանման կէտն է Պէյրութի և Լիռնայինի Լիբանանի նահանգներուն։

— Կը տեսնե՞ս, կ'բսէ ուղեկիցս, սա Քաղամաւրը ամբողջութեամբ գաղթական Հայերու կողմէ կառուցուած է։

Երկու կարգի վրայ, ներքին փողոցներու երկայրկանի տուներ, խանութներ, արհեստաւորներու կրպակներ, փուռեր, սրճարաններ, ակումբներ, պանդոկներ, սինէմաներ և այլ չէնքեր արդարեւ կը ներկայացնէն ընդարձակ աւան մը՝ քիչ մը անկարգ ու նախնական դրսերեւոյթով։

Կ'անցնի՛ք յետոյ ծառուղիներու մէջէն ու կը հասնինք ճալ-էլ Տիպ, ուր կը բնակի հայրենակիցս Նչան Անտոնեան։ Մեր աչքին նեղ ջրանցք մը կ'երկարի, յիշեցնելով գաւառի ջրառատ դիւղերը։ Ւրանի մը վայրկեանէն Անթիլիասի կայարանը մեր առին կը թողունք ու կ'ուղղուինք Կաթողիկոսարան։

Տօնական մեծ հանդիսութեան մը զուգադիպած էր այցս։ Վեհարանի սանդուխներէն վեր երթալու առեն առաջ որ ներսի ընդարձակ սրահը լի է քաղմութեամբ և հոն գանուողները երկիւղած լռութեամբ կ'ունկնդրեն Դերենիկ Եպիսկ. Բոլաճեանի գասախոսութիւնը։

Կ'ուղղուիմ Դրան Եպիրկոպոսութեան քոմիտի գիւանատունը, ուր քանի մը րոպէ առք պիտ ողջունելու կը փութայ Մրբազան, վեզար ի գլուխ, ժպտաչուրթն, բարի գալուստ մաղթելով։

— Այս առաւօտ Անթիլիասի կաթողիկոսութեան Կիրակնօրեայ Դպրոցներու Բ. խորհրդակցական Համաժողովին բացումը կատարեց Վեհափառը։ Աչխատութեան սենեակը առանձնացաւ ինքը և հախտպահութիւնը ինծի յանձնեց։ Կէս օրէն ետք ալ պիտի չարունակուի ժողովը, ասկից դադարի միջոցին չուտհասանաբար ընդունի ձեզ Վեհափառը։

Ասրէն ետքիկ. Բարոյեան տեղեկութիւններ ուզեց ուղեւորութեանս մասին։ Իրազեկ եղաւ թէ ինչո՞ւ առանձինն եկած էի։

— Երբ ձեր ժամանումը հեռաձայնուեցաւ, ընդհուպ Վեհափառին իմաց առի։ Իր հրամանով ձեզ պատմագրուած է վանքի հիւրանոցին սենեակները մէկը։ Մեր հիւրն էք մինչեւ ձեր մեկնումը։

— Շնորհակալ եմ, ըսի։ Ես պիտի նախընտրէի պանդոկը մնալ։ Յերեկները Ն. Վեհափառութեան հրամանին ներքեւ եմ։

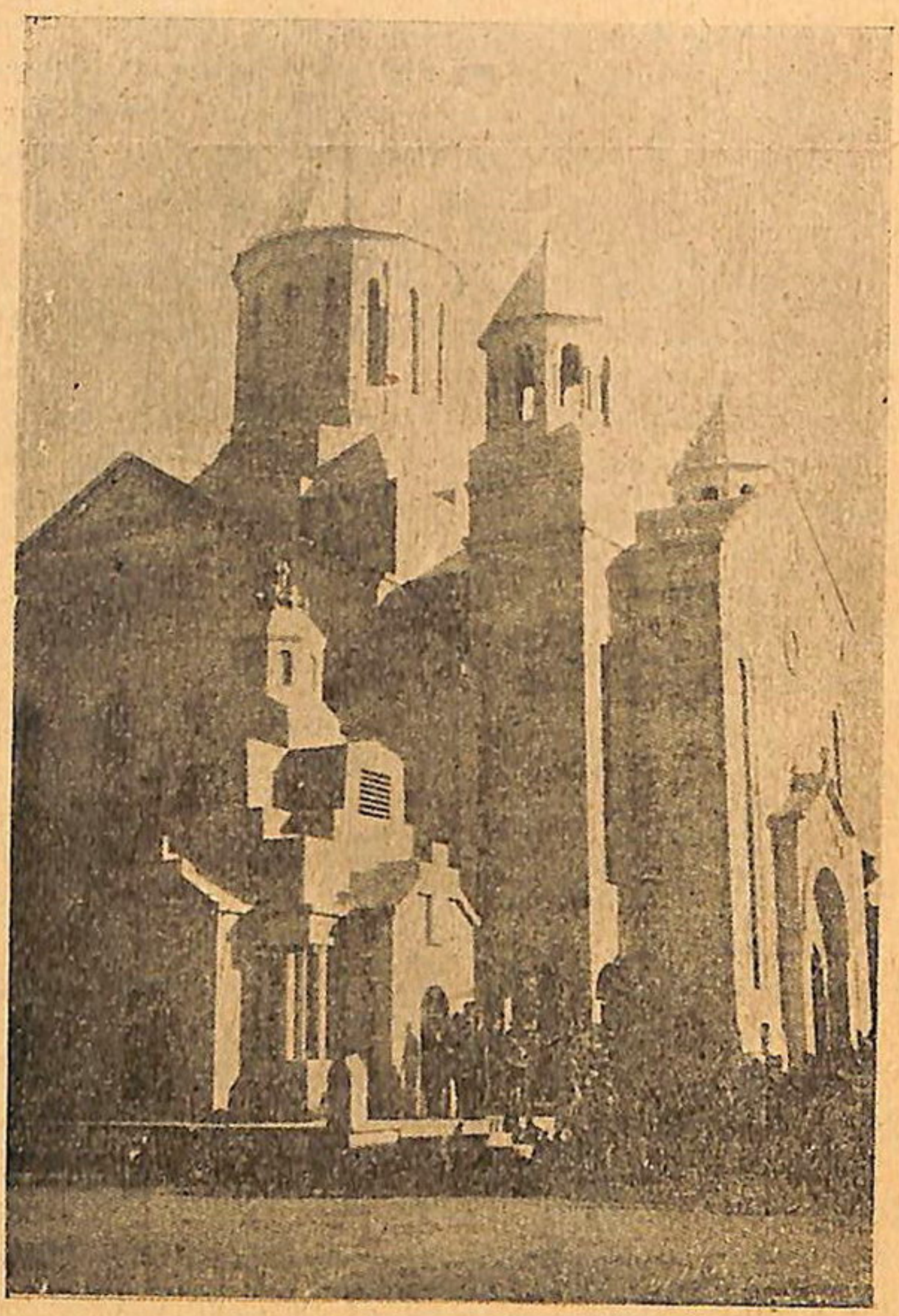
— Այդ պատճառո՞վ ձեր դոյքերը միասին չէք բերած։ Անիկա անկարելի է. մեր Վեհափառը չատ զգայուն է, կը վշտանայ։

Ծեռոյ հրաւիրեց ներկայ գտնուիլ Ասրհրդակցական նիստին։

Հազիւ տեղ պրաւած եմ ներսը, ինձ կը պրամադրեն ոպպզրուած գրքոյկ մը, ուր կար նաեւ հանդիսութեանց յայտագիրը։

Դեքնիկ Ս. կը բանախօսէր դեռ։ Իր նիւթն էր «Ինչպէ՞ս աւանդել կրօնի դասը»։

Ակնա կ մը կը նեռեմ յայտագրին վրայ։ Բացումը կատարուած էր ժամը 8ին «Հայր մեր»ով։ Ներկայութեանց սուրգումէն ետք, բացման ուղերձը պրասանդած էր Ասրէն քհնյ. Ամէմեան (աւենապետ Լիբանանի թեմին կրօնական դասախարակութեան Ասրհուրդի). Օր. Մարիամ Պօզապալեան մեներգած էր «Լուսաւորչի կանթեղը»։

Անթիլիասի Աթոռանիստ Ս. Գ. Լուսաւորիչ եկեղեցին

Օրհնութիւն, պաշտօնական բացում և Ա. դասախօսութիւն կատարուած էին Ն. Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին կողմէ, նիւթ ունենալով «Հայաստանեայց Եկեղեցին ի՞նչ է ակնկալում իր երիտասարդներից»։ Երգուած էին չարականները։ Տեղի ունեցած էր կազմութիւնը դիւանի և յանձ. նաժողովներու։

Բ. դասախօսութիւնը բրած էր Հալէպի Առաջնորդ Զարեհ եպիս. Բայասլեան (Այսօրուան երիտասարդութիւնը և դայն դիմագրաւող հարցեր)։ Պ. Մակսուտ Մագսուտեան կարդացած էր Բարգէն Ա. Կաթողիկոսին մէկ պատգամը՝ երիտասարդ սերնդեան ուղղուած։

Գ. դասախօսութիւնը որ Ի գրեվանուց Տեսուչին էր, ետաձգած էր արդէն։

Ներհրդակցական ժողովին ներկայ գտնուողները, շուրջ 200 հոգի, բոլորն ալ պիտի ճաշէին վրանքին մէջ, որուն չրջափակը փեթակի մը ոգեւորութիւնը ստացաւ դադարի միջոցին։ Զանազան չրջաններէ որպէս պատուիրակ եկող երկսեռ երիտասարդները մէկզմէկու նոր կը ծանօթանային։ Մեծագոյն մասով դասախօս էին Կիրակնօրեայ դպրոցներու։ Կային անոնց մէջ այնպիսիներ (Սուրիոյ չրջանէն) որոնք առաջին անգամ Պէյրութ եկած էին։ Բոլորն ալ իրենց լամբակին վրայ զարդեր ու ժապաւէններ կը կրէին։ Տեղեկացայ որ 30է աւելի կրօնական դպրոցներ հաստատուած էին և հետեւողներու թիւը յանգած էր հինգ հազարի։

Կիրակնօրեայ դպրոցները ունէին իրենց «Հիմնական կանոնադիր»ը, ուրկէ մէկ քանի կարեւոր յօդուածներ գրուած էին յայտագրին առընթեր։ Այսպէս.

ՅՕԴ. Բ.— Ա) Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դաստա-

ականդուբեան և աւանդուբեան համաձայն, կրօնական դաստիարակութիւնն տալ մանաւանդ մանուկներուն եւ պատանիներուն, իբրեւ լրացուցիչ մասը ազգային ընդհանուր կրթուբեան և դաստիարակութեան և ընդհանրապէս ալ չափահասներուն

Սուրբ Մայր Տաճարի Աւագ խորանը

աւանդել քրիստոնէութեան և Մայրենի Եկեղեցւոյ վերաբերեալ գիտելիքներ և ծանօթութիւններ։

Բ) Այս դասախօսութեան նպատակն է Հայ ժողովուրդին զաւակներր գիտակից ընել իրենց Քրիստոնէական կրօնքին և Մայրենի Եկեղեցւոյն և չինել անոնց քաղաքացիական նկարագիրը։

ՅՈՂ. ԺՂ.—Ուրբաթական ժողովին նպատակն է կաթողիկոսարանի թեմերուն մէջ հաստատուած կիրակնօրեայ դպրոցներու գործերն ու գործիչները իրարու ծանօթացնել և օգտուիլ իւրաքանչիւրին փորձառութենէն ի նպաստ այդ դպրոցներուն զարգացման և արդիւնաւորման։

Կիրակնօրեայ դպրոցներու հիմնադիրները եղած են Երջն. Սահակ Բ. և Բաբգէն Ա. Կաթողիկոսները։ Թէ ի՞նչ հարկեցուցիչ չարժառիթներէ ծնունդ առած է դէպի կրօնք այս չարժումը, ի յայտ կուգայ Սահակ Բ. Կաթողիկոսի հեռագայ պատգամին մէջ (1930).

«Մենք յայտնի կերպով կը տեսնենք թէ ի՞նչպիսի ողբալի վիճակի մէջ ինկած է Աւետարանի լոյսէն, կրօնքի սրբարար չնորհքէն զրկուած հայ երիտասարդութիւնը։ Մենք կ'ուզենք որ մեր Մայրենի Եկեղեցւոյն զաւակները հարազատ զաւակները բլլան իրենց Հնատիքին, իրենց Ազգին և իրենց Եկեղեցւոյն։ Չենք կրնար թոյլ տալ որ ան ուրիշ մը իր ուզած կերպով խաղայ մեր Եկեղեցւոյն անուան հետ և մեր երիտասարդութեան ճակատագրին հետ։

«Վերջապէս չենք ուզեր որ անկրօն և ազէտ մեծնայ հայ ժողովուրդին երիտասարդ սերունդը»,

Իսկ չուրջ 20 տարուան գոյութիւն ունեցող այս հաստատութիւններուն պահապանն ու չարժման տարածիչն է Անթիլիասի արդի գահակալը՝ Գարեգին Ա. Կաթողիկոս, որ ունի սա խոր համոզումը.

«Մեր երկաթէ պատանիներուն հոգիները այն պա-

բարեհոգին է, որեմն ցանուցաձ բարի սերմերը առատ արդիւնք կը տան. միայն թէ այդ հողը մշակող, սերմանող և արդիւնաւորող մարդիկ և հաստատութիւններ լինին։ Այդ գործում կիրակնօրեայ Դպրոցները իրենց կարեւոր բաժինն ունին»։

Վեհարանի մուտքին՝ առիթը կ'ունենամ ճանչնալու Հ. Ը. Կ. Դպրոցներու վարիչ-պնօրէնը Լեւոն Զէնեան, ամերիկեան դաստիարակութեամբ պատրաստուած մէկը, որ հոգին է այս կազմակերպութեան։

Հարցուփոխ պատասխանելով կ'ըսէ. «Կրօնաբարոյական այս դաստիարակութեան նպատակն է կերտել մատաղ սերունդի և երիտասարդաց Հայ Բիբլիոնէի նկարագիրը և պայքարիլ այլասերման ահաւոր նախանշաններուն դէմ»։ Ու կ'աւելցնէ.

«Մորմրզակցական այս ժողովները պիտի տեւեն մինչեւ կիրակի երեկոյ։ Կը յուսամ թէ ներկայ կը գտնուի ու մօտէն պաղտւիտար կը կազմէ մեր այս խաղուածքներու մասին։ Մեր բազձանքն է որ հետզհետէ ծաւալի այս չարժումը։ Արձագանգ եղէք մամուլին մէջ։ Մեծ պիտի ըլլայ ուրախութիւնս եթէ Իսթանպուլի մէջ ալ ծնունդ առնէ այս չարժումը, համաձայն մեր հիմնական կանոնագրին»։

Պ. Զէնեան կը ծանօթացնէ ինձի կիրակնօրեայ Դպրոցներու վարչութեան քարտուղարը՝ Դէորգ Ներսոյեան, որուն եղբայրն է Ամերիկայի Առաջնորդը։

Ճաշարան երթալու ժիջոցին երիտասարդ մը կը մօտենայ ինձի, և,

— Ձճանչցա՞ք զիս, կ'ըսէ։

Երբ տեսաւ որ կը տարակուսիմ.

— Կարապետ Փափազեանն եմ ես։ Երուսաղէմի ժառանգաւորաց վարժարանէն։ Մուտքի քննութիւնս դուք ըրիք, նարոյեան Սբրազանին օրով։

Երբեմնի պատանին ինչքա՜ն փոխուած էր։ Շնորհաւորեցի զինքը կիրաւնօրեայ դպրոցներու կողմէ բացուած Մաղթանք—Հայլերգի մրցման մէջ առաջնութիւնը չահած ըլլալուն համար։

Ե.

ՎԵՀԱՓ ԱՌԻՆ ՄՕՏ

Կէս օրուան ճաշէն ետք, ժամը 2ին, Խոբէն Ս. գիս կ'առաջնորդէ վեհարանի դահլիճը, ուր կը գտնուէր Անթիլիասի Շնորհազարդ Պաթողիկոսը՝ Տ. Տ. Գարեգին Ա. Զովսէփեան։ Իր Ս. Աջը կ'առնեմ ու գիս կը հրաւիրէ նստիլ իր մօտ։

— *Բաբի էք եկել. ի՞նչպէս անցաւ ձեր ճամբորդութիւնը։*

— *Վեհափառ, թէեւ փոթորկալից էր օդը, սակայն Ձեր վեհութեան ազօթքով անվտանգ եկայ հոս։*

— *Պատրիարքական Տեղապահ Ս.ին առողջական վիճակը ի՞նչպէս է, կորովի՞ է։*

— *Երիտասարդի մը պէս կենսունակ է եւ աշխոյժ։*

— *Ի հարկէ ընտանեկան խնամքի ներքեւ է, աւելի հանգիստ է իր կեանքը։ Մենք ալ հոս Տիրոջ խնամքին յանձնուած ենք։*

Փոխելով խօսակցութեան նիւթը, հարցուց։

— *Ո՞ր տեղացի էք։*

— *Ակնցի եմ, վեհափառ։*

— *Ակնցիները ես շատ կը սիրեմ, աշխատասէր են լինուժ։*

— *Վեհափա՛ռ, գրական երկասիրութիւններ ալ ունի Ազատեանը, որ հոն կը գտնուէր։*

— Դո՞ւք պիտի ծանօթացնէք, ես զինքը Իշմիածնէն կը ճանչնամ ու հետեւած եմ իր գրական գործունէութեան ։

Խօրէն Ս. միջամտելով.

— Աբաւաղդ Սրբազանն ալ Ակնցի է ։

— Դիտեմ, բսաւ վ.եհափառը ։

— Զօպանեանն ալ հայրենակից է, աւելցուցի ։

— Զօպանեանը չատ լաւ կը ճանչնամ, մեծ ծառայութիւններ մատուցած է Ազգին, վաստակաւոր ժառանգական մըն է. յարեց Գարեգին Կաթողիկոս ։

— Սատ Աբգեպս. Ազգապահեան որ ներկայ էր նոյնպէս քննդունելութեան, Զէյթունի համբաւաւոր գրչագրին մասին խօսեցաւ ու վեհափառը գոհ մնաց անոր անկորուստ պահպանումը իմանալով ։

Եղիշէ Աբեղայ բոլորիս «լիքէօռ» և չաքար հրամցուց ։

Ն. վեհափառութեան կը մատուցանեմ այդ միջոցին Տեղապահ Ս. Հօր պսակօնագիրը, որով իրաւասութիւն արուած էր անհրաժեշտ բացատրութիւններ տալու նախապէս յղուած տեղեկագրին մասին կազմող հարցերուն մասին ։

— Երէկ սաստիկ Տեղապահէն փոստով ղրկած տեղեկագիրը և արդէն սկսել եմ կարդալ ։ Թեր ու դէմ բազմաթիւ գրութիւններ եկել են Կաթողիկոսարան։ Պէտք է ըսենք բաղդատել տեղեկագրին հետ։ Քանի մը օրէն աւարտած կը լինին քննութիւններս, որմէ յետոյ պիտի լսեմ կողմերու բացատրութիւնները ։ Սպասեցի Պատրիարքարանի ներկայացուցչին ։ Պիտի չանամ արդար եղբի մը յանգեցնել այս գործը ։

Այս խօսքերէն յետոյ, վեհափառը ուզեց գիտնալ թէ գոյքերս մեսին բերա՞ծ էի վանք։ Երբ յայտնեցի թէ պանդոկն են, ուր պիտի նախընտրէի մնալ,

— Դա չի լինիր, բսաւ, մեր հիւրն է՛ք. պատուիրել եմ ձեզի առանձին սենեակ յատկացնել. դուրսը աւելորդ ծախսեր ընելու չէ, Յետոյ կրնայ լլալ որ պէտք ուշնամ ձեզի։ Մեր ինքնաչարժը քիչ ետք քաղաք պիտի իջնէ. կ՛երթաք ու ձեր գոյքերուվ վանք կը վերադառնաք։

Պէտք էր հրաժեշտ առնել վհհափառէն, վասն զի Կիրակնօրեայ Դպրոցներու Համագումարի անդամները հաւաքուած էին, վեհարանի դահլիճին մէջ չարունակելու համար իրենց նիստերը

Ինքնաչարժը մեզի կը սպասէր։ Նոդ Ս.ի և Հ. Սեդրակեանի հետ ուղղուեցանք Պէյրութ։

* * *

Երեկոյեան դէմ երբ Անթիլիաս եկայ, Ազգերդակցական ժողովը աւարտած էր այդ օրուան իր աշխատութիւնները։ Պատգամաւորները խումբ խումբ կը ճեմէին վանքին չրջափակին մէջն ու դուրսը։ Տանարին ճիշդ առջեւը տեսայ Դերենիկ Ս.ը, որ ճանչցաւ զիս և երկար խօսակցեցանք։ Կիրակնօրեայ Դպրոցներու կազմակերպութեան չուրջ և Դպրեվանքի իր գործունէութեան մասին տեղեկութիւններ առայ։ Խնդանպուլ այցելելու իր փափաքը յայտնեց, զոր կը յուսար օր մը իրագործել։ Քիչ ետք վեհարանի գիւանատան մէջ ծանօթացայ Ա.կիտուրի, որ խօսեցաւ ի մօտոյ հրատարակելի իր երկասիրութեան մասին։

Ճաշէ առաջ առանձինն պատրաստ մը կ՛ընեմ պէպի ծովեզերք, այն պտոյտն, երբ Միջերկրականը կը չառագունի վերջալոյսի չողերուն ատակ, մինչ մայրաքաղաքին խիտ բնակարանները կը տարածուին հեռուն, յուսաչոզ, քաղ իջած բիւրաւոր աստղերու կայանի մը պէս։

Զ.

ԴԱՇՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ԱՅՆ-ՆԷՊԻ

10 Մեպտ.ին, Շաբաթ օր պիտի չարունակուէին Կիրակի օրեայ Դպրոցներու խորհրդակցական ներքնաժողովները, կը փափաքէի կոնդուխէն առղ գրաւել վհհաբանը, մասնաւորաբար լսելու համար գլխաւոր դասախօս Տիկին Ա.թաքսի Զէնեանը, որ իր ամուսնին պէս ամերիկեան կրթութեամբ գաստիարակուած հոգիի մըն էր և մաս կը կազմէր նաեւ Ա.Մերիկեան համալսարանի ուսուցչական մարմնին։

Վահրիճը ժանեալ առաջ, ներքաղքին մէջ, ճաշասկաւորհագուած, վայելչակազմ Տիկին մը մօտեցաւինձի. «կարծեմ դուք Խթանպուլէն եկած էք. թերեւս քոյրս և ազգականներս կը ճանչնաք. կ'ուզէի խօսիլ ձեզի հետ» ըսաւ. և որովհետեւ այդ միջոցին Խորհրդաժողովին նիստը բացուած էր արդէն, աճապարեց ներս երթալ։ Ո՞վ է այս Տիկինը կը խորհէի և որո՞նք են արդեօք իր ազգականները։

Անծանօթ Տիկինը իրաւունք ունէր աճապարելու, սակայն. ան չիտակ բեմ առաջացաւ։ Այն տեղն յայտարդէն հասկցայ որ խօսակիցս նոյն ինքն Տիկին Զէնեանն էր, Իր դասախօսութեան նիւթն էր «Ուսուցանելու և սորվելու արուեստը»։

Դեռ չբանախօսած, բոլոր ներկաները, յուզեալ կայս, չորակաև մը երգեցին։ Ու այդ վերացումի պահուն վհհաբանի պատերը զարդարող կաթողիկոսներու նկարները, բարեբարեներու կենդանագիրները, ինդ որս Անթիլիասի Մայր Տաճարին հիմնադիր Ս. Գրիգորի աղնուական դէմքը խօսուն արտայայտութեամբ մը կը հետեւէին կարծես։

Տիկ. Ա. Զէնեանի հնչեղ ու ապաւորիչ ձայնը

կը լսուէր. «20 տարիէ ի վեր կրօնական դաստիարակութեան դասախօս եղած եմ ամուսնիս հետ։ Ու ասոնց անգամն է որ գրաւոր պիտի յայտնեմ իմ գաղափարներս։ Նախընտրած եմ միշտ կարգալէ աւելի խօսիլ, աւելի հասկնալի ու տպաւորիչ դառնալու համար»։

Այս բացատրութենէն ետք ան անցաւ իր նախասիրած նիւթին, որուն մէրն էր կատարեալ։ Անակնկալ մըն էր ինծի համար կնոջ մը մէջ տեսնել այդ աստիճան ջերմեռանդութիւն, այդ աստիճան նուիրում ու պաշտամունք դէպի Մայրեկեղեցին ու բարբառը։

Մեներգներէ, ընթերցումներէ, զեկուցումներէ ու Շարականներէ ետք փոքր դադար մը տեղի կ'ունենար։ Ցետոյ կը սկսէր դասախօսութիւնը Տօքթ. Յ. Սրապեանի, որուն նիւթն էր «Առողջ երիտասարդութիւնը որպէս ազգային դրամագլուխ»։

Յաջորդեցին նոր երգեր ու զեկուցումներ։ Կէս օր եղած էր արդէն։

Համաժողովի կարգադիր Յանձնախումբը դաստիարակութիւն մը կազմակերպած էր դէպի Այ. Նէպի, ուր տեղի պիտի ունենար կէս օրուան ճաշը։

Վանքին շրջափակը պատրաստ կը սպասէին ինքնաշարժներ և օթօպիւսներ։ Դրան Եպիսկոպոսին հրաւէրին վրայ միասին հետեւեցանք մեքենական թափօրին, որ լեռնային բարձունքներ տանող կրպակաշարդ ուղիէն Մարկարէին Սկուռքը կը դիմէր։ Հոն նախապատրաստուած էին տեղաններ շուրջ 200 հրաւիրեալներու համար։ Տեղանակից էր եկեղեցականներու։

Մեր գլխաւոր կերակուրն էր համբաւաւոր «լէհմէնճուն»ը (միս և խմոր), տաք տաք պրուած մէկզմէկոս վրայ։ Տիկ. Չէնեան իր ամուսնոյն կը սպա-

սէր աներեւոյթ։ «Անոր սովորութիւնն է, աժէնէն վերջը կուգայ»։ Արդարեւ վերջին ինքնաշարժէն դուրս գալով կը հասնէր Տէրունական աղօթքին, սկսելու համար։ Սպասարկու օրիորդներ անընդհատ թան կը հասցնէին սեղաններուն։ Եկեղեցականները մրցումի ելած էին «լէհմէճուն»ին սպառումին մէջ։ Զանազան պատուղներ ամբողջացուցին այդ դաշտայինխնջոյքը, որ չատ զուարթ ու հաճելի անցաւ։

Երդեցիկ խումբեր գեղջկական երգերով ու նուագով ոգեւորեցին մթնոլորտը։

Ուրիշ այցելուներ, մերձաւոր երկիրներէ օդափոխութեան եկող ընտանիքներ և մասնաւորաբար Սերոպացիներ ալ եկած նստած էին շուրջը, Այնինչպիւ ներքնաբուխ աւազանին, որ հրաշալիք մրն էր իսկապէս։ Ինը, կապտաւուն երակներէ վեր ցայտող ջուրը կը պսպղար, կը պղպջար, այնքան հանգարտ և անազմուկ։ Մին վարը ան կը վերածուէր գետակի մը, որուն ձայնը լսելի կ'ըլլար մեզի։ Երկսեռ երիտասարդներ խումբ խումբ լուսանկարուեցան զանազան դիրքերով ու ձեւերով։ Սուրիոյ հեռաւոր վայրերէն եկող պատուիրակներ մանաւանդ կ'ուզէին իրենց հետ տանիլ այդ գեղեցիկ օրուան յիշատակը։

Ժամը 3ն էր։ Մորիրդաժողովը իր կէսօրէ ետքի նիստը պիտի չարունակէր Վեհարանին մէջ։ Ուպրոցականի օրինակելի կարգապահութեամբ ժը անոնք մեկնումի պատրաստութիւններ սկսան տեսնել։ Մինչ ժամուն վանք հասնելու և այդ օրուան օրակարգի երկրորդ մասը իրագործելու համար։ Մորէն Սրբազանին հետ երբ կանխեցինք հրաժեշտ առնել այդ բանաստեղծական բնավայրէն, գեղջկական համերգի մը արձագանգը կը լայնար ձորամէջէն անդին...։

Է.

ԱՆԹԻԼԻԱՍ ԵՒ ԻՐ ԴՊՐԵՎԱՆՔԸ

Գեղակերտ հսկայ տաճար մըն է Անթիլիասի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Եկեղեցին, նոյն տաճն Լիբանանի լաւագոյն կրօնական ու ճարտարապետա-

Կաթողիկոսարանը կազմակերպողներն ու Դպրեվանքի հիմնադիրները

Աջէն՝ Բարգէն Ա. Կաթողիկոս, Սահակ Բ. Կաթողիկոս եւ Շահէ Եպս.

կան կոթողներէն մէկը, որ կառուցուած է 1938էն 1940 տարիներու ընթացքին։ Անոր հիմնադիր բարե-բարին անունը —Սարգիս Գնաճեան— իր մահէն ետք միայն կը յայտնուի։

Հետաքրքրական է գիտնալ թէ այս հոյակէն կա-թողիկէն հովանիին ներքեւ այսօր մշակութային

կեդրոններէն մէկը հանդիսացող Անթիլիասի Կաթողիկոսարանն ու Դպրեվանքը ե՞րբ և ի՞նչպէս հիմնուած են։

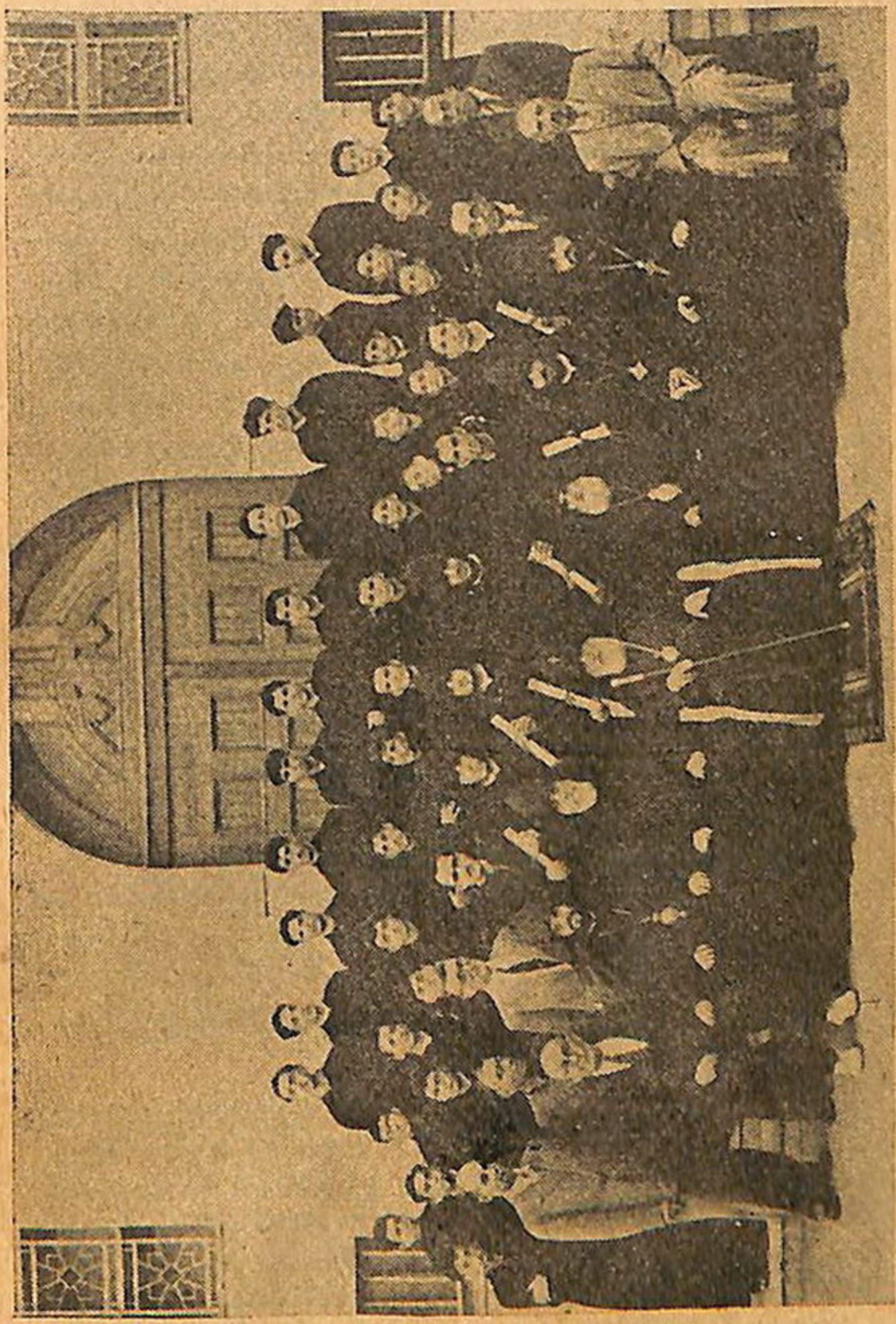
1928ին, Սահակ Բ. Կաթողիկոս, Ամերիկեան Նպաստամատոյց Ընկերութեան Անթիլիասի որբանոցին թաւուր չէնքին մէջ նախ կը հաստատէ Կաթողիկոսարանն ու Դպրեվանքը։ Թեմին կազմակերպութեան համար կը հրաւիրէ իբր Աթոռակից Տ. Բաբգէն եպսկ. Կիւլէսէրեանը, իսկ իբր Դպրեվանքի առաջ Ամերիկայէն՝ Տ. Շահէ Ծ. Վրդ. Գասպարեանը։

1930 Հոկտ. 12ին Ս. Պատարագի մատուցումէն յետոյ պաշտօնապէս կը բացուի Դպրեվանքը։ Դասանդուրթիւնները կը սկսին յաջորդ օրն իսկ 33 աշակերտներով։

1935ին Դպրեվանքին վերատեսուչ Շահէ եպիսկ.

Գարեգին Կաթողիկոսի ձեռնադրած 5 եպիսկոպոսները.— Ձախէն աջ՝ Խորէն եպիսկ. Բարոյեան, Ղեւոնդ եպիսկ. Չէպէեան, Փառէն եպիսկ Մելգոնեան, Զարեհ եպսկ. Բայազեան եւ Դերեճին եպսկ. Բոլաճեան։

Դպրեվանքի ուսուցչական կազմը, աշակերտությունը եւ
1947ի շրջանաւարտները

կը վախճանի. զանի մը ամիս ետքն ալ սպդը կը կօրսնցնէ Աթոռակից Բարգէն Կաթողիկոսը։

Սահակ Բ. Կաթողիկոս իրեն փոխանորդ կը նշանակէ Պետրոս Արք. Սարաճեանը, որ մասնաւորհան գանակութեան կը ձեռնարկէ Անթիլիասի կայուածը գնելու և Տպրեվանքն ու Աթոռը նիւթապէս ապահովելու։ Շատեր կը պատասխանեն իր կոչին։ Դարձիւէն Տէր և Տիկին Մ. Գայթգճեան Ամերիկեան նպաստամատոյցէն 4000 անգլ. ոսկիի կը գնեն Անթիլիասի կայուածն ու կը նուիրեն Կաթողիկոսարանին, ժողովրդային հանգանակութենէ գոյացած 30 հազար տոլարով ալ կը կատուցուին վանահարանն ու Տպրեվանքին արդի չէնքերը։

1943 Մայիս 10ին, Ամերիկահայոց Առաջնորդ Տ. Դարեգին Արք. Յովսէփեան, Կաթողիկոս կ'ընտրուի Իր Անթիլիաս մեկնումէն առաջ Միացեալ Նահանգներու և Եգիպտոսի մէջ իր քահանայութեան և գրական գործունէութեան յիսնամեայ յոբելեանը կը տօնուի, որմէ գոյացած գումարը, մօտ 100000 տոլար ամբողջութեամբ կը յատկացնէ Աթոռի կարիքներուն։

Տպրեվանքի ուսուցչական կազմը նոր և աւելի կարող ուսուցիչներով կը զօրացնէ։ Աշակերտներու թիւը 22էն 43ի կը բարձրանայ։ Տպրեվանքի առաջնութեան կը կոչուի Տ. Դերձնիկ վարդապետ։

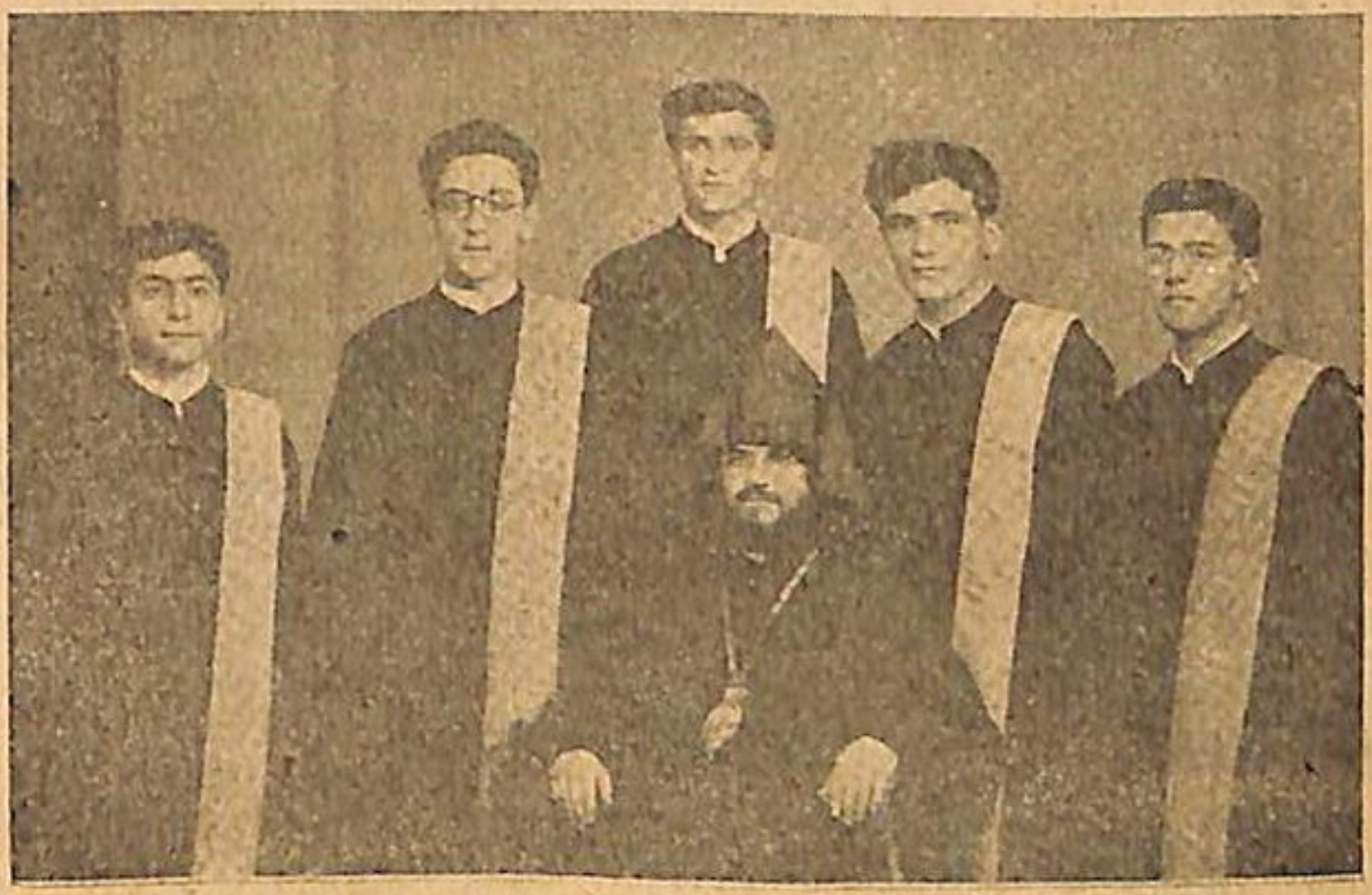
1947ին Դարեգին Կաթողիկոս 5 եպիսկոպոսներ կ ձեռնադրէ իր թեմին համար։

Անթիլիասի երբեմնի որբանոցը այսօր կեդրոնն է ուսումի և գիտութեան։ Ան կոչուած է հոնգիսանալու հայկական ամէնէն լաւ կրթական հաստատութիւնը Մերձաւոր Արեւելքի մէջ։ Անոր նպատակն է հաւատքով, առաքինութեամբ լեցուած եկեղեցականներ և ուսուցիչներ պատրաստել, ծառայելու համար Հայ Եկեղեցւոյն և Հայ ժողովուրդին։

Դպրեվանքը 1948ին կ'ուներ 55 աշակերտ։

Աւելի լրացուցիչ տեղեկութիւններ քաղելու համար ուղղակի կը դիմեմ Դպրեվանքի վերատեսուչ Տ. Սերովբէ Սրբազանին։

Տեսչարանին մէջ կ'աշխատէր ան։ Նամակներ ու ծրարները ուներ հասցնելիք Հալէպ, ուր պիտի մեկնէր ինքն ալ, քանի մը օր յետոյ։ Ձինքը կը ճանչնայի Ս. Էջմիածինէն։ Հոն եկած էր 1945ին Վեհ. Տ. Տ. Գարեգին Կաթողիկոսին հետ։ Իր հեղինակութիւնեն էն ետքը ինձ նախ ու յետոյ առաւ հետեւեալ մանրամասնութիւնները Դպրեվանքի մասին.

Ժառանգաւորաց բաժնի՝ ց երջանաւարտներ սարկաւագ ձեռնադրուած 1948ին։

«Մեր կաթողիկոսութեան պատմութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով կ'ուներնանք 6 դասարանով Դպրեվանք մը՝ գօլէճի աստիճանով։ Բոլոր գաղութներէն աշակերտ կ'ընդունինք։

Մեր ուսուցչական կազմը հետեւեալն է՝ իրենց պատուանգած ճիւղերով.

Վեհ Տ.Տ. Գարեգին Կաթողիկոս.—Հայ արուեստի պատմութիւն։

Տեսուչ (Դերճնիկ Ս.).—Տեսական և հովուական աստուածաբանութիւն, ծիսագիտութիւն, Հայ Եկեղեցւոյ պատմութիւն, ներածութիւն և մեկնութիւն Նոր Կտակարանի, հին պատական յուշարձին և անգլիերէն։

Տօքթ. Ց. Թօփչեան.—Հայ Մատենագրութիւն, Հայ և ընդհ. եկեղեցական պատմութիւն և գրաբար։

Շահան Պէրպէրեան.— Աշխարհաբար արդի գրականութիւն, բնկերաբանութիւն, իմաստասիրութիւն, տրամաբանութիւն և պատմութիւն արուեստից։

Բիւզանդ Եղիազեան.— Մանկավարժութիւն, Ս. Գրոց պատմութիւն և հին կրօնքներու պատմութիւն։

Սիմոն Սիմոնեան.—Գրաբար և աշխարհաբար և Հայոց պատմութիւն։

Համբարձում Պէրպէրեան.— Եւրոպական ձայնագրութիւն։

Բրօֆ. Ներսէսեան.—Դնդագրութիւն։

Դնէլ Ծ. Վրդ. Ճէրէճեան.—Եկեղեցական երաժշտութիւն։

Յովհ. Գաբիկեան.—Ընդհանուր աղգաց և Հայոց պատմութիւն.

Ուսուցիչք նաեւ դիտուքեանց և լեզուներու ուսուցիչներ։

Դպրեվանքը երկու բաժին ունի.

Ժառանգաւորաց բաժին.— Կը բաղկանայ երկրորդական ուսմանց քառամեայ ընթացքէ մը։ Ուսանողաց դլխաւոր առարկաներն են՝ լեզուներ և գրականութիւնք, ուսողութիւնք, դիտութիւնք և պատմական ուսմունք։

Ընծայարանի բաժին.—Կը բաղկանայ կրօնական և իմաստասիրական ուսմանց եռամեայ ընթացքէ մը։

Նորընծայ սարկաւագներ եկեղեցական զգեստով

Դպրեվանքը մասնակրթութեան ալ կարեւորութիւն կ'ընծայէ։ Աշակերտները կը խաղան վօլէյպօլ, պասքէթ պօլ, թէնիս և սաք եղանակին ծով

կ՝երթան լողալու։ Անոնք դասարանային աշխատանքներէ զատ, եկեղեցական պարտականութիւններ ալ կը կատարեն։

Դպրեվանքը ազգին ծուած է 20է աւելի եկեղեցականներ և 42 ուսուցիչ։ Անոնք ներկայիս Սուրբիոյ, Լիբանանի, Պաղեստինի, Կիպրոսի և Ամերիկայի զանազան թեմերու, հաստատութեանց ու գրպարոցներու մէջ կը ծառայեն որպէս Առաջնորդ, առաջնորդ, պարապետ և ուսուցիչ։

Դերեճիկ եպսկ. շրջապատուած իր ձեռնադրած աբեղաներով եւ սարկաւագներով

Շրջանաւարտներէն ոմանք եւրոպական և ամերիկեան համալսարաններ կը դրկուին բարձրագոյն ուսում ստանալու և արեւմտեան մշակոյթին ծանօթանալու համար։

Դ. կարգը աւարտող աշակերտ մը սարկաւագ կը ձեռնադրուի։ Այժմ 11 սարկաւագ սէնինք ղեկաւարէ։

Դպրեվանքը ունի քարերարներ Ամերիկայի, Եւրոպայի եւ Եգիպտոսի մէջ։ Անոնք իրենց անուններով սաներ ևս պահեն, հոգալով իրը ծախք տարեկան շուրջ 700 տոլար։

Ցառաջիկայ 1949—50 տարեշրջանին պիտի ունենանք 65 աշակերտ 6 դասարաններով։ Ասոնց վրայ պիտի աւելնայ նաև առանձին քահանայից դասարան մը. արդէն իսկ կան 6 թեկնածուներ, որոնք քահանայ պիտի ձեռնադրուին 2 տարուան դասընթացքէ մը ետք։ Պիտի ուսանին եկեղեցադիտութիւն, Հայ Եկեղեցական և Ընդհ. Եկեղեցւոյ պատմութիւն, ծիսադիտութիւն, գրաբար, մատենագրութիւն, քարոզչախօսութիւն, հովուական և վարդապետական աստուածաբանութիւն։ Ներքոյ բլլալու են անպայման բարձրագոյն վարժարան մը. պէտք է բլլան 27ն 47 տարեկան և ամուսնացած»։

Ը.

ՊՏՈՑՏ ՄԸ ԴԷՊԻ ԼԵՌՆ. ԼԻԲԱՆԱՆ

Վանքը նախաճաշելէ ետք, կիրակի առաւ (11 Սեպտ.) Մայր Տաճարին հոգեզմայլ երգեցողութիւնները լսողութեան մէջ, կ'ուզդո իմ Անթիլիաս գիւղի երթեւեկի կայարանը. Դեռ կանուխէն տաք ու ճնշիչ է օդը։ Արահետ, որ զիս կը տանի, եղերեայ պարտէզներու կանաչութենէն բխող թարմ ու կազդուրիչ բոյրը չնչել կուտայ ինծի։ Բարեկիրթ աղեկ մը, Մինաս անունով, կ'առաջնորդէ զիս դէպի Ծալ-էլ-Տիպ, հասկնալու համար թէ ո՞ր ամարանոցը կը գտնուէին Տէր և Տիկ. Ն. Անտոնեան։

Մեծ կ'բլլայ ուրախութիւնս, երբ անոնց գրասեին կարապետ Բազեան (Հաճընցի) ինձ կը յայտնէ թէ իրենք ալ ընտանիքով կը պարբաստուէին Բօլօ-

Նիւ դիւղը լարձրանալ, հոն՝ ուր կը վտիտքեի երթալ։ Արեւելեան սուրճը խմելու պահուն, ուշադրութիւնս կը գրաւէ Սոյաթ Նովայի յաջող մէկ նկարը՝ պատէն կախուած։ Երբ կը տեսնէ որ չալուէն աւելի հետաքրքրութեամբ կը դիտեմ.

— Ջուսակս գծած է ասիկա, կ'ըսէ Բազեան։

Այն ատեն ինձ տեսանելի կը դառնան ուրիշ գծագրութիւնները ալ պատերուն վրայ։

— Ո՞ւր ուսած է, հիմայ ինչո՞վ կը զբաղի, կը հարցնեմ։

— Ինքնիրեն սորված է ու քովս կ'աշխատի. կօշկակարի աշխատանոց մը ունի։

— Հիմայ ո՞ւր է ինքը։

— Մրցումի գացած է ընկերներուն հետ. իսկ փոքր ազաս Պէյրութ իջած է, որպէս զի այնտեղէն հայթայթէ մեր վերելքի ծումարը։ Հոսկէ անցնող օթօպուսները լեցուած կ'ըլլան։

Արդարեւ, քանի մը վայրկեան յետոյ օթօպուս մը կանգ կ'առնէ ճամբուն վրայ։ 10—12 տարեկան պատանի մը վար կը ցատկէ և մեզ բոլորս կը տեսնէ ջաւորուինք այնտեղ։ Պատանին իր տեղը ինձի կու տայ և ինքն ալ կը սեղմուի անկիւնը մը։

Վերելքը հաճելի կ'ըլլայ։ Տակաւ կը զովանայ օդը և ակնապարար տեսարանները չարունակ ձեւ ու դիրք կը փոխեն մեր անցքի առեն։ Կպրուղին երկրաչափական ճչգրտութեամբ անկիւններու, շրջանակներու, ուղիղ ու կոր գիծերու կը վերածուի, մերթ ալ ու մերթ ձախ ընթանալով։ Համար հազար մայրերի ծառակները, որոնք կանոնաւոր չարքով մը ճամբուն եզերքը կը խափանեն, յանկարծ թաւալգլոր կը թափին վար կարծես խորխորատներէն։

Միջնակարգականը որ մեր աչ կողմն էր, ձախին կը տարածուի, իր հետ տեղափոխելով մայրաքաղաքը։

Անոնք յանկարծ ա՛լ չեն երեւիր։ Այս անգամ լեռնային ուսարաններ կը յաջորդեն մէկզմէկու։ Բլուրներու գագաթը, կողերուն և անոնց ստորոտներուն վրայ գեղեցկաշէն ամարանոցներ, մշակուած այգիներ ու պարտէզներ, արդիական պանդոկներ ու մանաւանգ աներիւ եկեղեցիներ, որոնք կ'իշխեն, կարու ցուած քլլալով ամենաբարձր տեղերը։ Տանիքներըմերթ ափսեակ են, մերթ ալ անոնց կարմիր կղմինտրները կ'երեւան, կանանչութեան խորը ցանուցիր հրաւառ հաւաստուչաններու պէս։

Աւելի քան 20 քիլօմէթր բարձրացած ենք ու կ'անցնինք Պիքվայայի փողոցներէն։ Օթօպիւսը կանգ կ'առնէ։ Ուղեւորներէն մաս մը վար կ'իջնէ։

— Հոս կը գտնուի վնտափառին ամարանոցը, կ'ըսէ Կ. Բազեան։

Կը շարունակենք վերելքը։ Նոր բնանկարներ ու նոր գեղեցկութիւններ կը պարզուին մեր աչքի միջոցին։

Հասած ենք Շուէր գիւղի հրապարակը։ Ուղին կը թեքի վար ու վերջապէս կը հասնինք Բօլօնիա։ Շուրջ 30 քիլ. հեռու է այս գիւղը Պէյրութէն և կը գտնուի ծովէն 1250 մէթր բարձրութեան վրայ։ Զուարթութիւնը սարսուռ պատճառելու աստիճան զգալի է, կլիմային նոր վարժուողի մը համար։ Ընդարձակ սրճարանի մը քովէն և ծառախիտ անտառակի մը մէջէն կ'անցնինք և խճուղիէ մը յետոյ յառաջանալով, կանգ կ'առնենք քարաշէն, միայարկանի տան մը առջեւ։ Տէր և Տիկին Անտոնեան, որոնց համար անակնկալ մը կ'ըլլայ մասնաւորաբար իմ այցս, բերկրանքով կը դիմաւորեն մեզ։ Հինէն նորէն, Ակնէն ու Խարբերդէն յիշատակներ, անդարձ մեկնողներու և մնացողներու մասին վերյիշումներ ու տեղեկութիւններ անվերջ, անհատնում նիւթ կը

հայթայթեն խօսակցութեան ու կը յանգին վերջապէս Անթիլիաս առաքելութեանս։ Նշան Անառնեան, որքան ալ ընկճուած ֆիզիքապէս, պահած է իր արտայայտութեան առնմիկ յատկանիշներն ու սրամտութիւնը։ Լիքէօա, Հաճի Պէքիրի լօխում, սուրճ և թրքական սիկառէթ կը հրամցնեն մեզի։

Կը հետաքրքրուիմ գիւղին կեանքով ու բնակիչներով։ Տիկին Անառնեան տեղեկութիւններ կուտայ.

— Մեր չուրջը ամբողջ հայ բնաւանիքներ կը բնակին և յաճախ մէկզմէկու կ'այցելենք։ Կաթոլիկներն ալ հոս են։ Մեր դէմն են Պէյրութի ծանօթ առևտրականներէն Տէր Մելգոնեաններըը։ Շիկահեր քահանան ու ընկերները այցելութեան եկան անոնց, առաջնորդութեամբ Տիկին Մ. Ասլանեանի։ Տիկ. Տէր Մելգոնեան Իսթանպուլցի է. հոն առած է իր ուսումը։

Կէսօրէ ետք առանձին պատյտ մը կ'ընեմ մերձակայքը։ Շուրջս խաղաղութիւնն ու լռութիւնը խզող ժիժիներու միօրինակ ներդաշնակութիւնը կայ միայն։ Ոչ իսկ տերեւ մը կը խլրտի։ Կեցած եմ ծայրամասի մէկ անկիւնը անառակին, ու դէտի մը պես, կը խուզարկեմ հանդիպակաց լեռներու կուշտին ու բլուրներու կողերուն հաստատուած գիւղերու բնակարանները։ Լիբանանի ժողովուրդին աչքառութեան ու չինարար ոդիին քարակերտ արտայայտութիւններն են այդ բազմահազար ամարանոցները, զանոնք չրջապատող այգիներով ու պարտէզներով։ Դիպուածը օգնութեան կը հասնի, որպէսզի ես տեղին վրայ լրացուցիչ տեղեկութիւններ առնեմ Լեռնա-Լիբանանի գլխաւոր բաժանումներու մասին։ Մերձակայ բնակարանէ մը անծանօթ անձ մը կը մօտենայ ինծի։ Իր հայկական դիմագիծը բարի արտայայտէր։ Կը բարեւենք զի-

յար։ Ա.Նատոնեանները։ գրացի Մելգոն Տէր Մելգոնեանն էր։ Նօթատետրս ձեռքս էր։ Սքանչացումս կը յայտնեմ մեր դէմ պարզուող դիւթական տեսարաններու մասին։ Ան գոհացում կուտայ ինձ, երբ կ'ուզեմ հասկնալ թէ քանի՛ չրջանակներու բաժնուած է Լեռնային Լիբանանը։

— Հինգ գլխաւոր գիւղախումբեր կան, կ'բսէ ան, որոնք զատ զատ փոխադրական սպասարկութիւն ունին։ Ա. գիծը Թրիբոլիէն կ'երկարի դէպի Լիբանանի նշանաւոր մայրիները։ Այս չրջանակին մէջ կը գտնուի Զմմարի պատմական վանքը։

Բ. Գիծը ճոնիէէն կ'սկսի դէպի Րէյֆա, Ուճէլթուն և Մէյրուպա, որ ամէնէն ընտիր և մեծ խնձորը կ'արտադրէ։ Իսկ Պիսքէնտէ պտուղներու կեդրոնն է։

Գ.ը Անթիլիասէն կը բարձրանայ դէպի վեր Այնարա, Պիքվայա, Շուէբ, Պուա ու Պօլօնները և Մուրուճ։

Դ. Գիծը կը տանի Պէյթմէրի, Պուրմանա և Պաապատ։

Ե.ը կ'ուղղուի դէպի Արայա, Ալէյ, Համատուն կար, Համատուն գիւղ, Սօֆար, Մուրաճաթ, Շահտա, Շթօրա և Զահլէ։ Սօֆարէն անդին կը գտնուի Պէյթէտտինի նշանաւոր պալատը։

Բոլոր այս վայրերուն մէջ Հայերը ունին սեփական բնակարաններ և շատ տեղ սահմանած են ազգային կեանք։

Մ. Տէր Մելգոնեանի հետ քիչ անդին գտնուող քնարձակ, թերատրա չէնքի մը ներքնամասերը աչքէ ի՛անցընենք։

Այս գեղեցկադիր գիւղը կրկին այցելելու մտադրութեամբ կը վերչացնեմ պատյատ ու կը պատրաստ հայրենակիցներուս մօտ։ժամը յետոյ արդէն իսկ կը

պանուխի օթօպիւսի մը մէջ, ու, մեր անցքին վրայ, պարձեալ ըմբոշխնելով Լիբանանի լեռնային գեղեցկութիւնները, կը հասնիմ Անթիլիաս։

* * *

Երեկոյեան դէմ վանքին չրջափակը աննկարագրելի եռուզեռ մը կար։ Նոր վերջացած էր Կիրակնօրեայ Դպրոցներու Ընդհանուր ատենաժողովի նիստը։ Ըստ յայտագրի, գլխաւոր դասախօսը եղած էր վարիչ-ատենապետ Լեւոն Զէնեան, նիւթ ունենալով «Երիտասարդութեան երեք չրջանները եւ անոնց յատկանիշները»։ Ասկէ դատ, ան քննդհանուր ծանօթութիւններ տուած էր այդ կրօնական կազմակերպութեան ներքին կեանքի մասին։ Իսկ Ներիոյ թեմի կրօնական դաստիարակութեան Մարմնոյն ատենապետ Կարապետ Քէնյ. Նալբանտեանի միակմանի ուղղէն եաք, վերջին խօսքը արտասանած էր Համազումարի փոխանախագահ Մարէն Պզիսկ. Բարոյեան։

Պատուիրակները չրջանային խումբերու (*) բաժնուած՝ վերադարձի պատրաստութիւնները կը տեսնէին։ Լիբանանի ներկայացուցիչները նոյն իրիկուն իսկ պիտի բաժնուէին Անթիլիասէն, իսկ Սուրիոյ պատգամաւորները պիտի մեկնէին յաջորդ օր։

Տիկ. Զէնեան վերջապէս առիթը կ'ունենայ խօսելու իր քրոջ Տիկ. Մերսէտէս Պարոնվարդեանի մասին, որ Իսթանպուլ կը գտնուի։ Երբ կը յայտնեմ թէ ղինքը ծանօթացնել կ'ուզեմ Իսթանպուլի Հայութեան, ան կը բաւականանայ ըսելով՝ թէ չրջանաւարտ եղած է Ամերիկեան ամերիկուհիներու ուսած է Օզանի մէջ և աւարտելէ եաք ժրջանէն ժանժագ.ուսոյ Փաքիւլթէն, մեկնած է Ամերիկա։

(*) Նիկոսիոյ, Լիմասոլի (Կիպրոսի) և Սուրիոյ մէկ քանի չրջաններու կիրակնօրեայ դպրոցները ներկայացուցիչ չէին կրցած ղրկել։

Թ.

ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ՓԱՌԷՆ Ս.ԻՀԵՏ

Երեք օրէ ի վեր վանքին մէջ կը գաղուէի և դեռ նոր ատիթը կ'ուզենայի տեսակցելու փառէն Եպսկ. Մելգոնեանի հետ։ Զինքը կը ճանչնայի իսթանպուլէն, երբ վարդապետ էր և երիտասարդ։ Անկեղծ մըն էր այժմ, ֆիզիքապէս թէեւ քիչ մը ընկճուած՝ բայց կը պահէր իր կենսունակութիւնը և կորովը։ Դրան եպիսկ.ի դիւանատան մէջ երկար խօսակցեցանք մեր կարպ մը եկեղեցականներու ապագային եւ զանազան ազգ. խնդիրներու շուրջ։ Աստիճանակիցներուն մէջ միակն էր ան որ յիսկատար ծանօթութիւններ և խոր համոզումներ ունէր Ազգ. Սահմանադրութեան կարգերուն և կանոններուն մասին։ Իր համոզումով, Ազգ. Պատրիարքարանը պէտք ունէր միջոցներ խորհելու եկեղեցականներու, մասնաւորաբար քահանայից դասուն մտաւոր մակարդակի բարձրացման համար։ Դերենիկ Ս.ի նման, ան ալ անոնց ազիւսութեան կը վերագրէր իրենց հոգեւոր պետին դէմ ըմբոստացումը, որ յանգած էր մինչեւ ապօրէն պատրիարքի ընտրութեան, հակասահմանադրական եղանակներով։ Փառէն Ս. Կաթողիկոսարանի Մխիթարեան ժողովներուն կը բերէր միշտ իր մասնակցութիւնը, սակայն երբեք միջամուխ չէր եղած կախակայեալներու խնդրին և իր անձնական տեսակէտն է զոր կը յայտնէր։ Իրմէ տեղեկացայ որ նոյն օրը, առաւօտեան Ս. Պատրիարքի որարտղութեան միջոցին Շիկահեր Գնդ. ուզեր է իր գլխովն դասը կենալ, սակայն վեհ. Կաթողիկոսը — կ'ըսէր — կան կարգապահութեան հակառակ պահելով— արգելք հանդիսացեր է։

Առիթէն օգտուելով կը հարցնեմ Տաէն Եպիսկ.ին.

— Ինչպէ՞ս եղաւ որ Պահքիյարեան Վրդ. յաջողեցաւ արտօնութիւն ձեռք բերել՝ խօսելու համար Պէյրութի ատեաւկայանէն։

— Ինչպէս յայտնի է, ամէն ամուսան առաջին կիրակին, Կաթողիկոսարանին կողմէ եկեղեցականի մը հայերէն լեզուով քանախօսելուն արտօնութիւնը ունի Հմայեակ Վրդ. կը դիմէ Դրան Եպսկ.ին, որ կը թուի թէ անպատեհութիւն մը չի տեսներ և հաւանութիւն յայտնելէ ետք, պաշտօնական գրկոյց մը կը ղրկէ Թէրթերուն։ Վեհ. Կաթողիկոսը, սակայն, որ անտեղեակ էր եղած կարգադրութեան, երբ իրազեկ կ'ըլլայ, բացարձակապէս կ'արգիլէ Պահքիյարեան Վ.ի քանախօսութիւնը։

— Որպէս թէ անակնկալ հիւանդութիւն մը պատահած եղած է որ Հմայեակ Վ. չկարենայ խօսիլ այդ օրը։

— Սխալ է։ Վեհափառը ինչպէ՞ս կրնար արտօնութիւն տալ մէկու մը, որ հոգեւորական դասակարգէն առժամապէս դադրեցուցուած էր, Ս. Էջմիածնի Վեհ. Հայրապետին ալ բարձրագոյն հաւանութեամբ։

Լուսաբանուած էր հարցը։

Ուրեմն այս մարդն է որ կը խորհէր, յաւակնութիւններ ունեցած է պատրիարքական աթոռ բարձրանալու և հովուելու ամբողջ համայնք մը, երբ զոյգն գաղափար իսկ չունի եկեղեցական կարգապահութեան տարրական գիտելիքներու մասին։ Գոնէ իրենց մաքի աղքատութիւնը կարենային ազօղել Անթիլիասի նման հոգեւոր մեծ կեդրոնի մը մէջ։

Ժ.

ՉՆԱՇԽԱՐՀԻԿ ԴԵՂԱՀԱՏՆԵՐԸ...

Լեռնախլբանանէն Անթիլիաս գարձիս, նոյն երեկոյին, ցոյց տուին ինծի մէկը ամէնէն ապրանքալի եւ միւսը խոթանպուլէն մեծաքանակ արտածուած երկու չնաշխարհիկ դեղահատներ, որոնց կու գային տուողները բանականութենէ եւ ճշմարտութենէ հրաժեշտ կ'առնէին եւ քաւութիւնն ու սուտիւնը իրենց գաւանանքը կը դառնային։

Ճառկապէս ինծի համար. գիտնալու նպատակով հրապարակ հանուած այդ երկու դեղահատները իրենց փաթոյթին վրայ կը կրէին «Հաթայ» եւ «Դողցուած Ձեռագիր» վաճառանիշերը։ Ատոնց գիւտարարները էին՝ նախ սիրակցորդ եւ յետոյ մէկզմէկու ոսոխ Մանուկ Ասլանեան եւ Սուրէն Շամլեան։

Լիբանանի մէջ այս դեղահատներուն սպառման մեծնաչնորհը կը պառկանէր «Ազգակ» օրաթերթին եւ «Ազդարար» շաբաթաթերթին, իսկ Սուրիոյ մէջ՝ «Արեւելք» օրաթերթին՝ խմբագրութեամբ Մինաս Թէօլէեանի։

Զգենք որ գիտուններըը իրենց աթօմական փորձերը կատարեն։ Մենք չատ աւելի զօրաւոր ջէնքով մը, որ աշխարհի բոլոր չանթերը ակնթարթի մը մէջ մէկատեղելու եւ ախտաւալարակ հոգիները քնաջնջելու արտակարգ կարողութիւն ունի, տարբալուծենք այդ դեղահատները։

«Հաթայ» վաճառանիշով դեղահատին գիւտը հնարած է Մանուկ Ասլանեան, ասկէ ճիշդ 10 տարի առաջ, երբ խմբագիրն էր նոյն «Ազդակ» օրաթերթին։ Ան չատ լաւ գիտէր այն տեսնն թէ ասկէ չատ աւելի առաջ իր երբեմնի սիրակցորդ քարեկամը ինչպէս

առքով գլխով կազմակերպած էր Հաթայի առաքելութիւնը, որուն հետ ես առընչութիւն չէի կրնար ունենալ Փարէզ նախ քան ես քաղաքականութեամբ չեմ զբաղած երբեք։ Նա իրեն, իր վստահած անձերուն կողմէ հաւաստիք առուելէն առաջ՝ թէ «Արշին Մալ Ալան» չարժանկարին ցուցադրութենէն անդին չէր անցներ կատարուած ուղեւորութիւնը, ան յամառեցաւ. առուլ՝ կարգադրած ըլլալու համար իր մէկ հին անձնական հաշիւը «Արեւելք» օրաթերթին հետ, ուր այնպէս նեղացած էր թէ իրեն ակնարկութիւններ եղած էին՝ իմ խմբագրութեան չրջանին։

Մ. Ասլանեանի քինախնդրական այս եղրթին դէմ ամէնէն աւելի ընդվզողները իր պատկանած կազմակերպութեան ղեկավար չրջանակները եղան այն առեն։

Սա պահուս, սեղանիս վրայ են իմ ուղղուած մէկ քանի նամակներ, որոնցմէ արտագրութիւններ պիտի ընեմ, ձօնելով զանոնք «Ազդակ»ի, «Ազդարար»ի, Հալէպի «Արեւելք»ին և անոնց դեղահաւներըը կուլ տուողներուն։

3 Ապրիլ 1939 թուականով փարիզէն Մ. Պարսամեան սա տողերով կ'անդրադառնար «Ազդակ»ի վերապրութիւններուն.

«Ցաւով և դայրոյթով կարդացինք Մանուկ Ասլանեանի գրութիւնը՝ վերագրելով անհատական ազեղ և անձերելի հաշիւներուն։ Դուք կարեւորութիւն մի տաք։ Դժբախտաբար «Ցուսաբեր»ն ալ գոհ գացեր է։ Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ Գ. Մխիթարեանը գոնէ չանդրադարձաւ» 19 Ապրիլին, նոյն նամակագիրը կ'աւելացներ.

«Հոս ոչ ոք կարեւորութիւն տուաւ։ Իր դէմ դժգոհութիւններ կան և Մ. Ասլանեան պիտի հեռանայ իր նոր տեղէն։ Ժամանակը կը մաքրէ ամէն հաշիւ, անհոգ եղէք»։

14 Մայիս 1939ին նամակ մը կ'ստանայի Նահապետ Շ. Նարդունիէն։ Ահա իր բառերը.

«Վերջովուեցանք։ Անուանակիցս (Շ. Մխաքեան) գրեց պէյրութ, յանդիմանեց Մաճուկ Ասլանեանը. ան ալ վշտացաւ.... Մի՛ երբեք կասկածիր որ մեր պատգումները կը փոխուին քու ճասիդ»։

Մ. Աբելեանեանի այն առեղնուան գործակիցը և 10 տարի յետոյ անոր հարազատ ժառանգորդը Հայկ Պալեան և իր մանկլաւիկը Արամ Սահակեան, անաւասիկ այս «ցաւ» ու «պայրոյթ» պատճառող, «ազեզ»։ «անեներելի», «վերջովիչ» և յանդիմանութեան արժանի զրպարտութիւնն է, զոր թարմացնելով մեծաչափնդ հրամցուցին «Ազդակ»ի ընթերցողներուն։ (*)

Տեղւոյն վրայ քննեցի և տեսայ որ հրամցուած գեղահաճոյն բաղկացուցիչ տարրերն են «վատահամբաւ, պատակաիչ, ագգպղաւ ու կասկածելի» բառերը, որոնց մարմնացումը եղած է ի ծնէ Հայկ Պալեան։

Զինքը մօտէն ճանչցողներ շատ կան, որով իրազեկ են Հալէպէն մինչեւ Ատանա անոր ունեցած գործունէութեան։ Մանաւանդ շատ լաւ կը յիշեն Մուշեղ Տէր-Ղեւոնդեան զալը՝ Պալեան ընտանիքին հաշուեյարդարը կատարելու համար։

Իր վարքագիրը պատրաստեցի, որ լի է ախտաբ, շատ ախտաբ գրուագներով, և այն համոզման յանգեցայ թէ ինքը և իր գոյութիւնը արատ մըն են գրուած թերթին և իր պատկանած կազմակերպութեան ճակատին վրայ։ Իսկ իր ծանծաղամիտ մանկլաւիկը Արամ Սահակեան (Ուռնայեցի) ահա թէ ի՞նչ

(*) Ո՞վ է Աբելեանեան եպսկ.ի ներկայացուցիչը, «Ազդակ», 11 Սեպտ. 1949, թ. 136,

պատասխան առած է, երբ իր գրածներէն վրդովող բարեկամ մը փափաք յայտնած է իրեն, պիս առնելու ու լուսաքաղուելու։ Ան քարքառած է.

«Թուրքիայէն հոս եկող ու մեզմէ չեզող ա-մէն Հայու ոխերիմ և մահացու թշնամի ենք մենք. որ ու իցէ յարաբերութիւն նուաստացուած է մեզի»։

Բաթիզահայ նոյն մտաւորականներուն հարց կուտամ դարձեալ թէ ի՞նչ վերապրներով որակել պէտք է պժգալի արարքը այս իմաստակներուն։

Երկրորդ դեզահաթը, աւելի ճարտարօրէն պատրաստուած, չատ աւելի սպառում ապահոված է սիրտքի մէջ։ Այս առաստելն ալ իր պատմականը ունի։ Յանցաւորները հանգց. Մկրեան Ս. քհն.ի ժառանգորդներն են որ միմիայն անոր գիրքերը ղրկած են Անթիլիաս, իսկ ձեռագիրները վաճառած են հոս, Իսթանպուլի մէջ։ Մեղքը գործած եմ կորուստէ փրկելու մաս մը անոնցմէ և օգտագործելու զանոնք յօդուտ Հայ Մշակոյթին։

Ասկէ չուրջ 13 տարի առաջ կոնդակապատում պայքար մը ծայր առաւ, յանգելով մինչեւ Տնտես. Խորհուրդին քննութեան ու «բանից դուրս եկաւ» որ խնդրոյ առարկայ կոնդակը, ինչպէս բոլոր այն կոնդակները որոնք անձերու ուղղուած են անհատական սեփականութիւններ են, և ոչ թէ հանրապատկան։ Անոնք կ'ուղղուին բարերարներու, ազգանուէր եկեղեցականներու և մինչեւ իսկ պատրիարքներու, սակայն միշտ անհատական սեփականութիւնը կը մնան այդ անձերուն և անոնց ժառանգորդներուն։

Գալով գրչագիրներու, անոնք ալ հանրապատկան չեն։ Այսօր հազարներու կը հասնի թիւը այն գրչագիրներուն, որոնք սեփականութիւնն են անհատներու։ Ց. Փիւրատեան 200ի մօտ գրչագրեր հաւաքած է իր անհատական ճիգերով ու զոհողութիւններով։

Ո՞վ պիտի համարձակէր օր մը ըսելու իրեն թէ այդ գրչագիրները հաներային սեփականութիւն են, եւ ո՞վ կրնայ արգիլել մեզի գրչագիրներ ունենալէ, զանոնք հաւաքելէ, անոնցմով զբաղելէ։ Ժողովուրդ ըսուածը պէտք չէ չփոթել ոչխարներու հօտի հետ և զանոնք մոլորեցնել սուտ ու փուտ հրատարակութիւններով։

Տարիներ շարունակ կոնգակ ու ձեռագիրը յեղյեղուեցան ու հոլովուեցան «Մարմարա»ի մէջ։ Զգիջայ երբեք պատասխանելու։

Սակայն այս անգամ պարտաւորուած եմ կառչիլ իր օձիքին, նոյն առեն ըմբերանելու համար արտասահմանեան այն թերթերը, որոնք երկնառաք մանանայի պէս կը յափշտակեն անոր դարբնած սուտերը և որպէս ընթացիկ ապրանք աժան աժան կը վաճառեն զանոնք։ Դարձեալ պիտի լռէի, եթէ Ը. Ընդհ. առաքելական եկեղեցւոյ Ամենապատիւ Կաթողիկոսին, զոր սիրաշահելու համար իբր թէ Անթիլիաս ատած եմ եղեր թանկագին գրչագիրներ, ձեռագիրներ, կոնգակներ, բոլէրն ալ «հաներապատկան»։

«Թրքահայ պատուիրակութիւն» իբր մէկուկէս ամիս վանքին ստպնջականութիւնը վայելող մարդիկ, կը թուի թէ իրենց երախտագիտութիւնը յայտնելու համար է որ չեն մոռցած Դրան Եպիսկոպոսին միջոցաւ սուտ գելու թէ ի՞նչ թուական ու մակագրութիւն կը կրէին այն երկու նամակները, որոնք Աշտարակեցիի կողմէ ուղղուած են. երկու հոգեւորականներու և զորս իբր ամենապոյզն մշակութային սատար Անթիլիասի նուիրելու գաղափարը ունեցած էի։ Մկրեան Ա. Քհնյ.ի ձեռագիրներուն մէջ տասնեակներով կան առանցմէ, ուղղուած նաեւ իր գերդաստանի անդամներուն Աշտարակեցի կաթողիկոսին կողմէ։ Ոչ ոք կրնայ արգիլել զանոնք եւս նուիրելէ մշակու-

թային ո եւ է կեդրոնի։ Թրքահայ պատուիրակութեան «պարտաճանաչ ընդդիմադիրները» քայլ գիտէին թէ իրենց գաղափիք կարծած այդ տեղեկութիւնները պիտի չհաղորդուէին այստեղ եւ այդ պարագան յուսի ապաւորութիւն պիտի տեղծէր Անթիլիասի մէջ։ Եւ ապահովաբար Տ. Տ. Գարեգին Կաթողիկոս, երբ կարդաց անոնց մեկնաբանութիւնները ըստ իւրովի.

— Սա Պոլսահայերը իսկապէս հոս հոս մակդիրին արժանի են։

Ես ոչ իսկ հետաքրքրուեցայ այնտեղ, երբ ըսին թէ Պախթիարեան վրդ. եւ իր ընկերները միասին ձեռագիրներ բերած են։ «Մարմարա» անցեալ տարի ինքը ջատագով եղաւ մէկ քանի բանաւէրներու այն ձեռնարկին, որով անոնք գնահատելի նախաձեռնութեամբ մը կ'ուզէին կորուսեալ փրկել զանազան ձեռագիրներ ու գրչագրեր ու զանոնք հոգեւոր մեծ կեդրոններու սեփականութիւնը դարձնել։ Ներէ յաջողէին, ոճի՞ր գործած պիտի ըլլային։

«Արեւելք»ի և «Ազդարար»ի կողմէ իրենց ընթերցողներուն հրամցուած խեղճ ու խեղճուկ վարկաբեկիչ հրատարակութիւնները նողկանքով դիմաւորեցի և երբ պէտք տեսայ հանրային կարծիքը լուսաբանելու համար հերքում մը ղրկել Մամուլին (Իսկ «Ջարթօնք» հրատարակեց) (*) այս նիւթին չանդրադարձայ իսկ։

Մ. Թէօլէլեանէ գէթ կ'սպասէի որ լուռ մնար, մտաբերելով «Մշակոյթ» գրատունէն վտանիվերուստ բրած ու միասին տարած գիրքերը ու մանաւանդ 26 Հոկտ. 1944 թուակիր Հալէպէն ղրկած իր նամակը,

---

(*) Հրապարակային հերքում «Ազդակի նպատակաւոր վերապրումներուն», «Ջարթօնք» 20.9.949։

որով «Ջուարթնոց»ի նման «պատկառելի»ատրճիտքի մը հրատարակութեան համար ինձմէ «Հայ Մշակոյթի Պատմութեան» սատարող անհիպներ կ'ուզէր։

Սա րոպէին սեղանիս վրայ է նաեւ տաղանդաւոր գրագէտ Համասեղի 23 Յուլիս 1949 թուակիր մէկ նամակը, որով ազգասիրական ծառայութիւն կը նկատէ կորուստէ փրկել «անհետացած գէմքերու թանկագին նյխարներ»ը եւ կը խնդրէ որ տրամադրեմ մէկ քանին անոնցմէ իր աշխատակցած ամսագրին համար։ Հոս ատմ պատասխանս իրեն. «Սիրելի Համասեղ, ահա թէ որպիսի՞ խաչակրութեան մը նշանակ կը դառնայ մէկը, որ անշահախնդրօրէն ծառայել կ'ուզէ մեր Մշակոյթին, ա՛յն Մշակոյթին, որ սեփականութիւնն է ամբողջ Ազգին, որ վեր պէտք է մնայ հատուածական նեղմիտ ըմբռնումներէ եւ անձնական գձուձ նկատումներէ։»

«Ազդակ» օրաթերթը փոխանակ հերքմնագիրս հրատարակելու բարեխղճութիւնը ունենալու (նշոյլն իսկ չունի եղեր այս առաքինութեան), հեգնանքով դիտել կու տար թէ իրենցմէ «վկայագի՞ր» ներս բերել կ'ուզեմ արդեօք։ (*) Հոս իրենցմէ վկայականի ակնկալութ մէկը կայ ապահովաբար, բայց ոչ ես։ Իսկ թէ ապերախտութեան մրցանիշը ինչպէ՞ս չահեցաւ «Ազգարար»ի ատենիրուհին, պիտի սեսնենք իր կարգին։

Ցաւով եւ դառնութեամբ է որ կ'անդրադառնամ երեւոյթի մը, որ պատիւ չի բերեր Լիբանանի եւ Սուրիոյ կեանուհակ Հայութեան։ Զուգեցի հաւատալ երբ լօռի պանդոկը գտնուած սեռնա սեղեկութիւն բերին ինձի թէ Հալէպէն —ահաբեկչական «մասնա-

---

(*) Ինչ կ'ուզէ Թ. Ազատեան, «Ազդակ» 22.9.949 թ. 144։

ւոր» առաքելու թեամբ — հինգ հոգի եկած են Պէյրութ՝ դիմաւորելու համար զիս, ըսա «Ազդակ», «Ազդարար» և «Արեւելք» Մողոքներուս կարգախօսին, իբր կասկածելի անցեալով «վաստահամբաւ» մը։ Նոյն օրը գարձեալ քանի մը անձնուէր հայրենակիցներ Միսաք Լութեանի պլխաւորութեամբ կը ներկայանային ինծի, յայտնելու համար թէ մասնաւոր ինքնաշարժ մը տրամադրած են միւսին ուղեւորելու Հալէպ, ուր կը փափաքէին զաւուասխրել զիս։ Այս հակադրութիւնը չատ բնական գտայ երկրի մը մէջ, ուր մարդոց կէսը տէրն էր իր ղեկացումին ու տրամաբանութեան, իսկ միւս կէսը կը բաղկանար կրաւորական էակներէ։

Տեղին չէ՞ր, երբ, քանի մը օր յետոյ, տեղական թերթերէն մէկուն թղթակցին հետ ունեցած տեսակցութեանս առիթով դիտել կուտայի.

«Իսթանպուլահայ Նորահաս սերունդը բախտաւոր է, որ զերծ է հաստուածական ազդեցութիւններէ։ Մինչ հոս, ցաւով տեսայ թէ լոյսի և ճշմարտութեան ուխտեալ թշնամիներու հաստուած մը կայ, որ առիթը չի փախցներ ցեխ ու մուր արձակելու գրչի աշխատաւորներուն, որոնք իրենց մշակութային ծառայութիւններով չատ վեր կը մնան տեսացրէքեան այդ մոլար վարդապետութիւններէն»։(*)

Իրաւունք չունէի՞ արդեօք։

(*) Պոլսահայ Մշակութային կեանքը. «Արարատ» 18.9.947 թ. 2594։

ԺԱ.

ՄԹԱԿՈՅԹԻ ՏԱՃԱՐԷՆ ՆԵՐՍ

1. ՎԱՆՔԻՆ ՏՊԱՐԱՆԸ

Երկուշաբթի առաւօտ (12 Սեպտ.) միայն տրամադրելի լայն միջոց կ'ուզենամ ուսումնասիրել Անթիլիասի վանքին մշակութային կեանքը։ Տաճար, Դպրեվանք ու կաթողիկոսարան իրենց հոյակապ կառուցումով տեսանելի են աժէն վայրկեան, ամէն այցելուի կամ անցորդի։ Բայց ո՞ւր են ապարանն ու մատենադարանը։ Հարցնել, փնտռել պէտք է։ Ճաշարան առաջնորդող սանդուխներէն վար իջնելէ ետք, պէտք կ'ըլլայ առաջանալ կաթողիկոսարանի յէնքին ու հիւրանոցին միջեւ գէպի վար երկարող նրբանցքէ մը։

Խոհանոցէն քիչ անդին պարզ գռնէ մը ներս կը պարզուի ահա ապարանը, որ կը գրաւէ մատմբ ընդարձակ ներքնայարկը վեհարանին։ Ու դեռ աթիկա կէսն է ամբողջ տարածութեան։ Միւս կէսը յատկացուած է Մատենադարանի։ Դէմս տեղանեղրու առջեւ տեղագին աշխատութեան լծուած կը տեսնեմ ապարանի տեսուչ Գնէլ Ծ. Վրդ. Ճէրճեանը և «Հասկ» պաշտօնաթերթի խմբագիր Սիմոն Սիմոնեանը։ Դէպի վար, մինչեւ պարտէզ անցքին գուռը գրաշարները կ'աշխատին։ Վերի կողմը կազմատան աշխատասենեակները 1950ի պատի օրացոյցներուն ծալքովը զբաղած են։ Իսկ ասեղի խորը քով քովի շեղտեղուած են եւրոպատրաշարժ երկու մեքենաներ, մէկը տակաւին նոր եկած Ամերիկայէն։

Գրչի աշխատասենեակի մը հանդէպ անոնց ցոյց տրուած սիրալիր և անկեղծ ընդունելութիւնը խորապէս կ'երջանկացնէ զիս։ Ջուր մշակութային մեր խօսակցութիւնը արգելք չըլլար անոնց աշխատութեան։

Գնէլ Ծ. Վրդ. Համուլի տակ եղող Ձեռագրաց Ցիշատակարաններուն փորձերը կը սրբագրէ մեծ ուշադրութեամբ.

Իր աշխատութեան սեղանին առին ղեռեղուած ձայնասփիւռի փոքր գործիքը արեւելեան եղանակ մը կ'արտաբերէր, մեղմանուագ, առանց խանգարելու հոն տիրող ներդաշնակութիւնը։ Սիմոնեանի սեղանին վրայ չարքով բացուած են հաւաքածոները «Հանդէս Ամսօրեա»յի 1853ի «Մասիս»ներուն և բազմաթիւ ուրիշ աղբիւրներ, որոնց մէջ ան պրպտումներ կը կատարէ և յիշատակարաններու միջեւ բաղդատութիւններ կ'ընէ։

Գոհացում առլով հետաքրքրութեանս, Գնէլ Ծ. Վրդ. ինձ կը տրամադրէ իսկոյն «Հասկ»ի Օգոստ.— Սեպտ.ի վերջին թիւը, ուր մանրամասն տեղեկութիւններ կան Անթիլիասի Կաթողիկոսարանին մշակութային նուաճումներուն մասին։ Լուրջ ուսումնասիրութիւն մըն է, զոր ան կարդացած է վերջերս Պէյրութի ազգագրական ընկերութեան հայութեան համար։ Արագ ակնարկ մը կը նետեմ և կը նօթագրեմ հետաքրքրական նորութիւններ։ Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոս պարեվանքին յատակագիծէն հետ զարկ ուսած է նաեւ Տպարանին, որ մինչեւ իր ընդարձակութեան թուականը, կը կառավարուէր մէկ գործաւորով։ Այժմ այստեղ կ'աշխատին 6 գործաւորներ (երկուքը կապմարար)։ Վեհափառին ջանքերուն չնորհիւ է որ ապարանը օժտուած է ապող ու կարող նոր, արդիական մեքենայով մը, նուիրուած Ամերիկահայ Ընդարակցութեան մը, նոյնպէս լատինական, արաբական և հայերէն նոր տառերով, զարդերով և պղինձէ դիծերով։

Տպարանին գործերը ընդարձակուած են և սեփական հրատարակութիւններու համար հիմնուած է ա-

ռանձին գրասենյակ մը, որուն պատասխանատուն վարիչն է հրանդ Աբեղայի Աշխատութեան։

Գնչ. Ծ. վրդ. աւարտած է իր փորձերու սրբազ-

Անբիլիասի Մայր Տաճարին չահը

բուԹիւնը։ Պահ մը ես ալ կ'ընդհատեմ ընԹերցումս և կը հարցնեմ.

— Ներկայիս ի՞նչ կարեւոր ՃրատարակուԹիւններ կան մամուլի առԹիւ։

— Սա միջոցին մեր աշխատուԹիւնը կը կեդրոնանայ երկու կարեւոր գործերու չուրջ, որոնք վիճահարին երկասիրուԹիւններն են. այս մասին լիակատար ծանօԹուԹիւններ կրնայ տալ Պ. Ս. Սիմոնեան։

Այդ պահուն սուրճ բերուեցաւ Պ. Սիմօն'ան, որ առիԹը գտած էր մասնակցելու մեր խօսակցուԹեան, բսաւ.

— Վեհափառին ամէնէն երկարաչունչ և գլուխ գործոց աշխատուԹիւններէն մէկը պիտի ըլլայ Հայ Ձեռագրաց Ճիշատակարաններու Ընդհանուր Ցուցակը, սկսելով ամենահնագոյն չրջաններէն մինչեւ 1800-ական ԹուականներըԻ Պիտի բաղկանայ իւրաքանչիւրը 1000.1200 երկՃալ, մեծադիր էջնոց 4 հատորներէ, պատկերազարդ։ ԱննախընԹաց այդ հաւաքածոն պիտի պարունակէ—ժամանակագրական կարգով—Ճիշատակարանները բոլոր այն ցուցակներուն, որոնք արդէն ապագրուած են Էջմիածին, Երուսաղէմ, Վիէննա, Վենետիկ, Թուրքիա և այլ մշակուԹային կեդրոններու մէջ։ կան դեռ շատ մը Ճիշատակարաններ, որոնք ցրուած են ԹուղԹերու, հանդէսներու, պատմական և բանասիրական երկերու մէջ. կան որ ցուցակագրուած են բայց անտիպ են և կան այ որ դեռ նոր պիտի ցուցակագրուին։ Որպէսզի քաշ կարելւոյն անԹերի ըլլայ այս գործը, իրենց աշխատակցուԹիւնը խոստացած են մեր բանասէրներէն շատեր։

— Մինչեւ հիմայ քանի՞ Ճոտմա ապագրուած է, կը հարցնեմ։

Պ. Սիմօնեան ինձ կը տրամադրէ լոյս տեսած պրակները, զորս աչքէ կ'անցընեմ։

Մինչեւ այսօր, որպէս ամէնէն հին գրչութիւն այքի առջեւ ունէինք Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանի մագաղաթեայ Աւետարանը, որ 887 թուականը կը կրէ եւ որուն լուսաւոտիպ օրինակը հրատարակուած է 1899ին։ Մինչդեռ Գարեգին Կաթողիկոս յաղողած էր դէպի եւս չորս գարուն պատուար ևս փլեցնել ու հասնիլ մինչեւ Ե. գար, լոյսին բերելու համար վաւերական արձանագրութիւններ՝ «մագաղաթեայ խիստ մաշուած երեք թերթերու» գոյութիւնը հաստատուի։

Աւար կը յաջորդէ Երուսաղէմի «Ճառընտիրը», ե-Չ. գարու գրչագրութիւն։ Եւ այսպէս ժամանակագրական կարգով հատորին 554 րդ էջին վրայ կը հանդիպիմ 247 րդ գրչագրին, որ կը պատկանի Ս. Էջմիածնի թանգարանին (Տաւնապատճառ մեծագիրը) և կը կրէ 1190 և 1191 թուականները։ Ուրեմն 35 պրակներ արդէն իսկ հրատարակուած էին ու մինչեւ ժ-Բ գարու վերջերը գոյութիւն ունեցող յիշատակարանները համագրուած էին այս կերպով։

Հայ արուեստին ու պատմութեան առաջնորդող այս վաւերագիրներու գասաւորումը յառաջեւ խուզարկութեան արդիւնք էր։ Անոնք զգալապէս ճոխացած էին ու դեռ կը ճոխանային նոր պրպտումներով։ Ու առակը չկայ թէ վերհաւքը լաւագոյն ալակերները ունէր Անթիլիասի ապարանին մէջ իր չունչին տակ աշխատող։

Պ. Սիմոնեանէ կը սեղեկանամ որ մամուլի առակներ նաեւ «Նիւթեր և Ուսումնասիրութիւններ մանր արուեստի մնացորդների» երկասիրութիւնը (պատրաստ. կերպարվող), Մեկնութիւն Զորից Աւետարանաց և մեկնութիւն Ցզեկիէլի (Ստեփաննոս Սիւնեցիի) որուն ձեռագիրը միակ օրինակն է և դեռ անծա՛օք՝ հայ նկարչական դպրոցը» (մեկնաբանութեամբ Տ. Գ.

Աստարճեանի), երէկն ալ երկասիրութիւնը Գարեգին Կաթողիկոսի։

Տպագրութեան համար պատրաստ են նոյնպէս Բարգէն Կաթողիկոսի «Ճուցակ Էնկիւրիոյ Ջեռագրաց» աշխատութիւնը, որ գիտական մեծ արժէք մը կը ներկայացնէ։ Ասոր ալ մեկենաս հանդիսացած են Յակոբ Համալեան (Հալէպ) և ուրիշ սգգայիններ։

— Գիտէ՞ք, կ'ըսէ յանկարծ Գնէլ Ծ. Վրդ. ձեզի նայ հետաքրքրող ուրիշ գործ մըն ալ մամլոյ տակ է։

— Ո՞րն է, կը հարցնեմ։

— Կոմիտաս Վ.րդ.ի գեղջուկ երգերու նոր մէկ հատորն, զոր պատրաստած է Օր. Գոհարիկ Ղազարոսեան։ Առաջին շարքն է դեռ, որ կը բաղկանայ 20 երգերէ։ Դեռ ունի 40 երգեր, որոնք նոյնպէս նախապատրաստուին։

Ցոյց կու տայ սեղանին վրայ չարուած «քլիշէ»-ները այդ երգաշարքին։

Տեղեկութիւններ կուտամ թէ ի՞նչպէս այդ երգերու փոքր տետրակներր, հայկական խաղերով նօթագրուած՝ տարաբախտ վարդապետին կողմէ, գրաւեցան իր կենսագրութիւնը պատրաստելու առեն և ես ղանոնք տրամադրեցի Օր. Գ. Ղազարոսեանի։ Իր փափաքին վրայ գրի կ'առնեմ այդ մանրամասնութիւնները ու կը յանձնեմ Գնէլ Ծ. Վրդ.ի որ ջերմ հիացող մրն է Կոմիտաս Վրդ.ին, և տարիներէ ի վեր ուսումնասիրած է անոր կեանքն ու երաժշտական գործունէութիւնը։

Մամուլի տակ են նոյնպէս գրպանի և պատի օրացոյցները, վանական ու դպրոցական հրատարակութիւններ և «Հասկ» Հանդիսական Տարեգիրքի Ը. հատորը։

Կը փափաքիմ ունենալ տարեգիրքին Ա. հատորը։

— Ինչո՞ւ չէ, վերնատուն հաճութեամբ ոչ միայն տարեգիրքը, այլ և իր հերինակութիւններէն,

մեր բոլոր չսպառած հրատարակութիւններէն կրնանք տրամադրել ձեզի։ Մինչ այլ կարող էք աչքէ անցընել Համայնագիտական «Հասկ»ի Ա. հատորը, որմէ օրինակ մը կայ հոս։

Դնէլ Ծ. Վրդ. «Հասկ» ամսագրի յաջորդ թիւին ձեռագիրներէն մէկը կ'ուզէ սրբագրել, մինչ ես 1948ի տաբեգիրքին էջերը կը թղթատեմ ապին։ Աբաջարեւ իր անունը արդարացնող հոյակապ գործ մը։ Յատակաբանը գրի առած է Գաբեգին Կաթողիկոս։ Կ'արտագրեմ սա տողերը.

«Այս հատորը սկզբնաւորութիւնն է մի պարբերականի, որ լոյս աշխարհ է գալիս հաւատքով և յուսով. թէ իւրվանն օգտակար պիտի հանդիսանայ ՀԱՅԱՊԻՏՈՒԹԵԱՆ։ Առհասարակ գիտութիւնը մատչելի չէ ամէնքին, այդպէս էլ հայագիտութիւնը մատչելի չէ ժողովրդական ընդարձակ բազմութեան, նոյն իսկ մտաւորական կամ կրթուած դասին պատկանող շատ անձանց։ Շատերին նա ցամաք է երեւում, և եթէ մատչելի չէ ընդհանրութեան, մեծաձախս շատ լութիւն՝ մեր պայմանների մէջ։ Բայց առանց գիտութեան չեն յայտնաբերւում և ստեղծւում այն ճշմարտութիւնները,, որ արմատն են կազմում ազգի ինքնաճանաչողութեան, ինքնագիտակցութեան, որով է նոցա հոգեբարձրացման»։

Լուրջ ու խնամուած ուսումնասիրութիւններէ կր բաղկանայ հատորը՝ նուիրուած հայ բանասիրութեան, պատմութեան ու գեղարուեստական մշակոյթին։

Բացի Գաբեգին Կաթողիկոսին «Տարսայիճ Որբելեանի և Մինա Աթուռնի սերնդի» նկարագրդ երկասիրութիւնէն, որ յետոյ առանձին գրքոյկի ձեւով ալ լոյս տեսած է, մնայուն արժէքով աշխատութիւններ են հետեւեալները։

Բրօֆ. Ց. Թօրճեանի «Արմաշի Ձեռագիրները»,

Ա. Ալպոյաճեանի «Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան Աթոռին հին տեղափոխութիւնները», Յ. Ռիւրտեանի «Կեսարիոյ Ոսկեբշնական դպրոցին արծաթ կազմերը», Բ. Նշխանեանի «Դաստիարակութիւնը Հեթանոս Հայոց մէջ»ը և Դնէլ Ծ. Վրդ. Ճէրէճեանի «Հայ Պատարագի Ծագումն ու Զարգացումը»։ Տարեդրքին մէջ մասնաւոր բաժին մը յատկացուած է Օր. Ոսկանիկ Ղազարոսեանի «Շարականք Դաշնաւորք» ին, քաղուած Ե. Տնտեսեանի համանուն գործէն և ձօնուած Ն. Ս. Օծութիւն Շնորհ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին։

Կը բաւականանամ հպանցիկ ակնարկ մը նետել միայն վերջին 4 տարուան ընթացքին վանքին տպարանէն լոյս տեսնող միւս հրատարակութիւններուն ցանկին վրայ։ Յաջորդական առիթներով արտամատրելի ուշադրայ նաեւ այդ գործերը, որոնցմէ կարեւորներուն կ'անդրադառնամ այստեղ։

Տեսարան մը Գարեգին Կաթողիկոսի օծման արարողութենէն

Դէպի լոյս եւ կեանք (1947), Դարեգին Կաթողիկոսի կոչով ի յառաջաբանին մէջ վեհ. հեղինակը կը գրե. «Քարոզների հետ ամփոփուած են նաեւ մեր մաքերն ու դատողութիւնները, գաղափարներն ու հասկացողութիւնները երբեմն և ապրումները յօդուածների ձեւով, որ օգտակար են համարեցի հեղինակի կողմից ի մի գումարել իբրեւ ամբողջութիւն և մատուցանել մեր նորահաս քահանաներին և վարդապետներին և որպէս օժանդակ և առաջնորդ իբրեն ջարոզչութեան մէջ»։

Մեծն Տիգրան (1947) Հրանդ Բ. Արմէնի։ Լոյս ընծայուած է Մեծն Տիգրանի մահուան 2 հազարամեակին առիթով։ Այս գործը ապագրուած է նախ անգլիերէն լեզուով։ Յետոյ հեղինակին կողմէ վերամշակուած է Բ. ապագրութեան համար և այդ ձեռագրէն թարգմանուած է հայերէնի։ Օտար պատմագիրներու բազմաթիւ վկայութեանցներով լի է հատորը։

Արեւելահայ բանասիրութիւնը եւ էջմիածին — Գարեգին Կաթողիկոս Ծովմեփեան (1948), Ց. Օշական։ 200 էջերէ աւելի, կէսը գրեթէ մանրատառ այս երկարաշունչ ուսումնասիրութեամբ մեր ամէնէն պժուարահաճ քննադատը՝ Ց. Օշական, կը ներկայացնէ Գարեգին Կաթողիկոսը որպէս խորհրդանշան հայ արուեստը մեկնաբանող ամէն նէն ձեռնհաս դէմքը արդի ժամանակներու։ Այս գործը ըոլորովին անձանօթ կը իմնայ։ Ու թուեցաւ ամէնէն առիթքնողն ու յանկուցիչը լոյս ընծայուած հրատարակութիւններուն մէջ։ Օշական, որ օրական մէկ ժամ աշխատելով 3 ամսուան ընթացքին գրի առած է գայն, մոգական լապտերի մը ընծայած գիւտին նկարչագիտութեամբ մեր իմացական լոյսին տակ կը գնէ մշակութային հոյակապ կեանքն ու ստեղծագործութիւնը Անթիլիասի վեհափառին։ Մի առ մի կը վերլուծէ անոր ապեակ և անոխակ երկերը,

տալով իւրաքանչիւրին ցայտուն նկարագիրը։ Անոնցմէն կը խօսի մասնաւորաբար «Ձեռագրաց Յիշատակարաններ»ուն և «Յարաբերս Հայ Մանրանկարչութեան» երկերու մասին։ Ասոնցմէ երկրորդը կը նկատէ վեհափառ հեղինակին «անուանը գարերու յարոյանքին, հիացմունքին յանձնող չքեղ յիշատակարանը, իր խոկ պատմութեան հիմնական վկայութիւնը, այս ժողովուրդին պատկանելու իր պարտքէն, զայն սիրելու իր կիրքէն բարձրացած»։ Ցետոյ թուումը կ'ընէ անոր «ազգագրական ատրողութեամբ» գործերուն, «մատենագրական, պատմական և հնագիտական ուսումնասիրութիւններ»ուն, կրօնական, բարոյական և ազգաշահ էջերուն և աշխատութիւններուն, որոնք ապագրուած են։ Իր խոր քննարկութեամբ Օշական յաջողած է նաեւ ի յայտ բերել գիտնական և արուեստագէտ Կաթողիկոսին աշխատութեան կերպը, հետազօտութեան բացառիկ առանձնայատկութիւնները և ատոնցմով ստեղծագործ հայ ցեղի ստեղծագործութիւնը։

Ասոնք կուտանք Գարեգին Կաթողիկոսին. «Ցաւկոր Օշական մէկն է մեր իւրատեսակ գրողներէն. ոչ միայն սովորական չէ նորա մատենակերպը, ըմբռնումը կեանքի և գրականութեան մասին, այլեւ գրելու եղանակը։ Նա բանաստեղծ չէ և ոչ քննադատ սովորական հասկացողութեամբ, այլ իւրատեսակ բանաստեղծ և իւրատեսակ քննադատ։ Կարելի է ասել նորա մատենագրութիւնները ու ըմբռնումները ընթանում են հակապէս ծայրերով, մի քիչ տարակերպ կեանքի և գրական երեւոյթները. եթէ բացասական է, խիստ է, և եթէ դրական, առաւել իւր գնահատութիւնների մէջ։

«Հայց օժտուած աստուածատուր չնորքով և խորն զգալու և ապրելու ունակութեամբ, իւր ըմբռնման համեմատ էլ վերլուծութեան է ենթարկում երեւոյթները ու գրական երկերը և մարմնաւորում քա-

Նաստեղծական յղացքները, երկու դէպքում էլ, գրական կամ բացատական, նա յորդ է, զեղուն, երբեմն մինչ այն աստիճան, որ բառերը քիչ են գալիս նորա մտքերը լիովին արտայայտելու, սակայն նուիրուած իւր մտքերին և զրեւիքներին հոգու ամբողջութեամբ լիակատար համոզումներով և սրտով։ Դուք կարող էք համակարծիք չլինել նորա մտքերին, վերլուծութեան ենթակայի և արդիւնքին, բայց չէք կարող անտարբեր անցնել, առանց զրդիռ ստանալու նոյնիսկ ձեր տարբեր ըմբռնման մէջ։ Այսպիսի յատկութիւններով էլ հասկնալի է Օշականի արագ գրելու և արտագրելու կերպը, ազբիւրի նման յորդ, անաքղելը, երբ սրդէն բացուել է ակը, երբ հոգու մէջ կատարուել է յղացքը կամ ընդհանուր գաղափարը»։

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ.— Այս ընդհանուր խորագրին ներքեւ լոյս տեսնող հատորներու շարքը մեծապոյն սատարը բերած է եկեղեցական ասպարէզը

Գարեգին Կաթողիկոս օծման ատեն շրջապատուած գգեստաւորեալ Արեւպիսկոպոսներէ

ընդգրկող երիտասարդ հոգեւորականներու և նորահաս սերունդի կրօնական դաստիարակութեան ու զարգացման։ Տպարանին սեփական հրատարակութիւններէն են Բարգէն Կաթողիկոսի «Բրիստոնէական» (ըստ Հայաստ. Մ. Ընկերցողի վարդապետութեան) յատկապէս պատրաստուած մեր տղոց համար, (Գ տպգր. 1948) և նոյն հեղինակին «Հայոց Եկեղեցին»։ Դարձեալ Գ. Սարաֆեանի «Սուրբ գրական մեծ դէմքեր» կրօնքի դասագիրքը, «Հին և Նոր ուխտի պատմութիւնները», Սիմոն Սիմոնեանի «Հայոց պատմութիւնը (հին չրջան)», Ընդլ Ծ. վրդ. ի «Փոքրիկներու ժամագիրքը (Ե. տպգր.)», «Հարց պատասխանելու արուեստը» և այլ կրօնական երկեր, որոնցմէ վերջինն է «Քիչատակ Մխիթարեանութեան» գրքոյկը։

ՍԱՑՍԹԱՆՕՎԱՑԻ ԵՐԳԵՐԸ երաժշտութեան վերածուած են Համբարձում Պէրպէրեանի կողմէ, 1947 ին, ժողովրդական մեծ քերթողին մահուան 150 ամեակին առթիւ։ 8 պաղերգութիւններէ բաղկացած այս գործին մէջ պահպանուած են աշուղական երաժշտութեան ոճն ու երանգաւորումը։

* * *

Տարակոյս չկայ թէ Անթիլիասի կաթողիկոսութեան կարեւորագոյն հրատարակութիւնն էր ՀԱՄԿ պաշտօնական ամսաթերթը (կրօնական, կրթական, դրական և բանասիրական), որ իր 18 րդ տարին թեւակոխած էր։ Կը մատաղնչէի սկզբնական չրջանի առնոր փոքրադիր ծաւալը, սակաւաթիւ էջերով իր առաջնորդական վիճակը, սոսկ իբր տեղեկատու կաթողիկոսարանին, մինչ այսօր բովանդակալից ու խնամուած ամսագրի մը վերածուած էր ան, որուն միջոցով

եաւ թիւը ուներ ի ձեռին։ Անով այս հոգեւոր կեդրոնը հաղորդակցութեան մտած էր սիւնեաց հայ կեանքին, մասնաւորականութեան և վանքը կանգուն ու բարգաւաճ պահող բարերարներու հետ, որոնց, ջանալ ան աւիթներով ընծայաբերած նուիրատուութիւնները կ՚երեւային ամսագրին մէջ։ Հանդէսին վերահսկողն էր նոյնինքն վեհափառը, որուն հանձնարին յոյն ու իր սրբազնութեան չուներ կը թրթռային կարծես ծայրէ ծայր աներ էջերուն վրայ։ Ու քովս կը գտնուին գործօն տարբերը խմբագրական մարմնին։

Մշակոյթի առաքելն ներս իմ առաջին այցս պրպիա մը եղաւ, որպէս զի Անթիլիաս գտնուած օրենսդրութեան ամէնէն հաճելի ժամերը այնտեղ անցնիմ։ Ճանճախի հանդիպումներով պատահութիւնը ունեցայ գաղափար կազմելու Թաւուած ջանքերուն և ժչկութեան մարզի վրայ ձեռք բերուած արդիւնքի մասին։

2. ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ

Վեհարանին ձախակողմը, Գարեգին Կաթողիկոսին աշխատութեան սենեակներուն ներքեւ, գեղանայարկը կը գտնուի Կաթողիկոսարանին Ազգ. Մատենադարանը, որուն հսկողութիւնը յանձնուած է գիւանապետ Պ. Մուրէն Գաբիկեանի։

Տպարանին գրաշարատան կողմի աննշէն դուռը դալու առեն կը մտնեմ նախ քովէտի բնդարձակ սրահ մը, ուր երկար սեղանի մը վրայ անկարգ դիզուած են սիւնեաքի զանազան հայագնեակ վայրերէն հասնող բազմատեսակ թերթեր, հանդէսներ ու պարբերականներ, որոնք դասաւորուելէ առաք պիտի ուղարկուին Մատենադարանը։ Ցետոյ եղիչէ Աբեղայ ինձ ցոյց կու տայ այս բաժնէն անջատ, բակին վրայ բացուած փոքրիկ գուռ մը, և

— Մատենադարանը այցառիչէն պիտի ժանէք, կ'ըսէ. Պ. Գաբիկեանը ներսն է։

Ջինչ առաք, ներսը բազմահազար հատորներու ի-րենց տեսակին համաձայն (ազգագրական, պատմական, բանասիրական, գրական կենսագրական, լեզուական, թարգմանչական, եւն.) դասաւորուած կը դիտեմ, նորաշէն դարանները։ Ջիրքերը մեծագոյն մասով կազմուած են։

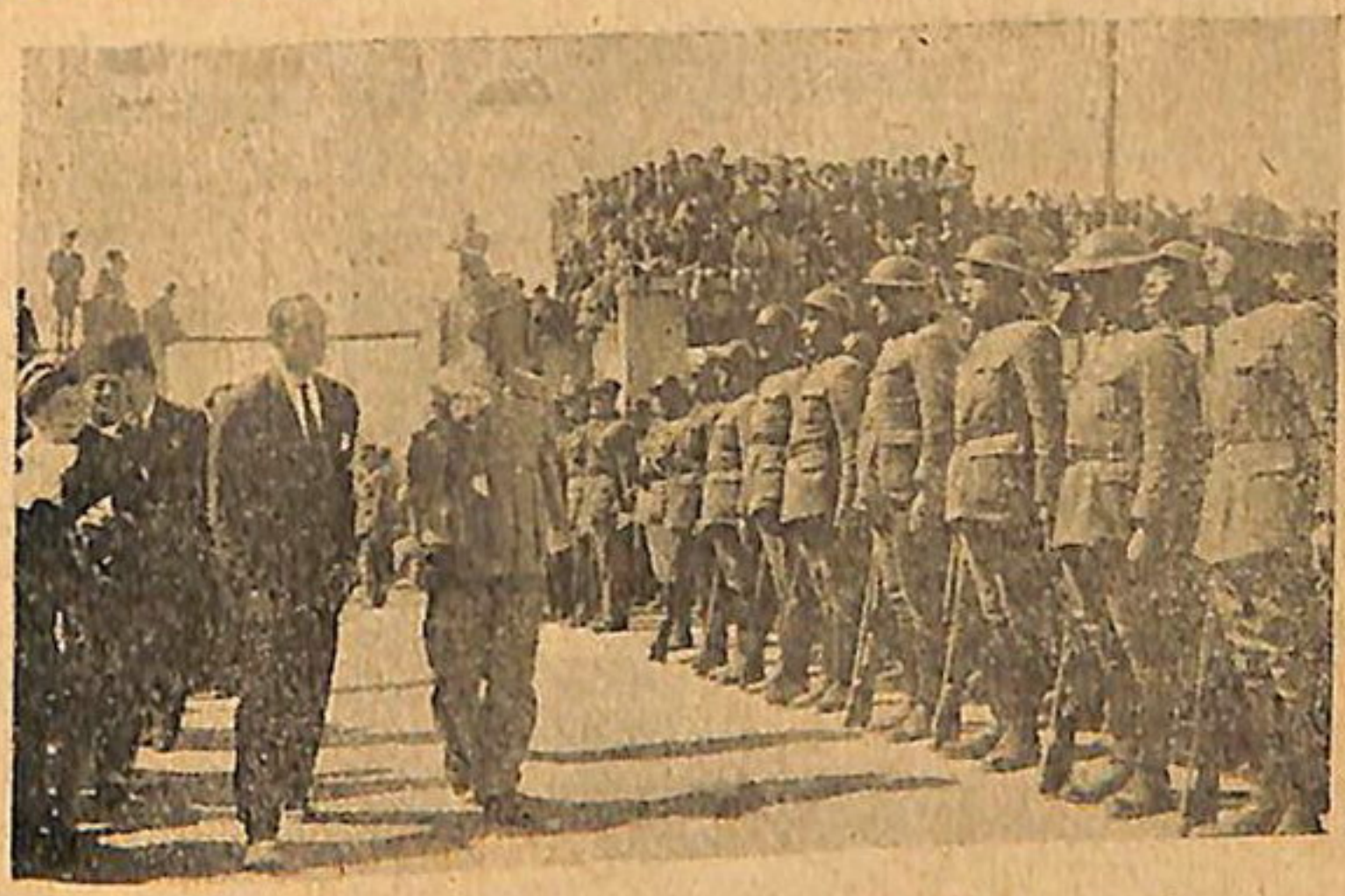
Ներքնատան մէն խորն է Պ. Գաբիկեան։ Ջիս տեսնելուն պէս, կ'ընդհատէ աշխատութիւնը եւ տեղեկութիւններ կու տայ Մատենադարանի կազմութեան մասին։ Ջատ բաժնի մը մէջ տեղաւորուած են օրագրերու հատորները, որոնք դեռ ամբողջանալու պէտք ունին։ Առանձին դրադարանները յատկացուած են նաեւ հին հանդէսներու հատորներուն։ Իսկ նորերու համար այլուրեքնական խորշեր կան։ Կը տեղեկանամ որ միշտ բաց չըլլար մատենադարանը։ Տրամադրելի միջոց ունենալու առեն կ'գայ այցառիչ ու միս մինակ կ'զբաղի դրքերով։

— Շատ աւելի ընդարձակ, մատենադարանի յատուկ շէնքի մը պէտք կայ դիտել կու տայ Պ. Գաբիկեան, նկատելով որ հետզհետէ կը չատնան գիրքերը։ Անոնց թիւը այժմէն 10.000ը անցած է, Անոնք ճոխացան մասնաւորապէս Մկրեան Ա. Քհնյ. ի գրադարանին յաւելումովը 1932 ին։

Վերջին 4 տարուան վերաբերեալ տեղեկութիւնները նոյնութեամբ կ'առնեմ գնել Ծ. Վրդ. ի բնդհանուր տեսութենէն («Հասկ», Օգոստ.. Սեպտ. 1949)։

«Երբորդ ուշադրութեան առնուելիքը մատենադարանն էր, որուն համար տարեկան 500 ոսկիի գումար յատկացուելու պակսող եւ նոր գրքերը գնելու եւ ամբողջական շարքեր կազմելու։ Բացի այդ՝ նուէր տացուած գրքերու ցանկը պահուելի գումար մը

կը ներկայացնէ, որոնց համար ատանձին պարաններ չինուեցան և դասաւորուեցան քառ սեռի և կարգի, մաշեներպարանապետին միջոցաւ։ Մաշենադարանի 1250 անկազմ գիրքերը մաքուր կողքերով կազմուեցան ապարանի կազմատան մէջ փրկելու համար զանոնք իսպառ քայքայումէ։ Մաշենադարանը միշտ բաց մնաց շաբաթը երկու և ի պահանջել հարկին աւելի անգամներ ընթերցող և ուսումնասէր հայ թէ օտար հասարակութեան առաջ։ Վեհ. ը յատկապէս ուշադրութիւն դարձուց մաշենադարանին, հաւաստելով որ «նա մի ծաղիկ է որ բուսնում է միայն հոգեւոր կեանքով ուռճացած ազգերի մէջ»։ Հին գարեր էն սկսեալ ամէն քաղաքակիրթ ազգ ունեցած է իր մաշենադարանը, ուր պահուած են իր անգին գանձերը։ Մեր Գլաձորի մաշենադարանը, մինչ թերեւս չէինք ունենար եղնիկի ոսկեմատեանը, Ոսկեբերանի և Եզեկիէլի մեկնութիւնը, վերջին եր-

Ցրանց. Հրամանատարը կաթողիկոսարանի այցի առթիւ

կուչին բնադիրները կոտրուած են և միակ հայերէն օրինակը պիտի հրատարակուի մեր Տպարանէն։ Անթիլիասի վանքը. առանց մատենադարանի, մշակութային կեդրոն չի կրնար բլլալ. որովհետեւ առանց մատենադարանի գոյութեան՝ մաքի և քաղաքակրթութեան զարգացում և սերունդներէ սերունդ աւանդելու և տարածելու միջոց չկայ։

Անցեալ տարի վեհափառին փափաքով և Կիպրոսի վարչութեան հաւանութեամբ Նիկոսիայէն բերուեցան 66 կտոր հայկական ձեռագիրներ, որոնց միացած արդէն մեր ունեցած և նուէր ստացած քանկարժէք ձեռագիրները, կրնան հիմք կազմել ձեռագրատան մը որ անհրաժեշտութիւն մըն է անցեալով զբաղող բանասէրին համար։

Կան նաեւ վերջին կաթողիկոսներու թողած գիւանական արշիւները, որոնք կրնան իրը աղբիւր ծառայել ապագայ պատմագրին համար։

Վեհափառը և ուրիշ միաբաններ եւս ունին անձնական ճոխ գրադարաններ, որոնցմով մատենադարանը յառաջիկային աւելի պիտի բնգարձակուի և ճոխանայ։

Իսկ ձեռագրաց բաժինը կը պահուի վեհարանին մէջ. ուղղակի Տաբեզին կաթողիկոսի հակողութեան ու Մորէն Ս. ի պահպանութեան ներքեւ։ 200 է աւելի գրչագիր մատեաններ ունի վանքը, որոնց մաս կը կազմեն նաեւ Հալէպէ վերջերս ստացուած ձեռագիրները։

3. ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԵՒ ՀՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԸ

Անթիլիասի մշակութային հուսահուսիներուն ցայտուն մէկ արտայայտութիւնը կը կազմէ Հայ Արուեստի և Հնաբանութեան հուիրուած այն ցուցահանդէսը, որ տարքուած է անցնող տարուան վերջերը, վեհ. Տ. Տ. Գարեգին Կաթողիկոսի հովանաւորութեամբ և որ իր նախնիացը չէ ունեցած Մերձաւոր Արեւելքի մէջ։ Կաթողիկոսարանի բնդարձակ դահլիճին մէջ ցուցադրուած են «Հայ ընտիր ձեռագիրներ՝ մագաղաթի և թուղթի վրայ հայ անմահ ծաղկողներու մանրանկարները՝ անթառամ գործերով անանուն ճարտարներու քանդակները՝ անխօս քարի և փայտի վրայ մեր հանճարեղ վարպետներու բարձրացուցած կաթողիկէները սրբատաշ՝ հայ արքաներու գրամներ, որոնցմով վարձատրուեցաւ հայ աշխատանքը, Յակոբ Մեղապարտ ապագործի և արժանաւոր յաջորդներուն յուսաբեր ապագրութիւնները կիւթէմպէրկեան, ոսկեթել և ներքահիւս հայ ասեղնագործութիւնները, աղնուական գոյներով հայատրոշմ գորգեր և մեր անթիւ արուեստագէտներու մանր արուեստ-ով սխրալի ստեղծագործութիւններէն նմոյշներ, իրբեւ վաթիլներ հայ հանճարի ջրվէժէն։

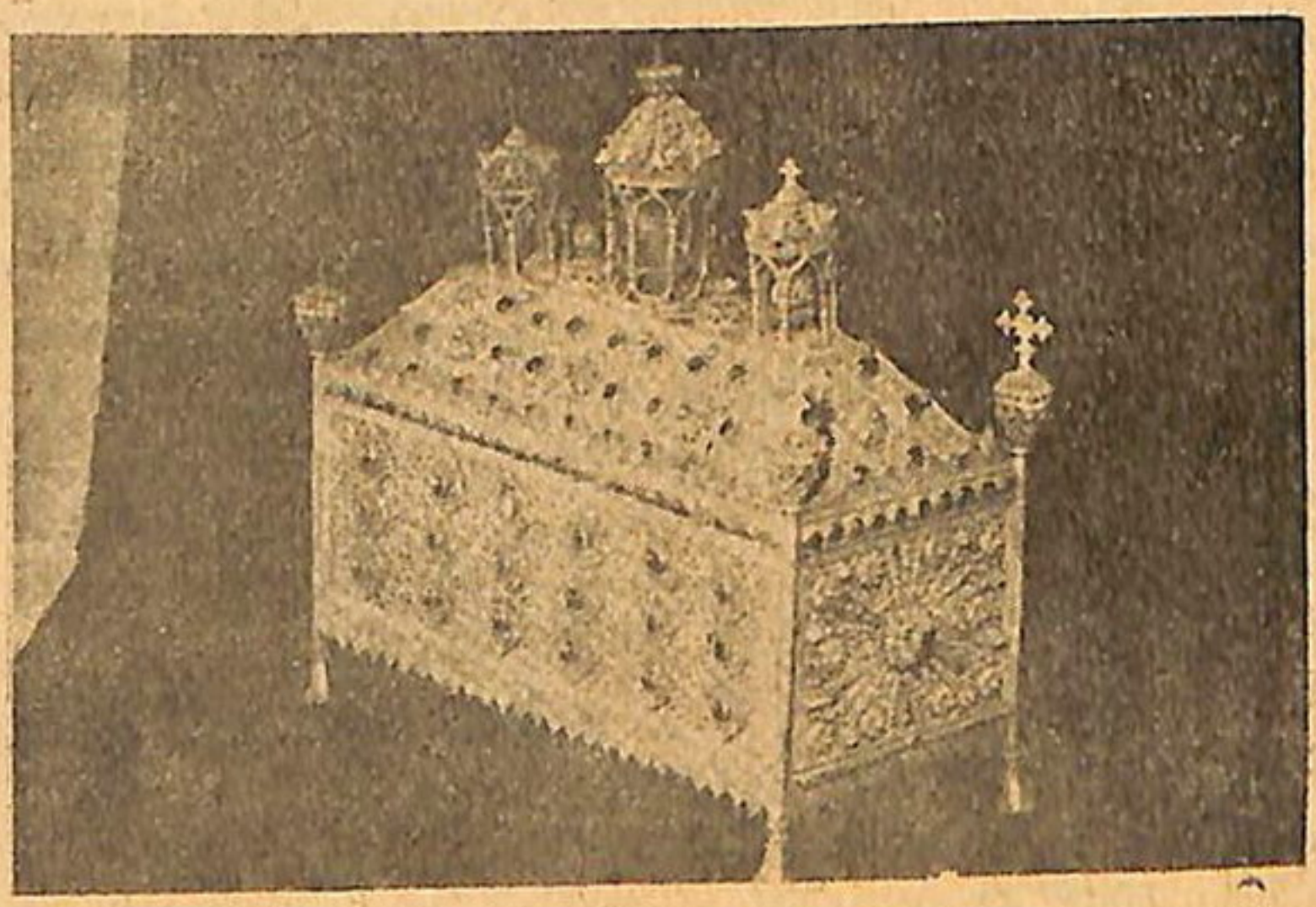
«Նախարարներ, դեսպաններ, հիւպատոսներ, եբեսփոխաններ, բանաստեղծներ, ժառանգաւորներ, արուեստագէտներ, վաճառականներ, արհեստաւորներ, բանուորներ ամենազգի և մերազնեայ, թուվ 12000, հազո դուեցան հայ արուեստի խորհուրդով» «Հասկ, Դեկտ. 1948, էջ 320)։

Ցուցահանդէսին բացումը կատարուած է 28 նոյեմբեր 1948 ին ու տեւած՝ մինչեւ 26 Դեկտ.։

Շինուած են մեծ ու պզտիկ մասնաւոր ապահեղարաններ՝ մեծարժէք ու հնագիտական գրամներն ու

ձեռագիրները անոնց մէջ ցուցադրելու համար։ Շինուած են նաեւ մէկ մէթր լայնքով յենարաններ՝ վիհարանի պահլիճին զոյգ երկայնքն ու լայնքը ծածկող՝ մէկ մէթր բարձրութեան վրայ, ուր ցուցադրուած են գերեզմանական կոթողներու եւ մանրանկարչութեան գունաւոր եւ պարզ նկարները, ինչպէս նաեւ հայկական ձարտարապետութիւնն ու քանդակագործութիւնը ներկայացնող պատկերներ։ Սրահին եւրկարական յոյսը անքաւական նկատուելով զետեղուած են «ֆլէօրէսան» լամբեր առաստաղէն եւ պատերու վրայ։ Հալէպէն բերուած են Օ. Չին Թագաւորին եւ այլ հնարժէք ձեռագիրները։

Ցուցահանդէսին պայծառնական բացումէն առաջ Մայր Տաճարին մէջ Ս. Պատարագ մատուցուած է։ Ցետոյ այցելուները բարձրացած են վիհարան, ուր վիհափառն ու Ցանձնախումբի անդամները բացատրութիւններ տուած են իւրաքանչիւր ձեռագրի, պատկերի, գրամի եւ հնութեան մասին։

Առժաբեայ Տապանակ
(Սիսեց բերուած)

ԺԲ.

ՍՏԵՂԾՈՒԱԾ ՄԹՆՈԼՈՐՏԸ

Լիբանան քնակութեան առաջին 3—4 օրերը բաւական եղան ուսումնասիրելու համար միջավայրը, ուր կը գտնուէի։ Հիւր մը կամ այցելու մը չէի յոկ։ Պարտականութիւն մը ունէի կատարելիք. կնճռոտ պաշտօն մը յանձնուած էր ինծի և ես առանձին էի, դիմագրաւելու համար բոլոր այն դժուարութիւնները ու խոչընդոտները՝ որոնք սառեցուած էին և որոնց գոյութիւնը զգալի էր ամէն առղ։ Ընդդիմադիր խմբակը իր առւական չփումներով, իսկ «Ազդակ», «Ապագրաբ» և «Արեւելք» երբորդութիւնը իր խեղաթիւրումներով ու նպատակաւոր վերագրումներով թունաւորած էին հանրային կարծիքը։ Մթնոլորտը գրեթէ անշնչելի գարձած էր։ Ամէն ոք, կախակալներն իրենք իսկ, կ'անգիտանային թէ Անթիլիաս եկած էին՝ իրենց ապօրէն արարքներուն հաշիւը առլու։ Անոնք անցնող 25 օրերու ընթացքին յաջողած էին հնարովին չերջել գէպքերն ու իրողութիւնները։ կրցած էին այն համոզումը ներշնչել թէ Իսթանպուլի 60 հազար Հայութեան կողմէ պատուիրակ ղրկուած էին, լուծելու պատրիարքական հարցը, կարգի գնելու համայնքին գործերը, և ինչ որ կարեւորագոյնն էր՝ վերջ մը առլու Արսլանեան Աբգ.ի «ապօրէն ու մենատիրական» իշխանութեան։ Չէ՞ որ մանաւանդ բազմաթուսակ վաւերագիրներ բերած էին միառղ՝ իրենց «անմեղ», իսկ Տեղապահ Ս.ին «մեղապարտ» ըլլալը հաստատուղ։

Անթիլիասի կաթողիկոսութեան ներքակայ բոլոր եպիսկոպոսները կախակալներուն այցելութիւնը ընդունած էին և անոնցմէ երեքը (Մատ. Զարեհ և Յոր. Ս.ները) խոստացած էին պաշտպան ու բա-

թեթեւս հանդիսանալ վեհափառին մօտ։ Իրան հիւիսկոպոսը մանաւանդ, ոչ միայն բացառիկ հիւրամեծարութիւն ցոյց կուտար, այլեւ պանդուխք կ'առաջնորդէ իրենց փափաքած վայրերը։ Արդէն մինչ իր վանաառունն էին։ Տուն առեղ եղած, իչխող գիրք մուտնէին վանքին մէջ։ Ներքին պաշտօնէութիւնը ան մէջ ճիգ կը թափէր գոհ ձգելու «Թրքահայ պատուիրակութիւնը»։ Նոյն վերաբերումը ցոյց կուտային նաեւ ինծի հանդէպ։ Վերապահութիւնս սակայն, որ Թոյլ չէր տար ինծի՝ իրենց գանուած առղերը յանձնելու, անուղղակի կը գգուէր անոնց վստահութիւնը և զգացնել կու տային անոնք յանախ թէ իրենք վանքին առանձնաչնորհեալ հիւրերն էին։ Ու չքաշուեցան յետոյ ալ այս պարագան հրապարակայնելու։

Հմայեակ վ. և Շիկահեր Բհնյ. ամէն կողմ, առնէ առն, վանահայրնէ վանահայրն, մինչեւ ամարանոցները չերջելով համակիրներ ու պաշտպաններ չահած էին և քիչ չէր թիւը այն կամաւորներուն, որոնք կաթողիկոսարան գալով միջամտած էին վեհափառին մօտ, անոնց ի նպաստ։ Մինչդեռ այդ կարդի դիմումներ կրնային աւելի վնասել քան թէ օգտակար ըլլալ իրենց գործին։ Ահիքը ուներցայ ճանչնալու եկող ազգային դէմքեր, որոնք ամէնէն աւելի կը հետաքրքրուէին Թրքահայ եկեղեցականներու յարուցած վէճով։ Առաջինն էր Լիբանանի և Սուրիոյ պետական դրամատան քննիչ Պ. Տաճատ Սրապեան, որ նոյն ատեն կաթողիկոսարանի հաշուեքննիչն էր և առենապետը՝ Ազգ. Կեդր. Վարչութեան։ Ձինքը տեսայ վանքին բակին մէջ՝ չորցապատուած «Թրքահայ պատգամաւորներով»։ Ետքէն Մ.ի ալ ժամանակցութեամբ անոնք առնդոտ խօսակցութեան մը բռնուած էին։ Այդ պահուն կը չորցպայէի իրենցմէ հեռու, զգրեվանքին ուղղութեամբ։

Դիտեցի որ ուշադրութեան առարկայ եմ։ Չէի երբեք երեւակայեր որ գինքը յետոյ պիտի առնեմ որպէս խորհրդականը վեհափառին։ Իսկ երբ դրդը լի բանանի, Սուրիոյ և Կիպրոսի Եբեսփ. Ժողովի առեւնապես Պ. Մխաք վեհուհին էր։ Ան փափաքած էր պիս առնել։

Դրան եպիսկոպոսը երբ պիս իր գիւանատունը հրաւիրեց և ծանօթացանք մէկզմէկու, խնդրեցի իրմէ սենեակս գալ, ուր թղթածրարիս օգնութեամբ պիտի կրնայի դոհացում տալ իրեն, պարզելով մեր խնդիրը։ Ընկերացաւ ինձի և մօտաւորապէս կէս ժամ անհրաժեշտ լուսաբանութիւնները առի, որոնք չէին համապատասխաններ անշուշտ ընդդիմադիրներէն քաղած իր տեղեկութիւններուն։ Տպաւորութիւնս այն եղաւ որ ինչքան ալ անձնական բնոյթ ունենալը կը հաւատար իր տեսակցութեան, վեհուհի նաս եղից հնարներ կը փնտռէր պատասխանատուութենէ զերծ կացուցանելու կախակայեալներ։

Երեւութապէս մթնոլորտը թէեւ անտանելի, իր էութեամբը սակայն մտահոգիչ և վրդովիչ լուէ շատ հեռու էր ինձի համար։ Եթէ անոնք ըմլալէ շատ հեռու էր բոստութեան մը դրօշակիրները չէին հանդիսացած, եթէ իսկապէս ապօրէն միջոցներու չէին դիմած պատակելու համար մեր համայնքը և հետեւաբար եթէ արդար էր իրենց դատը, ուրեմն ի՞նչ պէտք ունէին, կը խորհէի, այդքան իրարանցումի, միջնորդներու բարեխօսութեան և մեզ դէմ թշնամութիւններու արծարծանեն։ Ինչո՞ւ փոխանակ վստահութիւն ունենալու Ամենայն Հայոց Հայրապետէն քննիչ կարգուած ու Ամենայն Հայոց Հայրապետէն քննիչ կարգուած վեհ. Գարեգին կաթողիկոսի արդարադատութեան, հազար ու մէկ միջոցներու դիմած էին ճնշումի բանակելու Անոր վրայ։ Անթիլիասի վեհափառը անկողմնակալութեամբ քննելէ յետոյ իրապարձութիւնները,

կանոնք պիտի բերէր ճշմարտութեան լոյսին առակ և պիտի յանգէր որոշ եզրակացութեան։ Մենք անձկամ տեսակէտ պաշտպանելու չէինք եկած, այլ օգնելու, որպէսզի յայտնուէին այդ ճշմարտութիւնները։

Այդ հանդիպումները տեղի կ՚ունենային 12 Սեպտեմբերին։ Նոյն օրը հեղձուցիչ առաք մը կար։ Ոչ նուազ հեղձուցիչ եղած էին «Ազդակ»ի բարբանջանքները և իմ անձիս դէմ այդ վարկաբեկումները առաջին ակնթարթ հրճուանքը նոյն միջավայրին մէջ պահուտ բնդիմադիրներուն։ Ուստի որոչեցի քաղաք իջնել՝ գուրս գալով առանձնութենէ և մթնոլորտէ։

Վեհ. Տ. Տ. Գարեգին Ս. Կաթողիկոս աճնամբ տեղե. կութիւններ կուսայ Հայ Առաքեստի ցուցահանդեսը այցելողներուն (տես էջ 77—78)

ԺԹ.

ՄԷԿ ՔԱՆԻ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լօռի պանդոկը գիշերելէ ետք, 13 Մեպտ.ի առաւօտեան մայրաքաղաքի կեդրոնը երթալու համար նախ կը հանդիպիմ Ուզունեան դրատունը, Գ. Հայկ Ուզունեան, կենսունակ և հաճոյակատար երիտասարդ մը, հրճուանքով կը դիմաւորէ զիս և մեր առաջարկին վերաբերեալ նորութիւններուն շուրջ տեղեակ կ'ընկերանայ ինծի մինչեւ Նամակատուն։ Հոնկէ քիչ վեր, բարձունքի մը վրայ կը նշմարեմ Պէյրութի Ս. Նշան եկեղեցիին գմբէթը։ Պատեհ առիթն է, կը խորհիմ, այցելել Առաջնորդարան, պաշտօնատեղին՝ կաթողիկոսական փոխանորդ Մար Աբգ. Ալճապահեանի։ Եկեղեցւոյ բակին, — դէպի ձեռս — աջակողմը իր աշխատութեան սեղանին առջեւ է Իսկէնտէրունի երբեմնի Առաջնորդը, զոր կը ճանչնայի արդէն։

Մեր խօսակցութեան առանցքը կը կազմէ, ինքնաբերաբար, Իսթանպուլի պատրիարքական ընտրութեան խնդիրը։ Մար Ս. առաւելապէս այդ հարցով մխայն կը հետաքրքրուէր։ Կը թուէր այնպէս համոզուած ըլլալ թէ մեր տարակարծութիւնները, վէճերը, մէկզմէկու յաջորդող բոլոր անախորժութիւնները ծնունդ առած էին այդ խնդրէն։ Այնպէս կը կարծէր թէ Աբրահամեան Ս. ինքը չէ ուզած որ այդ ընտրութիւնը տեղի ունենայ, տեւական դարձնելու համար իր Տեղապահական պաշտօնը։ Որով, իբր եզրակացութիւն, տուաց վերապահումի, յայտնեց ինձ.

— Կը խորհիմ թէ պատրիարքի մը ընտրութեամբ կը կարգադրուի, կը լմնայ այս գործը։

Տեղեակ էի որ իր ներկայութեամբ խնդրոյ նիւթ եղած էր այս հարցը՝ Անթիլիասի մէջ Վեհ. Կաթողիկոսը անոր եւս ընկերակցութեամբ խորհրդակցութիւններ ունեցած էր այս մասին։ Հետեւաբար պինդը լուսաբանելու համար, պատասխանեցի.

— Սրբազան, թոյլ տուէք դիտել տալու, թէ մէկ քանի եկեղեցականներու յարուցած վէճը ոչ մէկ աղերս ունի Պատրիարքի ընտրութեան հետ։ Երբ 7 եկեղեցականներ մեր նուիրապետական կարգերուն ու կանոններուն հակառակ, առանց իրենց հոգեւոր պետին հաւանութեան, նախաձեռնարկ ուզեցին ըլլալ եկեղեցական համագումարի մը կայացման, պատրիարքական ընտրութեան հարցը ամենեւին խնդրոյ առարկայ չէր եղած, ո՛չ իրենց կողմէ, ո՛չ ալ մամուլին մէջ։ (Արդէն մինչեւ հիմայ անոնք կը պնդեն թէ եկեղեցականներու ընդհանուր ժողովի մը գումարման համար միայն գիմում կատարած են։) Իրենց ինքնագլուխ ձեռնարկը, որ կը միտէր հերձուած առաջ բերել համայնքին մէջ, երբ արդիւնաւէտ եւ երբ անոնք, յանուն Թրքահայ հոգեւորականութեան չարժման անցան գործադրելու իրենց որոշումը, օրական մըն ալ հրատարակելով թերթերուն մէջ, տարբերներ որոնցմէ անտեղեակ էին հանրագրութիւնը ստորագրող քահանաները, և Տեղապահ Ս.ը հաբկատրուեցաւ կախակայման առժամեայ անօրինութիւնը ընել՝ կասեցնելու նպատակով անոնց այդ տպագրային քայլը, այն աստն է որ, որպէսզի զերծ մնան պատասխանատուութենէ ու կանխեն անխուսափելի պատիժը, իբր փրկութեան լաստ կառչեցան պատրիարքական ընտրութեան, անոր վրայ կեդրոնացնելով ամէնուն ուշադրութիւնը՝ մոռացութեան տալու համար նախընթաց իրենց անեղծելի արարքը։

— Բայց անոնք կ՛ըսեն թէ մենք Պատրիարք

Ընկերք ընտրեցինք, այլ միմիայն թեկնածուներ պիտի նշանակէինք։

— Անոնք չատ բան կ՚ըսեն ու պիտի ըսեն։ Ես պիտի բաւականանամ այսքանով, վասն զի ժամեր պէտք են, թուումը ընելու համար միայն դատ գատ պատասխանատուութիւն հրաւիրող իրենց ապօրէն արարքներուն, մինչև այն թուականը, ուր, Ամենայն Հայոց Հայրապետէն չեղեալ հռչակուելէ ետքն ալ, անոնք դուզ որուզ ընթրին իրենց նորաստեղծ կրօ-

Վեհ. Տ. Տ. Գարեգին Կաթողիկոս ժողովրդական
խանդավառութեան մէջ

հական ժողովի ու համագումարի ապօրէն կազմելը և Գատաստարքի ընտրութեան համար պատկան իշխանութեան դիմում կատարեցին, թեկնածու ցոյց տալ ինքզինքին, մեր Սահմանադրական կանոնները տուն հակառակ։ Այս բոլորը վաւերական ատենագրուած են այն ընդարձակ տեղեկագրի վրայ

կոդքին մէջ, որ փաստուցուած է վէս. կամ ողիկոսի և որուն բոլանդակութեան շատ հաւանաբար տեղեակ պիտի ըլլայ նաև Ձեր Սրբազնութիւնը։

Յայտնապէս կ'երեւէր որ Հայր Ս. կարեւորութիւն ընծայած է կոնակտներուն տուտ ու ախոյ առիթներուն։ Չինքը տարհամոզելու պէտք չունէր. բուռաթանութեան առիթը պիտի ներկայանար անշուշտ։ Մէր խօսակցութեան նիւթը փոխելով։

— Սրբազան, ըսի, անշուշտ դուք ալ կարդացիք «Ապրակ» օրաթերթին վարկաբեկիչ վերապրումները ինձի դէմ, կարծեցնել կասկածելի առաքելութեանս մասին։ Դուք այն ատեն Հռոմայ կը գտնուէիք և իրազեկ էք կացութեան։

— Գիտեմ, ըսաւ, մեր հոն եղած ատենը այդ զրպարտութիւնները լրին, ըստ իս, խոհեմութիւն է կարեւորութիւն չտալ և լուռ մնալը։

Այդ պահուն ներս եկաւ Ախաջնորտարանի պետ Պ. Զաքարիա պզտիկեանը, որուն հետ ծանօթացայ Ինդրեց ինձմէ ան, որ խոմանպուլ գարձիս, իրեն գրկեմ «Միւզէի Հետմայունի» հին գրամներու «քաթալօկ»ները։ Հնագիտական խնդիրներու մասին լայն ծանօթութիւններ ունէր և տարիներէ ի վեր աշխատելով, այդ մարզին մէջ փորձառութիւն ձեռք բերած էր։

Ապա Ս.էն հրաժեշտ առնելէ առք, պատեհութիւնը ինքնին կը ներկայանար այցելելու նաև Հ. Բ. Ը. Միութեան պաշտօնատեղին, որ ճիշդ դէմն էր Ս. Նչան եկեղեցիին։ Շէնքին ճակատը հայատառ գեղագրութիւնը կար այդ ազգանուէր հիմնարկութեան, որուն մօտ կ'զգայի ինքզինքս, տարիներ առաջ քարոզչարարութիւնը վարած ըլլալուս համար Պոլսոյ մասնաճիւղին։ Սանդուխներէն վեր կը բարձրանամ Պ. Զ. Ա.եսաիքեանի հետ, որ ինձ կ'ընկերանար և որ նոյն հաստատութեան կրթական մշակներէն էր։

Ս.Ըդիական կահաւորումով յարկաբաժինէ մը ներս կը գտնուէր Սպասման սրահին պատկից կախուած էին հիմնադիր բարերարին և Միութեան վաստակաւոր վարիչ-պատուիրակին՝ ծանօթ քերթող Վահան Մալէզեանի կենդանագիրները ու զանազան նկարներ, լուսանկարներ, եւայլն։ Սեղանին վրայ չարուած էին զանազան թերթեր ու հանդէսներ։ Ձիս իր աշխատութեան սենեակին մէջ ընդունեց Միութեան Լիբանանի և Սուրիոյ շրջաններու կրթական ընդհանուր քննիչ Պ. Անաստաս Մակարեան, որ անձնաւորութիւնը էր ինծի։ Ան սիրայօժար պատասխանեց իմ հարցումներուս և տուաւ հետեւեալ տեղեկութիւնները.

Բարեգործականը Լիբանանի շրջանին մէջ ունի 21 տեղական մասնաճիւղեր՝ 1700 երկտեղ անդամներով։ Իր անմիջական մատակարարութեան ներքեւ կը գտնուին երկու կրթական հաստատութիւններ. Ա.ը «Դարուհի Յակոբեան» աղջկանց բարձրագոյն վարժարանն է, որ ունի 96 աշակերտուհիներ. իսկ Բ.ը՝ մանչերու բարձրագոյն վարժարանը, 55 աշակերտներով։ Ասկէ զատ բարեգործականը կը նպաստէ 40 կրթական հաստատութեանց. ա) ուղղակի ուսուցիչներ ստանալով, բ) որոշ դուժարներ յատկացնելով և գ) չքաւոր սաներու կրթաթոշակ տրամադրելով։

Հ.Բ.Ը. Միութեան Լիբանանի Շրջանային Ծանձնաժողովի անդամներն են՝ Մխիթար Զելէպի, Գէորգ Փափազեան, Բժ. Բ. Թովմասեան, Տօքթ. Ա. Մաքսուտեան, Մէթր Հ. Շամլեան, Մարթիկ Շէքէրճեան, Նուկեան, Մէթր Հ. Շամլեան, Մարթիկ Շէքէրճեան, Դառնիկ Մխիթարեան, Լեւոն Նազարեան և Լեւոն Համբրեան։

Պ. Մակարեան սկսող դպրոցական տարեշրջանին վերաբերեալ աշխատութիւններով զբաղած էր և բա-

նակցութիւններ կը կատարէք նոր անուանուելիք ուսուցիչներուն հետ։

Դարձիա՝ ճամբուն վրայ կը ծանօթանամ Սահակեան վարժարանի տնօրէն Պ. Բենիամին Ժամկոչեանի։

Մ. Նշանի բարձունքէն վար իջած կ'առաջանամ հանրակառքի լայն պողոտայէն։ Հարիւրաւոր ինքնաշարժներու ճողանցքը անսովոր չէ այլեւս ինձի համար։ Ժամացոյցի հրապարակէն վար լայն փողոցէ մը անցնելով երբ պանդոկ կը դառնամ, մէկ քանի նամականերու հետ կը գտնեմ թղթիկ մը բանաստեղծ բարեկամէս վանէ-վանեանէն, որ զիս երկու օր յետոյ իր բնակարանին մէջ ճեղի ուրնենալիք մտերմական ճաշասեղանի մը կը հրաւիրէր։ Ակքէ կ'անցնեմ օրուան թերթերը ղորս հայթայթած էի Ուղուներան գրատունէն։ Մատղիը էի լեռնային Լիբանանի դիւղերէն մէկը բարձրանալ, գտնել յարմար պանդոկ մը ու հոն դիշերել՝ չկարենալով հաշտուիլ անտանելի ժաքին հետ։ Պանդոկապետը Պ. Նորաշխարհեան յայտնեց թէ գոհ պիտի մնամ, եթէ նախապատուութիւն տամ իրենց՝ Շուէյրի ամառնային պանդոկին։ «Ձուակս հո՛ն է, ասելով ու, ան ալ բանաստեղծ է»։ Որոշումս տուած էի։ Սակայն անհրաժեշտ էր նախ հանդիպիլ Անթիլիաս, միասին առնելու համար Բզոքեոս ու գոյքերէս մաս մը։

* * *

Կէս օրուան մօտ էր։ Ամերիկեան «ճիր» մը, որուն վրայ Անթիլիաս գրուած էր, ակնթարթի մը մէջ իր ուղեւորներու սովորական թիւը լրացուցած, կը սուրար արդէն դէպի նահր կամուրջը։ Ուղեկիցներս արաբերէն կը խօսէին։ Հակառակ որ չատ քիչ բառերու իմաստը կը հասկնայի, այդ անծանօթ լեզուն երաժշտութեան մը պէս քաղցր կը հնչէր ականջներուս մէջ։ Կէս ճամբան վար կ'իջնէին երկու

ուղեւորները. անոնց առջ ուրիչները եկան. մէկը մի-
ջին տարիքով կին մըն էր, որ առղաւորուելուն պէս
խաչակնքեց: Հասած էինք Անթիլիասի կայարանը:
Վանքին ուղին որուն հետ նոյնքան լուռ կ'ընթա-
նայ Այն Նէպիի կանաչ ջրաուռն, շուտով կը հատնի:
Սենեակս երլելու առեն ճաշարանին մէջ կը տեսնեմ
Պ. Սիմոնեանը:

Կը հրաւիրէ ներս: Ջանի մը րոպէ յետոյ սեղա-
նակից կ'ըլլամ ու կը բանանք առպրակը մշակու-
թային նիւթերու: Կուտայ անուններըը հազուագիւտ
և սպառած հնատիպ գիրքերու, որոնց պէտք ունի իր
սեփական գրադարանին համար:

Կը խոստանամ գարձիս անոնցմէ մէկքանին հայ-
թայթել: Կը փափաքի նաեւ ունենալ նամըգ Ֆէ-
մալի քերթուածները, Ֆէօր Օղլիի կատարեալ մէկ
հրատարակութիւնը և թուրք ժողովրդական երգերու
հաւաքածոները:

Կը հիանամ իր խոր հմտութեան և սուր յիշո-
ղութեան վրայ: Միասին ապարանն ենք քիչ յետոյ:
Հոն է Գնէլ Հայր Սուրբը հակած իր գրասեղանին:
Սուրբը միասին կ'առնենք:

— Ի՞նչ նորութիւն կայ, կը հարցնեմ:

— Վեհափառը կանուխ իջաւ այսօր, ձեր խըն-
դիրներով կ'զբաղի, կը պատասխանէ ձէրէճեան Վրդ.:
Ինքն ալ ինձմէ նորութիւն կ'ուզէ Պէյրութէն:
Տաքէն ու Մամուլի խնդրանքներէն կը գանգատիմ:
Մատս վէրքին վրայ դրած էի: Այդ օրերուն, ինչպէս
առաջ ալ, ինքն ալ նշաւակ դարձած է, անուանաբա-
կութիւններու: Իր գաղութքիւնը ակներես էր: Կը
թելադրեմ կարեւորութիւն չընծայել: Չիրենք աւելի
ժամավաճառ չընելու համար, կը բաժնուիմ: Կուգամ
վեհարան, Սրբէն Ս. քաղաք իջած է գործով: Պ. Գա-
բիկեան լուռ ու մունջ կ'աշխատի իր դիւանատան

մէջ։ Թեմերը ղրկուելու համար նամակներ կը խըմ-բագրէր։

Հոսկէ հոնկէ կը խօսինք. կը սուզեմ որ առքե-չուքիւն չունի Սվազի Դաբիհեաններուն հետ։ Իր չուրջը, սեղանին վրայ ու դարաններուն մէջ ամէն ինչ կոկիկ ու կանոնաւոր, ծայր աստիճան իր բծախնդրութիւնն ու ճաշակը կը յատկանշեն։ Գրեթէ կէս ժամ կը մնամ կաթողիկոսարանի վայել այդ դի-ւանատան մէջ, օգտուելով նաև հայերէն գրամեքե-նայէն։

Վեհարանի մուտքին ղիս կ'ողջունէ Դերճնիկ Ս.։ Վեհափառին քովէն կուգայ։ Երբ կը տեղեկանամ որ առանձին է ներսը, կը փափաքիմ իր միջոցաւ հասկնալ թէ արդեօք բանւիք մը ունի՞ մեր խնդրի մասին։ Ինչ եռք վեհին ներկայանալու պատեհու-թիւնը ընծայուած էր արդէն։

— Ինչպէս ասել եմ միւսներին, այս միջոցին խիստ զբաղուել էինք։ Պատրիարքարանի տեղեկա-գիրն էլ ուշ հասաւ մեր ձեռքը։ Պախթիյարեանի ա-ջակարհական ընկերները աճապարում են ու ուզում են դառնալ։ Եթէ մինչեւ Հինգշ. (15 Սեպտ.) չկարողա-նանք աւարտել տեղեկագրի ընթերցումն ու քննու-թիւնը, որուն կապուել են բազմաթիւ գրուխներ մխատեղ բերուած թէ մեզ ղրկուած, այն առեն պիտի ասեմ որ իրենք մեկնին (*)։ Դուք էլ աճապարո՞ւմ էք։

— Ո՛չ, վեհափառ, կը պատասխանեմ, ես սիրա-յօժար կը վափաքիմ մնալ այստեղ որքան որ անհրա-

---

(*) Վերադարձիս միայն իրաղեկ եղայ թէ ինչո՞ւ ճիշդ այդ օրերուն, «Մարմարա» մեծապղտրդ ծանու-ցած էր «Թրքահայ պատուիրակ»ներուն գալուստը, անշուշտ հաղորդագրութեան մը վրայ, ըստ առաջ ո-գակայան փուքացնելով իր և անոնց համակիրները։

ժեշտ է։ Մանաւանդ որ առիթի պիտի ունենամ առկաւին ուսումնասիրելու Անթիլիասի մշակութային կեանքը։ Ու յայտնեցի իմ ապաւորութիւններս մինչեւ հիմայ հրատարակուած ու լոյս ընծայուելիք չկարեւոր երկասիրութիւններուն մասին։

Գարեգին Կաթողիկոս խանդավառութեամբ պարզեց իր առաջադրութիւնները՝ գործակալ ուղարկելու համար ապարանին և հրատարակչական գործին։ Իր գլխաւոր ցանկութիւնն էր վանքը օր մը ինքնապահ դարձնել հաստատուն, հասութաբեր եկամուտներով, որպէսզի նուիրատուութիւնները ուղղակի հրատարակչական ծախքերու յատկացուին։ Ցետոյ թելադրեց ինձ այցելել Լիբանանի պատժական վայրերը, մասնաւորաբար Պաալպէքի աւերակները, լեռնային ամարանոցները, նկըշնչուելու համար անոնց գեղեցկութիւններէն։

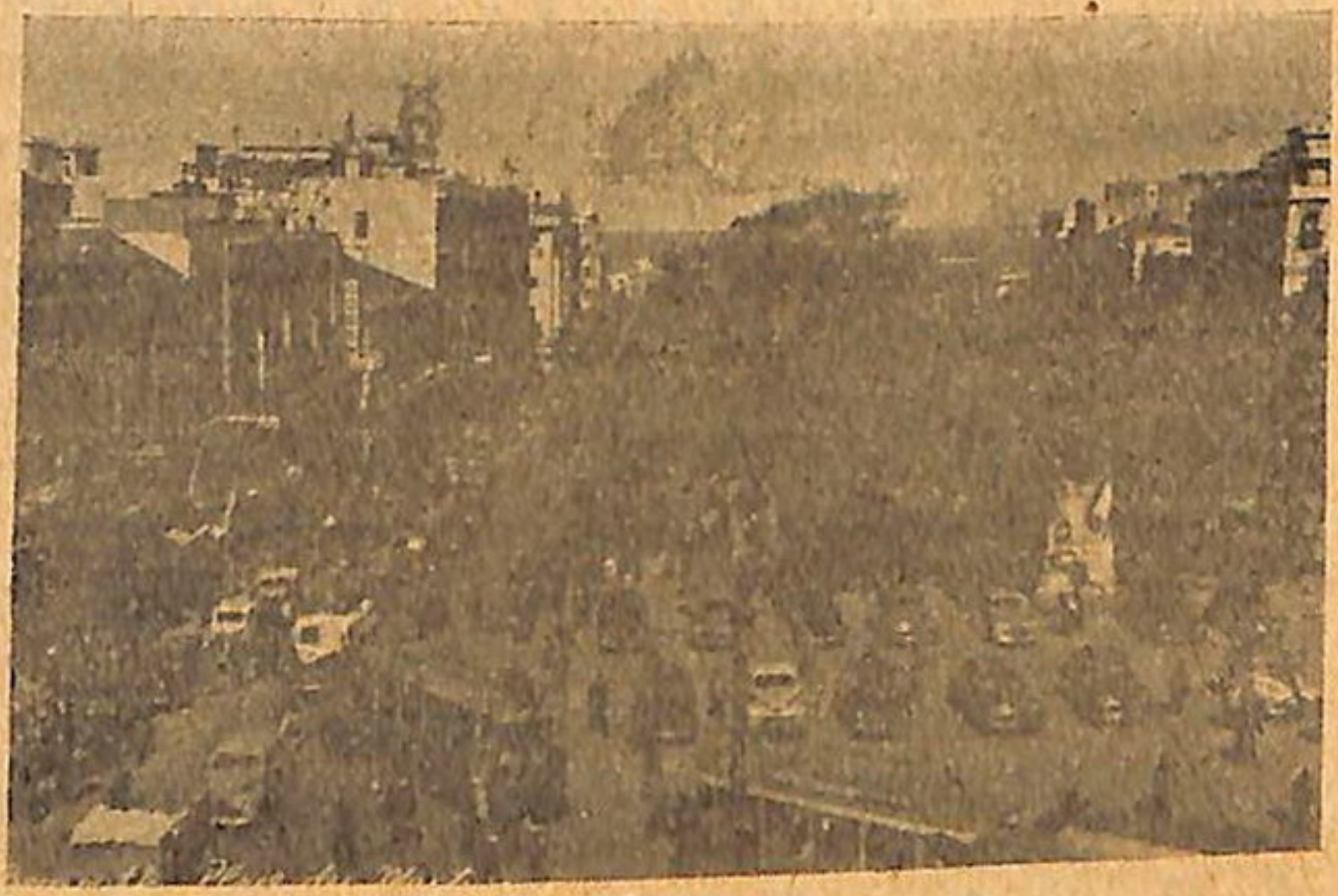
Վեհափառին կարուկ յայտարարութիւնը խորհիլ կուտար ինձ, նախ այն լրջութեան վրայ, որով, որով Ան մօտեցած էր խնդրին, իր թանկագին ժամերը զոհելով Բրքահայ համայնքին խաղաղութեան համար։ Ցետոյ, սխալ պիտի չըլլար ենթադրելը որ առնուազն չարաթ մը սպասել հարկ էր այդ քննութեան արդիւնքին։ Բայց ամէն վայրկեան պատրաստ գտնուելու էի։ Կրնար պատահիլ որ յանկարծ վեհ.ը ինծ առաձին տեսնել ու լսել փափաքէր։ Ուստի արթնամտութեամբ կը պատրաստեմ չրջագայութիւններուս յայտագիրը։ Այդ գիշեր կը նախընթացրեմ Անթիլիաս մնալ։ Նախապատրաստական աշխատութիւններուն ամէնէն յարմար վայրն էր վանքը։

Ներկոյեան դէմ, վեհափառը իր հետեւորդներով կը մեկնէր Պիքվայա, ամառնային վեհարանը, որուն մասին գաղափար չունէի։ Խորէն Ս. վերապարձած էր Պէյրութէն և մշտապահը ներկոյեան

սեղանին, որուն կը մասնակցէր նաեւ Դպրեվանքի ներքին պաշտօնէութիւնը։

Առիթը կ'ուզեենայ ծանօթանալու Կաթողիկոսարանի հաշուակալ Պ. Սարգիս Եէնիգօմշուեանի։ Ինկիկ ֆիլիսցի էր։ Իր հայրը Համբարձում (Կոկենց ընտանիքէն) գաղթած էր Ակնէն։ Եղբայրը վահան քհնյ. Եէնիգօմշուեան կը պաշտօնավարէր Հալէպի Ֆառասնից Մանկանց եկեղեցին։ Նոյն ընտանիքէն էր Տքթ. Յ. Եէնիգօմշուեան, որ Ամերիկեան համալսարանի ներքին հիւանդութեանց բժշկապետներէն էր, ինչպէս և առեղնապետը՝ Հայ Ազգ. հրուժարանի խնամակալ ժաբմնին։

Պ. Ս. Եէնիգօմշուեան քաջ սեղեակ էր թուրքերէն և արաբերէն լեզուներուն։ Ինձմէ կարգ մը գիտական ու հոգեբանական գրքեր ու թուրքերէն գրացանկերը խնդրեց, հետեւելու համար արդի իմացական շարժման։

Պէյրութի մեծագոյն հրապարակը

ԺԴ.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԱՄԱՐԱՆՈՑԸ

ՊԻՔՎԱՅԱ

Ծովէն չուրջ հազար մէթր բարձր, Լիբանանի դեղապիր ամարանոց դիւղերէն մէկն է Պիքվայա, որ համեմատաբար, մերձաւոր արուարձաններէն կը նկատուի Անթիլիասէն սկիզբ առնող լեռնուղիի երկայնքէն մինչեւ սարերու կատարները կառուցուող քարաշէն ու բարձրահասիլ դիւղախումբին մէջ։ Արդիական այդ աւանները Մեծն Լիբանանի փառքերէն ու հարստութիւններէն են, որոնք ո՛չ պատմութիւն ունին, ոչ անցեալ։ Նորագաբեան են ընդհանուր առումով եւ հետզհետէ ծաւալուն կը գառնան։

Սահակ ու Բարկէն կաթողիկոսները գեղեցիկ գաղափարը ունեցած են Պիքվայայի բարձունքին վրայ մնայուն կերպով վարձելու այդ ամարանոցը, որուն սեփականատէրը պատուական Հայ մըն է եւ որուն լեռնային վիճարան անունը արուած է։ Կը գանուի բանաստեղծական տեսարաններով հարուստ վայր մը, իր թիկունքը ունենալով բերրի ծմանն ապառաժներու սեպ ու ձիգ գանգուած մը, որուն կատարէն ալ բնակարաններ կ'երեւին, հնապատմական կամ առասպելական առկախ պարտէզներու կանաչու թեան հետ։ Հանդիպակաց կողմն է Զմմարի համբաւաւոր վանքը, որ բացատաբար կը հանգիսանայ այդ չքնաղ պատմական հատատ էքիւններէն մէկը, իր յարակից չէնքերով ու ծառատաններով։

Այդ լեռնաշխարհի կլիման քնութեան անփոխարինելի պարգեւն է բնաւորած Լիբանանի բնակչութեան։ Միջերկրականի եզերքներէն, անհամար ինքնաշարժերու թափօրները՝ ամէն իրիկուն, օրուան

Նեղացուցիչ տապէն խոյս առուղ տասնեակ հազարաւոր հրապարակի աշխատաւորները կը տանին լեռ, որպէս զի վայելեն երկնատուր այդ չնորհը, մոռնան իրենց խոնջէնքը ու կազդուրուած յաջորդ առաւոտ դառնան մայրաքաղաք։

Վստահաբար կարելի է ըսել որ բովանդակ Լիբանանի ազգաբնակչութեանց մէջ բացառութիւն կը կազմէ Անթիլիասի Հայրապետը՝ Գարեգին Կաթողիկոս։ Օրն ի բուն իր մշակութային ու վարչական զբաղումներէն հաք, որոշեալ ժամուն Ան Կաթողիկոսարանի սեփական կամ իրեն նուիրուած աձկանի ինքնաշարժով Պիքվայա կը բարձրանայ ոչ թէ միայն կազդուրուելու, այլ այդ առողջարար ու մըշտազով ամարանոցին մէջ վերանորոգուած եաանդով և վառ արամադրութիւններով շարունակելու հայժար, այնտեղ ալ, իր գիտական ու բանասիրական հետաքննութիւնները։ Տեղեակ էի այս իրողութեան և այդ լոյսի առաջը այցելելու ջերմ փափաքը, զոր ունէի, կ'իրականանար վերջապէս, 14 Սեպտեմբերի առաւօտուն, Յոթեքշաբթի օր։ Այն ներքին հրճուանքը և հոգեկան բաւարարութիւնը զոր կ'ունենայ ուխտաւոր մը, հեռաւոր սրբավայր մը այցելու առեն, կ'ալեկոծէին էութիւնս։ Ոչ միայն ուխտավայրը, այլ և անոր ստեղծագործող Սուրբը միանդամայն տեսնելու երանութիւնը պիտի ունենայի։

Այս զգացումներով, խորհուրդով և խռովքով արթնցած եմ ու պատրաստութիւնները կը տեսնեմ։ Չեռքի պայուսակիս մէջ կը տեղաւորեմ առաքելութեան յատուկ դիւանաթուղթերն ու անհրաժեշտ պիտոյքներ։ Կ'իջնեմ նախաճաշի, կը հանդիպիմ սրտալի Տ. պարան։ Մեծ կ'ըլլայ ուրախութիւնս, երբ գտնել Ծ. Վրդ.ն կ'իմանամ որ վեհափառը վար պիտի չիջնէ այդ օր։ Ցետոյ կուգամ Կաթողիկոսարան։ Մատրուա-

Քիւնա կը յայտնեմ դիւանապետ Պ. Դաբիկեանի։ Վեհ.ին ամաքանոցը դիւրաւ գտնելու համար բացատրութիւններ կու տայ ան ալ։ Կը յայտնեմ թէ Պիքվայա հանդիպելէ յետոյ մէկ քանի օր հաստատուելէ կ'ուզեմ Դ.Ուրբ.էլ.Շուէյրի լեռնային այն պանդոկը որ Լօռիի տէրերուն է։ Հրաժեշտ կ'առնեմ առժամապաը վանքէն, որուն մինչեւ արտաքին գուռն ու ճամբուն կէսը ինձ կը հետեւի կաթողիկոսարանէն հաւատարիմ չունը, զգալի եղող տապէն պաղկոտ իր քայլերով։ Կը չոյեմ իր բաբի, շագանակագոյն գլուխը եւ արահետին եզերեայ կանանչուած ծառերը չընչելէն կը հասնիմ Անթիլիասի կայարանը։ 5.10 վայրկեան կ'սպասեմ այստեղ ու կը դիտեմ սրընթաց ինքնաշարժերու եւ օթօպիւսներու վազքը պէյրութէն ասդին, լեռնա.Լիբանանի Հալէպի ու Թրիբօլիի ուղղութեամբ ու փոխադարձաբար գէպի մայրաքաղաք։ Լի են բոլորն ալ ուղեւորներով։ Վերջապէս առիղ կը գտնեմ անոնցմէ մէկուն մէջ։ Վճարելքի ճամբուն դեղեցկութիւնները, որոնք անծանօթ չեն, հոգեկան վայելքի նոր սարսուռներով ա՛լ աւելի հմայիչ ու հաղորդական կը դառնան։ Ականայ կը փնտռես ուղեկից մը, որուն կարենաս արտայայտել զգացական տպաւորութիւններդ. մէկը՝ որմէ տեղեկութիւններ ուզես նոր տեսարանի մը եւ կամ գիւղի մը մասին որ կ'երեւի ու կ'անհետի յանկարծ տեսութեանդ։ Երբ կը բացակայի ուղեկից մը ձանձրոյթ, բոլոր այդ անձանձրոյթ ուղեւորներուն մէջ, ինչ որ նախընտրելի կ'ըլլայ յաճախ բնութեան մէջ, զգայարանքները իրենք իրենց լեզու կ'ելլեն, կը խօսին անբարբառ մէկզմէկու հետ եւ թաւալոզ անիւնեբրու յարուցած ժխորը երբեք չի խանգարեր ներքին խաղեան այդ աստուխը։

Տոմսակավաճառին երկու հեզ կ'արտասանեմ

«Այն. Աչուշ» բառը, զոր արձանագրած եմ սի'լաոի առուվիս վրայ։ Պիքվայայի ա. կայանի անունն է։ Հոն կը կենայ գնացքը։ Կ'իջնեմ վար։ Աջակողմի զառիվերէն պիտի բարձրանամ։ Շնորհալի պատանի մը կը տեսնեմ այդ ճամբուն վրայ։ Հայ ըլլալու է անպայման, կը խորհիմ։

— Վենափառին ամարանոցը ո՞ր կողմն է, կը հարցնեմ իրեն։

— Ես ալ հոն կ'երթամ կը պատասխանէ։

— Անունդ ի՞նչ է։

— Յակոբ Այվազեան, Դպրեվանաց աշակերտ։

Մեր խօսակցութիւնը կը տեւէ մինչեւ գոյգ դուռներով, մշտահոս ու գեղեցիկ աղբիւրի մը առջեւ։ կը մտնենք յետոյ նեղ փողոց մը։ Մերձակայ տուներէն հայերէն ու թուրքերէն խօսակցութիւնները կուգան ականջիս։ Մեր դէմն է արդէն կաթողիկոսական հովոցը, բարձրադիր չէնք մը, որ կ'իշէ իր չրջապատին վրայ։ Կամարի մը առջեւէն, քովէն ան դուխէ մը վեր կը բարձրանամ։ Վենահարանի հիւրասրահը նստած կը տեսնեմ Դերճնիկ Ս.ը։ Ամերիկեան թերթերու և հանգէսներու ընթերցումով առրուած է։ Չիս կը դիմաւորէ գոհունակութեամբ։ Մէկէ աւելի համալսարաններու մէջ խոր համաութեան տիրացած այս եկեղեցականը վերջին աստիճան պարզ և համեստ է։ Յամառ կարդացող և ուսումնասիրող մը եղած է իմաստասիրական, կրօնական և ձիսագիտական երկերու։

— Շատ քիչ անգամ առիթ կ'ունենամ հայերէն թերթ կարդալու։ Մեր ներքին վէճերը խորշանք կը պատճառեն ինծի, կ'ըսէ։

Մէջտեղը սեղանին վրայ տեսակ տեսակ հայաթերթեր կան։ Պատերը զարդարուած են կաթողիկոսական կենդանագրերով ու նկարներով։

Դերեճիկ Ալիսակ. կը հեռաքրքրուի Խրճանպուռլահայ մշակութային կեանքով ու կրթարանեներով։ Կը խօսի Դպրեվանքի մասին, որուն վերաբացումը մօտալուտ է։

— Անշուշտ այսօր մեր հիւրը պիտի մնաք. չէք նեղուիր այստեղ. պատի վայրեր ալ կան։

— Մտադիր եմ Շուէյր երթալու, կը պատասխանեմ։

— վեհափառը պիտի չտեսնէ՞ք. նե՛րան է, իր. աչխատութեան սենեակը։ Այս օրերս Պատրիարքարանի խնդրով զբաղած է։

— Սրբազան, ինքը անհանգիստ ընել չեմ ուզեր։ Իր առամադրութեան ներքեւ կը գտնուիմ. ինձ հանդիպ ցոյց արուած յարգանքն ու ասպնջականութիւնը պիտի չմոռնամ երբեք. այդ գոհունակութիւնը մէջս կը պահեմ և ուրիշներու նման արուեստական ձեւերու, ճառի ու շողոմանքի գիմելու կարիք չեմ տեսներ՝ զգացածս արտայայտելու։ Չեմ ուզեր մանաւանդ, որ վեհ.ը այն ապաւորութիւնը ունենայ թէ իր քանկագին վայրկեաններէն օգտուիլ կ'ուզեմ և այդ նկատումով եկած եմ հոս։ Ներքին, հոգեկան տենչ մը զիս առաջնորդեց ձեր այս գեղեցիկ ամարանոցը։ վանքին մէջ հիւրեր կան, որոնց հետ յառաջ գէմ յանդիման գալը առիթն ճնշիչ է ինձի համար։ Միակ պատճառը այդ է որ որոշած եմ գիշերները լեռնային պանդոկ մը առանձնանալ։

— Դարձեալ կ'երթաք, այս գիշեր հոս հանգիստ կ'ընէք. առամադրելի սենեակ ունինք։

Ճիշդ մեր գէմը գտնուող սենեակին դուռը կը քացուի յանկարծ, վեհափառը կ'երեւի իր մանիշակագոյն առաջով։ կը փութամ Ս. Աջը առնել։

— Լաւ որ եկել էք, վարը նեղացուցիչ է օդը.

այսպէս փոփոխութիւն»կը լինի. մեր գիւղի ծղը կազդուրիչ է. կարող է ձի սաէպ գալ այստեղ: Մեր մարգաններըը կը պատուաստենք ձեզ:

— Շնորհակալ եմ, վեհափառ:

—„Ցետոյ այսօր խօսիլ կ'ուզեմ ձեզ հետ. այ-խատուած եմ աւարտել քննութիւններս:

Վեհափառը պահ մը կը հետանայ հիւրասրահէն ու դարձեալ կը մտնէ իր սենեակը: Մարկաւագներէն մէկը սուրճ կը բերէ մեզի:

— Կէսօրէ ետք հատանաբար հիւթեր պան այստեղ: Հիմայ իսկ ներկայանանդու էք վեհափառին, քանի որ փափաք յայտնց, ի'րաէ Դերենիկ Ս.:

— Մեզ կարելի է, նախապէս իմաց առնք. և անհրաժեշտ թուղթերը առնալէ ետք, կը ներկայանամ վեհափառին:

Թուղթերով ու գրքերով բեռնաւոր սեղանի մը առջեւ է Անթիլիասի հանճարեղ իշխանաւորը, կը հրաւիրէ զիս քովի աթոռը:

— Առաջին անգամ ձեղմէ է որ կ'ակսիմ այսօր բացատրութիւններ առնալ այս հարցի մասին: Մեր ընտանեաց պետ չեմ ընդունած: Այս ցաւալի խնդիրը իր բարդոք վերջաւորութեան յանգեցնելու համար, ի՞նչ է Պատր. Տեղապահի փափաքը: Ես միշտ ուզած եմ որ յարգուի Պատրիարքարանին հեղինակութիւնը:

— Վեհափառ, նախ կ'ուզեմ Ձեր բարձր ուշադրութեան յանձնել կարեւոր պարագայ մը: Սա է որ, հոս եկողները իրենց պատժական խնդիրը վերածած են Պատրիարքական քննութեան հարցի, որուն կարգադրութեան համար իբր թէ հրաւիրուած են Անթիլիաս: Անոնք հոս հոն ներկայացած են բազդատի դիրքին մէջ ու համուելն ու հանրային կարծիքը լարուած են ընդդէմ Ազգ. Պատրիարքարանին:

Որպէս «Թրքահայոց պատուիրակութիւն» ինքզինքնուն ստացած են հանգամանքներ և չատ հաւանաբար իրենց այդ հանգամանքն ու «իրաւասութիւնը հաստատող գրեր բերած են միասին»։ Մեզ համար՝ Ազգ. Հոգեւոր իշխանութեան դէմ ըմոստացող և իրենց պատասխանատուութիւն էրաւիրող արարքներուն համար կախակայուող 6 եկեղեցականներու պատժականն խնդիրը կայ միայն, որ հաղորդագրուած է Ամենայն Հայոց Հայրապետին և Անկէ փոխանցուած՝ Ներդ վեհափառութեան։ Այդ խնդրին ծագման ու զարգացման չարժառիթներն ու անցքերը մանրամասնօրէն պարզուած են մեր տեղեկագրին մէջ։ Տեղապահ Ս. Հօր փափաքն է որպէս զի Ազգ. Պատրիարքարանի և Մայր Աթոռին հեղինակութեան և հրահանգներուն դէմ անսաստողները անպատիժ չմնան։ Համայնքը խաղաղելու համար պէտք է համոզուի թէ անոնք օրինազանց գտնուած են։ Ասկէ դուրս դտնուող խըմբիներուն կարգապրութեան մէջ անոնք դեր ու ձայն չունին և չեն կրնար ունենալ։

— Ընդդիմադիրներուն ներկայացուցած . բոլոր թղթերուն մասին արդէն իսկ գաղափար ունիմ. մի քանի օրէն աւարտած կը լինեն քննութիւնները։ Վերջնական վճիռը կը վերաբերի Ամենայն Հայոց Հայրապետին։ Ներս թեմն է Պոլիսը։ Կախակայումը կը վերջնի՞ թէ ոչ նոր պատիժ կը սահմանէ, դա պատկանում է իրեն։ Բնականաբար ես էլ իմ կարծիքս ու տեսակէտս պիտի պարզեմ։ Մօտ ամիս մըն է երանք այստեղ են. խնդիրը իրենց անցնելէ ետք չեն կարող այլեւս շարունակել նոյն սխալները՝ գտնուելու յետոյ։ Իմ ջերմ փափաքս է որ Պոլսոյ համայնքը խաղաղի, կիրքերը հանդարտին և քանիանոն վիճակ տեղծուի։ Ուզում եմ հասկանալ թէ Տեղապահը ի՞նչ կը խորհի Պատրիարքի ընտրութեան համար։ Մէջտեղը չկա՞ն։

— Վեհափառ, Տեղապահ Ս. Ը չերմօրէն կը փա-
փաքի որպէս զի մեր Ազգ. Սահմանադրութեան օրի-
նաց հաստատն առժի ունենայ Պատրիարքի ընտրու-
թիւնը։ Արդէն իսկ անհրաժեշտ դիմումը կատարած է
վարչապետութեան՝ վերակազմելու համարնախ Ընդհ.
ժողովը, որ իր օրինական մեծամասնութիւնը կորա-
նցուցած է։ Այս ժողովն է որ իրաւասութիւն և
պատասխանատուութիւն ունի ընտրելու Պատրիարքը, ո-
րուն եպիսկոպոս ըլլալը պայման է։

— Տեղապահը ինքը կ'ուզէ՞ Պատրիարք ընտրուիլ։
կ'ըսուի թէ ներկայ վիճակը երկարաձգել կ'աշխատի։

— Ինքը անձնապէս հետաքրքրութիւն չէ Պատրիարք
ընտրուելու. նոյնիսկ չի փափաքիր թեկնածու ներ-
կայանալ։ Ընդհ. ժողովի որոշումէն կախուած ունի ա-
մէն բան։ Տեղապահական պաշտօնին երկարաձգման
խնդիր դուրս կրնայ չէր ունենար, եթէ Ընդ. ժողովը
իր օրինական կազմը պահած ըլլար։

— Սակայն պնդուած են թէ ձեր Սահմանադրու-
թիւնը այսօր նոյնութեամբ դործադրել անհնարին
է։ Այդ Սահմանադրութիւնը պատրաստուած է քա-
ղաքական թեմեր ունեցող ամբողջ Թուրքիոյ Հայու-
թեան համար։ Մինչդեռ մէկ թեմ մնացած է,—Պոլիսը։

— Վեհափառ, Սահմանադրութեան հիմնադիր-
ներն առաւելապէս Թրքահայութեան այս կեդրոնը
նկատի ունեցած են և իւրաքանչիւր թեմ իր ուրոյն
կազմակերպութիւնը ունեցած է, օրինակ առնելով
Պոլիսը։ Դարով Ազգ. Ընդհ. ժողովի կազմութեան
պայն բաղկացնող 140 անդամներէն 100ը մէշ Պոլ-
սահայութենէն ընտրուած են (80ը աշխարհական և
20ը եկեղեցական), իսկ 30 40 թեմեր միասին մի-
միայն 40 ներկայացուցիչ կրցած են ունենալ։ Այս-
պէս ծանրութեան կեդրոնը եղած է Իսթանպուլը, ո-
ունի 23 ընտրական չրջանակներ։ Այդ 40ին մէջ ե-
ղած են դարձեալ. ներկայացուցիչները կարգ մը եր-

կիրճերու, որոնք նախապէս Օսմ. կայսրութեան մաս կը կազմէին։ Այսօր գոյութիւն ունին հոգեւոր կազմակերպութեամբ օժտուած մէկ քանի գաւառներ, որոնք կրնան մէյմէկ ներկայացուցիչ ղրկել։ Որով մեզի համար կացութեան մէջ գրեթէ փոփոխութիւն չկայ։

Այս հիման վրայ էր որ 1927ին վերակազմուեցաւ Ընդհանուր ժողովը և առիթ ունեցաւ օրինաւոր Պատրիարքի ընտրութիւնը։ Այն առեն ալ, նախ, ժողովրդային քուէարկութեամբ թաղականութիւններու ներու ընտրութեան հրահանգ արուեցաւ. առաջ յայտարարեց նոյն եղանակով Ընդհանուր ժողովի անդամներուն ընտրութիւնը։ Տակաւին վերջերս Ազգային Մեծ ժողովը վաւերացուց Էվգաֆի նոր օրէնքը, որ թոյլատուութիւն կ'ընծայէր ժողովուրդին՝ իր քուէներով գործի դլուխ բերելու թաղային մարմիններ։ Այս հնարաւորութիւնը չկար 10 տարիէ ի վեր։

— Լաւ, Պատրիարք ընտրելու համար 3 Եպիսկոպոսի պէտք կայ, որպէս զի անոնցմէ մէկը ընտրուի։ Իսկ դուք ներկայիս մէկ Եպիսկոպոս ունիք։ Թեկնածուներու մասին ի՞նչ կը խորհի Պատրիարքարանը։

— Ընդհ. ժողովը, ըստ օրինի էջմիածնական Եպիսկոպոսաններու թեկնածուութիւնը միայն նկատի կ'ունենայ, պայմանաւ որ անոնք Բրքահպատակ ըլլան և Թուրքիոյ հողին վրայ գտնուին։ Իսկ ներկայ պարագային անհրաժեշտ կը գտնայ Բրքահպատակ եղող, կամ Բրքահպատակութիւնը ընդունող թեկնածու Եպիսկոպոսներուն գալը նախապէս ապահովել։

— Ես արդէն իմ թեմէս տրամադրելի Եպիսկոպոս չունիմ. ներանց բոլորին էլ պէտք ունիմ. այս պահուս կաթեւորութեամբ նկատի ունեցէք։ Էջմիածնէ բացառ Մայր Աթոռը կարող է թեկնածուներ նկատի ունենալ և թեւաղրութիւններ անել Ազգ. Պատրիարքարանը։

րանին: Նա իմ քննութիւններս աւարտելուց յետոյ տեսութիւններս „պիտի հաղորդեմ Ամենայն Հայոց Հայրապետին, որ միակ իրաւասուն է ձեր խնդիրները կարգադրել այնպիսի ձեւով մը, որ ինչպէս ըսի, ապահովուի Պատրիարքական Աթոռին դարաւոր հեղինակութիւնը և վերահսկողութեան խաղաղութիւնը Պոլսահայ համայնքին: Դեռ աւելի պիտի ուշեցնեմ յայտնելու ձեզ:

Մօտաւորապէս երեք քառորդ ժամ տեւած էր մեր այս տեսակցութիւնը:

Գէորգեան Ս. որ դուրսը հիւրասենեակն էր դեռ, ինձ ցոյց կուտայ վեհարանին միւս բաժանումները: Իր մասնասենեակը և վեհափառին առանձնասենեակը դէմ դէմի էին: Անոնց կից էր ընդարձակ պատշգամ մը, որ կ'ընդգրկէր տեսարանները հեռաւոր հորիզոններու: Անդին մուտքի դռնէն այլ վրայ կարգով կուգային ճաշարան ու խոհանոց և քով քովի երեք սենեակները: Մէջտեղինը Գեղի Ծ. վրդ.ին սենեակն էր: Անոր կը յաջորդէր իննէն երամատրուած ննջասենեակը, ուր պիտի մնայի այդ գիշեր: Ամարանոցին ներքնայարկը երամատրուած էր Սարկաւագներուն:

Կէս օրուան ճաշին սեղանակից կ'ըլլամ Դպրեվանուց տնօրէնին և մէկ քանի սարկաւագներու: վեհափառը առանձին կը ճաշէր:

Ժամը 2ին վեհափառին այցի եկան կիպրոսի Մելպոնեան կրթական հաստատութեան տնօրէն Գ. Դանիէլ Ոսկեան և Բրօֆ. Բ. Թոլմաճեան, իրենց տիկիններուն հետ: Դարեգին Կաթողիկոս շուրջ ժամ մը հիւրասիրեց զանոնք, ոգեւորելով մթնոլորտը իւրայատուկ զուարթութեամբ և սրամտութիւններով:

Իսկ ժամը 4ին, Դրան Եպիսկոպոսին առաջնորդութեամբ հոն կը ժամանէին Շիկահեր Ր., Պարոնեան և Հայրապետեան: Այս անակնկալ այցը իր շար-

ժառիթը ուներ անպայմանէ ներքաղրութիւնս սա էր
.— Իմացած էլլալու էին որ Պիքվայա կը գաղուիմ
և խնդրած էին Մորէն Ս.էն որպէսզի զիրենք առաջ-
նորդէ վեհափառին մօտ, թէ ի՞նչ նպատակով, յայտնի
պիտի էլլար ետքը:

Առանձնասենեակս կ՚աշխատէի, երբ Մորէն Եպսկ-
քովս եկաւ և իրաղեկ եղայ իրմէ կացութեան երբ
հիւրասիրած եկայ, խնդանպաստ ձահանեցու-
խօսքը կ՚էլլար Դերձնիկ Ս.ի ներկայութեան:

— Պոյտոյ մէջ պիտի աշխատիմ ուժ առ քահա-
նայական գործընթացքի մը հաստատման, որպէս զի
«պատանեաց ճիւղերն ու ախրացուղերը քահանայ չձեռ-
նադրուին, կ՚ըսէր Շիկահեր Գն.:

Զկրթի համբերել և ըսի.

— Նարոյեան Ս.ի օրով ձեռնադրուածները ա-
նելի՞ զ՚արգացած էին:

Այդ պահուն վեհափառը իր աչխատութեան սեղ-
նակէն գուրս կու գար: Դերձնիկ Ս.ին գառնալով ը-
ասաւ.

— Հիւրերին առաջնորդ: Ընաիր ցուր և օգ
ուներք. Թող վայելեն որպէսզի երբ Պոլիս գառ-
նան, լաւ կարծեն:

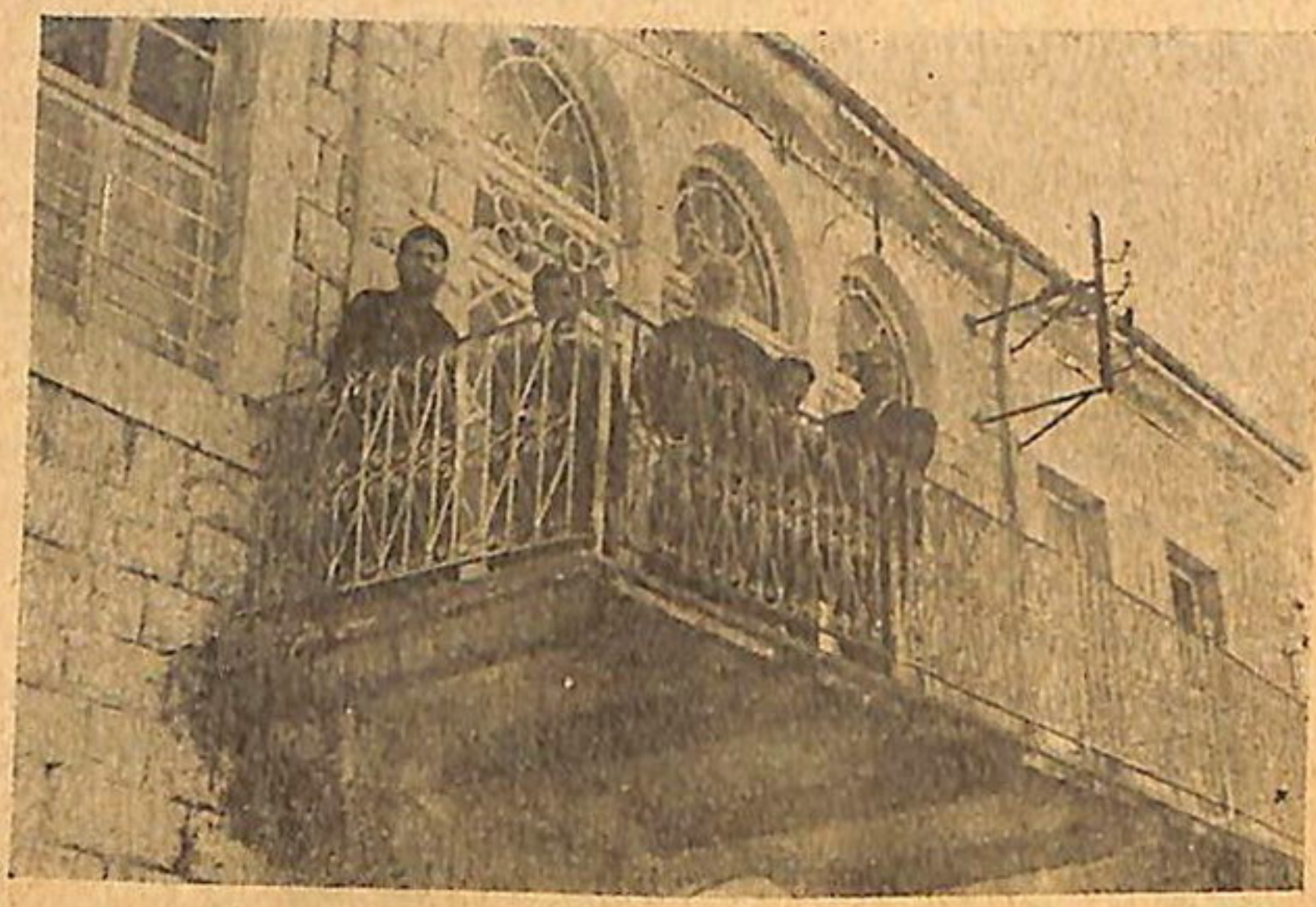
Ակայ տեղին կատակէն առաք, չարունակեց.

— Պէտք է զիջող լինել, զիջելը առաքինու-
թիւն է: Ձեր խնդիրներովը զբաղուելս եմ. մէկ քա-
նի օրից կ՚աւարտի:

Գիշ առաք, առանք գեռ չմեկնած, գիւղ իջայ չըր-
ջապատելու: Դարձիս տեղեկացայ որ Դրան Եպիս.ին
միջոցաւ խնդրանք մատուցուեր է վեհափառին, որ-
պէս զի, փոխանակ վեհարանը հիւրասիրուելու, լեռ-
նային պանդոկներէն մէկուն մէջ սենեակ մը տրա-
մադրուի իրեն, բնակութեան համար, կաթոլիկոսա-
րանի ծախքով:

Վեհափառը անշուշտ շատ լաւ կը հասկնայ թէ
ի՞նչ ըսել կ՚ուզէին առանք, մինչև իսկ միջադուխ ը-

լալով վանքին ներքին գործերուն։ Սա կ'ըլլայ իր պատասխանը.— «Ես պատուիրել եմ մեր միաբանները որ լաւ նային նրան. դա ներկայացուցիչն է Պատրիարքարանին. նա առանձին է. մինչ իրենք բազմութիւն են, կարող է նա մնալ ուր որ կամենայ»

Պիկվայայի Ամարաւոցին պատօգամը
Վեհ. Տ. Տ. Գարեգին Կաթուղիկոսին շուրջ, ձախէն Խուէն Եպսկ., Գնել Ծ. վրդ., Յ. Պարսումեան եւ Թ. Ազատեան

Ներքաղուքիւնս ճիշդ եւած էր։ Տեղն էր յիշել իրաւ չուզող հիւրերու մասին քրքական առածը։

Լաւագոյն ջրամատրուքիւններով յաջորդ առաւու (15 Սեպտ.) կը բաժնուէի կաթուղիկոսարանի ամարտանոցէն, հանդիպելէ առաք Անթիլիաս, ուղեւորելու համար Պէյրութ, ուր մէկ քանի այցելուքիւններ ունէի. իսկ կէսօրին հրաւիրեալն էի պրչեղբօր մը։

ԺԵ.

ԼԻԲԱՆԱՆԱՀԱՅ ՄՏԱՒՈՐ ԿԵԱՆՔԸ

ԵՒ

ԳՐԱԿԱՆ ԽՆԴՈՅՔ ՄԸ

Ս՛երձաւոր Արեւելքի Հայութիւնը մեզ կը ներկայանայ երկու գլխաւոր բաժանումներով։ Սեւելի քան 150 հազար ազգակիցներ, կեդրոնավայր ունենալով Պէյրութը և Հալէպը՝ իրենց հանրային, կրթական ու բարեգործական հաստատութիւններով և անոնց հետ առնչուած գեղարուեստական ու մաւոտական կեանքով կենսունակութեան ապացոյցը կուտան այսօր։

Լիբանան անառարկոյս կուգայ առաջին դիծի վրայ։ Մանաւանդ ան կը չքաւորուի Անթիլիասով, որպէս կեդրոն մշակոյթի, որ բարգաւաճման ու նուաճումներու լուսաւոր չաւդին վրայ կը գանուի Տ. Տ. Գարեգին Կաթողիկոսի հովանաւորութեան ներքեւ, զոր արտաքին ազդեցութիւններէ ու հաստատական սահմանականներէ։

Այս պարագան ա՛լ աւելի կը չեշտուի, երբ մեր բոլոր բարեացակամ արամադրութիւններով կը փորձենք ակնարկ մը նետել լիբանանահայ մտաւորական կեանքին վրայ, ընդհանուր կերպով։

Դաղափարական, չքաւելու համար կուսակցական հոսանքները այս բանաստեղծական միջավայրին ձեռնունդ իմացական չարժումը — ժխտական գծով մը — մէկէ աւելի մէկզմէկէ անջատ չէջանակներու մէջ առած են և այս կերպով ցրուած, բաժանուած են նաեւ մտաւորական ոյրերը։ Ասիկա այնքան ակնբախ պիտի չդառնար, եթէ մրցակցութեան ազնիւ ոգին ստեղծած լլլար անձնականութիւններէ և հաստատականական սահ-

մանափակ մասնութիւններէն գերիվեր այն մինչեւ չորքը, որ ցեղային առաքինութիւններու և բարձրագոյն մշակոյթի մը կենսաբար ու մշկաբոյր չունչը տարածէր և օտար երկրէ եկող այցելու մը կարենար հաղորդուիլ այդ չունչին: Սոյն գաւեն ապահովութիւնը կ'ունենայ Լիբանանի Հայութեան հաւաքականութեան ի հաշիւ: Պէտք է խոստովանիլ որ այս նոյն գաղափարով ստղծուած հաստատութիւնները հանդիպեցայ, որոնք միեւնոյն մտահոգութիւնները ունէին: Ու պէտք է նաեւ յայտնել թէ չատ մը զարգացած գէմքեր (պետական պաշտօնեայ, բժիշկ, արուեստագէտ, եւլն.) ակամայ տարուած են այդ հոսանքներէն, գլխաւորաբար «Ազդակ»եան հոսանքէն, անհաշտ ըլլալով ծայրայեղութեանց ու մեր ցեղային արժանապատուութիւնը վիրաւորող արարքներու:

Պէյրութի մատուռական կեանքին ցայտուն և ամէնէն պատուաբեր արտայայտութիւնն է «Անի» ամսագիրը որ նուիրուած է գրականութեան և արուեստի: Իր մերձաւորութեան պատճառով մէկէ աւելի անգամներ առիթը կ'ունենամ այցելելու տորթերկեայ այն ոպարանը, ուր լոյս կը տեսնէ այս հանդէսը: Արդիական տաքսաւորումով, յայլ, ընդարձակ սպասրան մը, ուրկէ հրապարակ կուգան բազմալեզու հրատարակութիւններ: Ամսագրին խմբագիրը՝ վահէ վահեան, հոն իր սեփական անկիւնը ունի: Լուրջ ու պատրաստուած այս մատուռականը կը յիշեցնէ «Զբօսարքնոյ»ի խմբագիրը, որ ճարտարապետական ձեռնհասութեամբ գիտէ տանճարի մը վեհութիւնը տալ իր հանդէսին՝ մշակութային մարզի վրայ: «Անի» իր բովանդակութեամբ լայն հորիզոններ կ'ընդգրկէ և անցեալ ու ժամանակակից հայ իմացականութեան, գեղարուեստին և հնութեանց համաշրջական, ներկայն ցոլարանն է:

Հոն էր 15 Սեպտ.ի Հինգշաբթի կէս օրին։ Վահէ Վահեան զիս առանձին թողուց պահ մը, հրաւիրելու համար ուրիշ հիւրեր, որոնց հետ իր բնակարանը ճաշի պիտի երթայինք։ Սեղանին վրայ, քովերը, վրայէ վրայ բազմ առասակ երկերու նժոյշներ կային, պոռա չէր առած։ Այդտեղ աչքէ անցուցի Հալէպ լոյս առնող «Նայիրի» հանդէսին հատորները, որոնց այ կազմուած։ Ուշագրաւ էին հայրենակից Մելքոն Քէպապճեանի խորհրդանկարները, որոնց ճոխ մէկ հատորէն ձեռք անցուցած կը թուէր խմբագրութիւնը։ Բովանդակութիւնը գոյ չահեկան։ կային նաեւ արեւելահայ ու առղական նորագոյն հրատարակութիւններ, հանդէսներ ու թերթեր։

Բացի «Ներհատարդ Հայուհիէն», Պէյրութի մէջ լոյս կը տեսնեն նաեւ մէկ քանի ուսանողական եւ պատանեկան պարբերականներ եւս, ինչպէս «Կայծ», «Պատանեկան արձագանգ» և «Ակօս» (ձեմարանի չքնաղատարտներուն կողմէ)։

Կէս ժամ յետոյ կը բարձրանանք ապարանի ման, ուր ծանօթ տանտուխներէն։ Պողոսայինն անկիւնը մեր օրընէ ծանօթ էինք արդէն։ Ինքնաշարժով մը կը փութանք բանաստեղծին բնակարանը։ Տիկին վահէ Վահեան ծանօթ էր Իսթանպուլէն։ Զաւակներու առ պիպար Հայուհի մը, որ նախորդ առնապետուհին եղած էր «Թէքէեան» Մշակութայրն Մրուխեան։ Պ. Ոսկեանի հետ աչքէ կ'անցընենք հիւրանոցը պատուող կարգ մը նոր տասցուած երկասիրութիւնները, ինչպէս Թորամանեանի ճարտարապետութեան Բ. հատորը, Աբովեանի, Թումանեա ն, Իսահակեանի, Ծատրը, Աբովեանի, Թումանեա ն, Իսահակեանի, Ծատրեանի, Կուրղինեանի ամբողջական երկերու պետութեանի, կուրղինեանի ամբողջական երկերու պետութեանի, կուրղինեանի ամբողջական երկերու պետութեանի,

կեանքի չուրջ գաղափարի փոխանակութիւններ կ՛ուսնեանք։ Պ. Ոսկեան, լուրջ, լայնախոհ, ամբիկեան դաստիարակութեամբ պատրաստուած մտաւորական մըն էր, որուն յանձնուած էր Մելիոնեան բարձրագոյն կրթարանին տեսչութիւնը։ Ասոնք նախ մեզմէ երթալիք տաներուն խնդիրը և անոնց ընդունելութեան պայմանները։ Համոզուեցայ թէ սխալ էր ոմանց այն կարծիքը, որուն հաւատացած է որքեր միայն ընդունիլ։

Առհասարակ չքաւոր երկտեղ ուսանողներուս առջեւ բաց եղած էր այդ կրթարանին դուռը։ Ընդունուած էին նաեւ բացառիկ նուիրատուութեանց փոխարէն շատ քիչ թիւով տաներ։

Ըստ Պ. Ոսկեանի, 50 նոր աշակերտներուս յատկացումով գիշերօթիկ ուսանողութեան թիւը փութով պիտի բարձրանար 165ի։

Կը տեղեկանամ որ Պէյրութի մէջ անպակաս կ՛ըլլան երաժշտահ նդէսներ և գրական հաւաքոյթներ ընդհանրապէս դիւղացիութեան շրջանը լրանալէ ետքն այն պատճառով հաղուագէպօրէն կարելի կ՛ըլլար հանդիպիլ ծանօթ մտաւորականներուս։ Իրենք ալ հոն գրուած էին։ Միայն օրաթերթերու խմբագրատուններըը կը պահէին իրենց ոգեւոր կեանքը։ Այցելութիւններուս կը պարտիմ այն տեսակցութիւնները զորս ունեցայ մէկ քանի գրչի աշխատասէրներու հետ։

Այսպէս ճանչցայ ծանօթ հրապարակագիր Մխքայէլ Նաթանեանը, երիտասարդ գրողներէն Գերսամ Ահարոնեանը, լուրջ ու խոստմնալից ուժ մը, Յակոբ Պարսումեանը, իր մշակած երգիծական գրականութեամբ ուշագրաւ դարձած գէմք մը, Գ. Սեւանը և ուրիշներ։

* * *

Պանդոկ գառնալէ ետք, ժամը 5ին օթօպիւսներու մեկնաւորին կ'իջնեմ, այդ գիւղերդնուր—Շուէր բարձրանալու համար։ Կայարանին մէջ կը հանդիպիմ Պարսումեանին, որ —թէեւ Պիքվայա պիտի ուղեւորէը, ուր կը բնակէը ինքը— սիրայօժար կ'ընկերակցի ինձի մինչեւ Նորաշխարհեաններու ճիւղի պանդոկը։ Մօտաւորապէս ժամ մը մտերմութիւնը կը վայելեմ ուղեկցիս, որ ոչ միայն գրչուվ, այլ եւ իր խոսակցութեամբ նուրբ ու չէնչող երգիծաբան մըն էր։

Շուէր գիւղը Պիքվայայէն քառորդ ժամ հեռու, ծովէն 1250 մեթր բարձրութեան վրայ լեռնային լիբանանի ամէնէն գեղեցիկ ամարանոցներէն մէկն էր։ Պանդոկը կառուցուած էր բլուրի մը վրայ. կանաչ չուրթեան մէջ։ Երիտասարդ պանդոկապետը Պ. Յակոբ Նորաշխարհեան և Տիկինը Մարի (ծն. Համալեան) ջերմ ասպնջականութիւն ցոյց կուտան։ Երեկոյին այցելութեան կուգայ Պ. Հ. Ուզունեան, որ քիչ անդին կը բնակի։

Յաջորդ առաւու (16 Սեպտ.) երբ կուգամ Անթիւիաս, Սորէն Ս. ինձ կը հաղորդէ թէ «վաղը կէսօրին Պիքվայայի մէջ միասին ճաշկերոյթի մը հրաւիրուած են Պատրիարքարանի առեղեակներն ու ընդլիմատիրներու պատուիրակութիւնը վեհ. կաթողիկոսին կողմէ»։ Իր առթութեամբ այս հանդիպումը հասկացողութեան գեաին կրնար պատրաստել կողմերու միջեւ կը յայտնեմ թէ անձնապէս չնորհապարտ կ'ըլլամ ընծայուած պատիւին համար, սակայն պաշտօնապէս անհնարին կը նկատեմ այդ ճաշասեղանին մասնակցութիւնս, որ կրնար դանազան մեկնաբանութեանց առիթ ըլլալ։ Արդարեւ յաջորդ օր ակամայ կը հարկադրուիմ այդ մեծարանքէն հեռու մնալ, հակառակ Դէ-

բեն իկ Ս.ի ալ պնդումներուն։ Դրան եպսկին ուղղեալ երկտողով մը ներողութիւն խնդրելէ ետք, երեկոյին ալ անձամբ վեհ. Տ. Տ. Խաբեթին կաթողիկոսին ներկայանալով անհրաժեշտ բացատրութիւնները կուտամ ու կը հիւրասիրուիմ Պիքվայրի ամարանոցին մէջ։

Վեհափառը, հաւատալով հանդերձ որ մեր կրօնական վէճերը քաղաքականութեան նիւթ չեն եղած և իմ ներկայութեամբս ալ պիտի չըլլային, համոզում պոյաճուց որ փափուկ էր իմ դրութիւնս և թէ պղտոչութիւնս, ի միտս ինձի, կանխելու համար էր այն անդրադարձը որ կրնար ունենալ խմբանպուլահայ մամուլին մէջ։

Այդ գիշեր (17 Սեպտ. Շաբաթ) վեհափառին հիւր եղած էր առաջնորդ Պ. Կարապետ Տէյիրմէնճեան, որուն հետ ծանօթանալու առիթը կ'ունենամ։ Կը հետաքրքրուիմ լիբանանահայ բժիշկներուն կ'արձանագրեմ անուններըը Տօքթ. Տ. Պէրպէրեանի, Տքթ. Եւ Ճիտէճեանի, Տքթ. Ա. Պաղտասարեանի և Տքթ. Թապուրեանի, որոնք կը պաշտօնավարեն ամերիկեան համալսարանին մէջ և կարեւոր դերքերու հաստած են։

Պէյրութի բժշկական դասուն ծանօթ դէմքերէն են՝ Տքթ. Վարդապետեան, Տքթ. Ջաւուշեան, Տքթ. Զալտաքեան, Տքթ. Ա. Գրիգորեան, Տքթ. Լուսարարեան, Տքթ. Մ. Հայրապետեան, Տքթ. Կ. Այվազեան (պետական յիմարանոցի ներքին բժիշկներէն) և Տքթ. Բ. Մկրտիչեան (Հայ բուժարանի մանուկներէն)։

ԺԶ.

ԻՆՉԵՐ ՏԵՍԱՅ ՈՒ ԼՍԵՑԻ ՃՈՒԷՐԻ ՄԷՋ

Առաւօն (18 Սեպտ. կիրակի) կ'արթնանք Գ. Սիմոն Սիմոնեանի, որ իր Տիկնոջ (Ամերիկ. բժշկ. համալսարանէն վկայուած հիւանդապահուհի) և 7 ամսու փոքրիկին հետ ծովափնեայ եկած է Պիքվայա և իր բնակարանը չատ մօտիկն է Վնհափառի ամարանոցին։ Հոն է նաև իրեն դրացի Պ. Պարսումեան, որ իր համեղ կատակախօսութիւններով կը զուարթացնէ բոլորս։ Սուրճի անմրցելի սիրահարմըն է։ ԵՒւր որ մուտք գործէ պէտք է փութացուի սրճամիծարանքի արարողութիւնը։ Սիրով կ'ընկերանիցի ինձի բարձրանալու համար Շուէր գիւղը։ Օթօպուսին մէջ կը ծանօթանամ ներուանգ Պոզպատեան անուն երիտասարդի մը, որ երկար տարիներ Գերմանիա գտնուած է և առաջնակարգ զինկօկրաֆի համբաւ ունի։ Ջանազան թարգմանութիւններով իր աշխատակցութիւնը բերած է նաև տեղական թերթերուն։

Ժամը 10.15ին արդէն իսկ հասած ենք Ֆիւրթի պանդոկը։ Բաւական թուով հայ ընտանիքներ կան, որոնք բոլորն ալ անծանօթ են ինծի։ Կէս օրուան ճաշէն ետք պտոյտ մը կը կատարենք գիւղին մէջ։ Պ. Պարսումեան զիս կ'առաջնորդէ բնակավայրը Տքթ. վարպան Թօփալեանի, որ Պազտատէն գիւղաքաղաքացուԹեան եկեր է Լեռնաւիրանան, իր տիկնոջ և զաւկին հետ երկար մօրուքով, պճլտուն աչքերով պատկառելի անձ մը, որ ալ աւելի հետաքրքրական կը գտնայ իր հաճելի խօսակցութիւններով։ Կը ներկայացնէ իր կեանքը ու ետ նօթեր կ'առնեմ, խորհելով որ թերեւս օգտակար կ'ըլլամ հայ բժիշկ-

Ներու պատմութեամբ զբաղող մեր քարեկամին՝ Տքթ. Ա. Ն. Մեղպուրեանի։

Տքթ. Վ. Թօփալեան բնիկ Կեսարիոյ է։ 1909ին աւարտած է Պէյրութի բժշկական համալսարանին ընթացքը։ Գնուած է Հալէպ, ուր անձնական հիւանդանոց մը հիմնած է 1913—14ին։ Ցետոյ Ընդհ. պատերազմի միջոցին, որպէս պինուորական բժիշկ, ծառայած է թուրք բանակին մէջ։

Օսմ. Սահմանադրութենէն ետք միջոց մը խաթանպուլ եկած է։ Պատմեց թէ ինչպէս առաջին անգամ կը ծանօթանայ Կոմիտաս վրդ.-ին, Մայր եկեղեցին մէջ Գրի Գիւտի յոբելեանին հանդիսութեան առեն, անոր «Կռունկ»ը իմանալէ ետք։ Ցետոյ կը պատնայ մնծանուն վարպետին մտերիմներէն մէկը։

Տքթ. Թօփալեան հիմնադիրներէն եղած է Հ. Մ. Ը. Մ. .ի (1919) վարելով նախագահութիւնը կեդր. յանձնաժողովին։ Ինամատարութեան մէջ ևս ծառայած է և աննկճական պաշտօնով Մերձաւոր Արեւելք մեկնած է։ 1921ին անցած է Հալէպ և անկէ եկած հաստատուած է Պէյրութ։ 1923ին կ'ուզեւորի Եւրոպա, ուրկէ դարձին վերջնականապէս իր բնակութիւնը կը հաստատէ Պաղտատ։ Տեղւոյն Հայու պետական չրջանակներէ սիրուած դէմք մըն է և նուիրուած մը՝ իր ասպարէզին։

Պարտուածեան, որ իւրայատուկ երգիծական աղբնատուքներով մերթ կ'ընդմիջէր Տքթ. Թօփալեանի ինքնակենսագրութիւնը, հարցուց անոր վերջապէս.

— Ինչո՞ւ մոռցար կեանքիդ կարեւոր պատահարներէն մէկը։ Պատմէ թէ ինչպէ՞ս կողոպտուեցար անապատին մէջ։

Տքթ. Թօփալեան քանի մը տարի առաջ Պաղտատէն Սուրիոյ ճամբով դարձեալ օգտիւխութեան գալու միջոցին ենթարկուած էր արաբ յեղուզակներու յարձակումին։ Անոնք դինքը մերկացնելու սպառնալիքի կողոպտած էին։ Պատահարը այս էր։

ԺԷ.

ՄԵՐ ԱԼ ԲԱԺԱԿԸ ԿԸ ՅՈՐԴԻ ԱՅԼԵՒՍ...

Լիբանան ուղեւորելէ առաջ, մխամտութիւնը ունէի կարծելու, թէ հոս չղթայազերծուած ըմբոստացումը՝ հոգեւոր վերին իշխանութեան դէմ, նուիրապետական դերասոյն սրբութեանդ ոտնակոխման իր եղոյթով, որ կը միտէր Սպղն ու Եկեղեցին հրապարականախատ դարձնել աշխարհի առջեւ, բացառիկ, աննախընթաց ու մեր միջավայրին յատուկ երեւոյթ մըն էր կը կարծէի թէ առանձին են քինախնդրութեան մոլուցքէն ինքնակորոյս մեր հոգեւորականները և կարելի պիտի չըլլայ արտատանման մէջ դէթ հանդիպիլ անոնց ատելանին իշխող թիւերու, որոնց մեկ նպատակը ըլլար ոչ թէ միայն դատափետել իրենց համակրութիւնը չվայելող հոգեւոր պետ մը, ձախողել անոր «մենատիրական» իշխանութիւնը կամ ստանձնել պաշտպանութիւնը անկէ «անիրաւեալ» եկեղեցականներուն, այլ՝ ի հիմանէ քանդել, աւերակի վերածել հայ եկեղեցին և ինչ որ չատ աւելի ահաւոր է, մեր աւանդապահ ժողովուրդը առաջնորդել ազգութացումի, բնաջնջումովը այն զեղակերտ խոյակներուն ու հաւատքի խորաններուն, որոնց բարոյական շէնքը կը բարձրանար անոնց ներաշխարհին մէջ, աւելի քան 15 դարերէ ի վեր անեզր, անսասան հիմնաքարերու վրայ։ Երկիւղ ունէի, թէ մեզ, Թրքահայերս պիտի այպանեն այնուհետեւ, որ հաւատարիմ չենք գտնուած մեր աւանդականի կարգերու ու կանոններու պահպանման, պիտի

պատասխանեն մեզ՝ որ անձնական փցուն նկատումներու զոհած էինք մեր համայնքին արժանապատուութիւնը, զմեզ նշաւակ դարձնելով օտարներու արպահասանքին և արհամարհանքին։

Զարհուր սխալած էին։ Հազիւ ատք կոխած Պէյրութ, դեռ չչնչած Լիբանանի թարմապեղ մայրենին բոյրը, դէմ յանդիման կը գտնուէին աւելի քաղաքակիրթ իրականութեան մը։ Կրնայի՞ երեւակայել որ անծանօթ երկիր մը պէտք է հաշիւ ընէ եղեր թէ ո՞ր հայուն հետ կը տեսնուի, ո՞ր ճամբէն կը քալէ, ո՞ր պանդոկը պիտի բնակի, ո՞ր ճաշարանը յաճախելու է, ո՞ր թերթը կարդալը պէտք է, որպէսզի ծուռ աչքով չնային իրեն ու զերծ մնայ քննադատութեան նշաւակ դառնալէ։ Առաջին օրերուն իսկ, «Ազդակ»ի թղնամական ազդանշանին յետոյ, արդէն համոզուած էի թէ դործ պիտի ունենամ Արամ Սահակեանի, Մ. Թէօլէօլեանի և եղիշէի նման խմաստակներու հետ, որոնք շարքերու գլուխը անցած բռնատիրական պայքարի մը ախոյեաններն էին Մերձաւոր Արեւելքի մէջ։ Ա՜խ ինձ ժողովուրդ, որուն ստուար մեկ մասը հարկադրանքին տակն էր այս տեսակ ամարտի արտրածներէ ստանալու իր մաքին անունդը, իր ուղղութիւնը և իր ազգային դաւանանքը։

Ակամա՛յ կը հետեւէի անոնց թերթերուն։ Անոնց յարձակումներուն դլխաւոր թիրախն էր հայ եկեղեցին։ Կը վարկաբեկէին շարունակ զոյգ կաթողիկոսները, «իրենցմէ» չընդլայնուելու համար։ Այս կերպով կ'ուրանային մասնաւորաբար Գարեգին կաթողիկոսի ազգանուէր ու մշակութային ծառայութիւնները։ Զգացած դառնութիւնս ընդվզումի փոխակերպուեցաւ, երբ առիթը ունեցայ կարդալու Փանչունիական նշանաւոր յօդուած մը «Ազդակ»ի

Սեպտ. ի թիւին մէջ, «Ուռհայեցի» տորագրութեամբ Տորակիրն էր «Բաժակը յորդեցաւ այլեւս»։ Ծանր ամբաստանութիւններով լի քննադատական մըն էր ուղղուած Անթիլիասի Շնորհ. Կաթողիկոսին։ Ուռհայեցի իր բոպիկ տրամաբանութեամբ անոր 5 տարուան գործունէութեան հաշուեյարդարը կ'ընէր։

Անա թէ ինչե՛ր կը բարբառէր «Ազդակ»ի խմբագրապետը։ Ամբաւորելով իր բոծծները, միասին կարդանք ու վերլուծենք զանոնք։

ա) «Իր գահակալութենէն (23 Մարտ 1945) մինչեւ այսօր բազմաթիւ սայթաքումներ ունեցած է Գարեգին Կաթողիկոս, հակառակ իրենց ղղուշաւորութեան հրաւէրին։

«Բոլոր փորձերն ու յորդորները զուր անցած են և Գարեգին Կաթող. մազաչափ չէ շեղած իր կամակորութենէն և կամազրկութենէն։

«Ամէն յոյս կորսուած է և ժողովուրդը ինքն է որ պիտի գայ խափանելու իր գոյութեան սպառնացող չարիքը։»

բ) «Գարեգին Կաթող գործիք ծառացած է հակաժողովրդական տարրերու ձեռքին մէջ։ Ոտնակոխած է մեր բոլոր օրէնքներն ու աւանդութիւնները ու ձգտած մենատիրութեան։ Մխրճուած է անկանխամտածութեան անիմանալի բաւիղներէն ներս։»

«Սահմանադրութիւնը չէ գործադրեր ու աշխատանքի չէ հրաւիրեր դինքը ընտրող ընդհ. ժողովը։

«Թեմին միաբանութեան անդամները վերածել ուզած է խամաճիկներու։

«Կաթողիկոսարանը կը կառավարուի պատեհապաշտ և աղանդամոլ մարդոցմով։ Փտութիւն կայ հաստատութենէն ներս։»

Գ) «Գարեգին Կաթող. էջմիածին մեկնեցաւ նախագահելու համար Ամենայն Հայոց Հայրապետի ընտրութեամբ զբաղող համագումարին, ապագային ձանր «յանձնառութիւններ» առնելով իր վրայ»:

«Ան գործնական պայքարի ձեռնարկած է հայ կեանքէն ներս ու անկէ դուրս վարկ ու հեղինակութիւն ունեցող (իրենց) կուսակցութեան դէմ:»

«Անթիլիաս կը հետեւի ազգային և կրօնական այնպիսի քաղաքականութեան մը, որ կոչուած է վտանգելու ազգին և եկեղեցիին գոյութեան հիմերը:»

«Ժողովուրդը վճռած է տէր կանգնիլ իր իրաւունքներուն և թոյլ չտալ որ խաղացուի իր ճակատագրին հետ այսքան անպատասխանատու կերպով:»

Դ) Եղբայացութիւն. — «Ուրիշ միջոց չէ մնացած իրեն, եթէ ոչ քաշուիլ վանքի մը չորս պատերէն ներս ու քաւել իր անխորհուրդ քայլերուն արդիւնք եղող իր մեղքերը:»

Ուռհայեցիի բաժանիլն քով դնենք, մե՛ր ալ յորդուն բաժակը:

ա) Իր ուռուցիկ ու անամէջ խօսքերուն ետին առաջին իսկ ակնարկով կ'ընդհմարինք ծլծատելի ամբարտաւանութիւն մը: Գարեգին Կաթողիկոս ինչպէ՞ս չարժելու էր, ի՞նչ ուղղութիւն որդեգրելը պէտք էր, որպէսզի «Ազգակ»եան խմբակին վատահութեան ու գնահատանքին արժանանար: Ուրկէ՞ կուգայ իր անպատկառ յաւակնութիւնը, որով ան «այթաքուեներ» կը նշէ, «գործաւորութեան հրաւէր» կ'ուղղէ, «համայականութիւն» և «համագրկութիւն» կը վերագրէ Անթիլիասի Կաթողիկոսին և յանուն ժողովուրդին կ'ապառնայ անոր, խոփտնելու չարիքը:» Ուռհայեցիի այս տողերը իր իմաստութեան ու խոհականութեան գլուխին համած, հայ ազգին պարծանք և միջազգային համբաւի տիրացող Հայրապետի մը դէմ նիզակ ճօ-

ճելէ, պայն վարկաբեկելէ և ամբոխավարութիւն ընելէ անդին չեն անցնիր։

Բ) Տեսանենք թէ որո՞նք եղած են մատնանշուած «սոյթաբուծները»ը։

Եթէ հետեւէն դիտող մը ճնացած ըլլայի, պուճէպան մը վարանէի, խորհելով թէ «հակաժողովրդական տարրերու ձեռքը գործիք եղած է» ըսելով յօդուածագիրը իրողութեան մը կռթնիլ կ'ուզէր։ Այսինքն, Գարեգին կաթողիկոս նախապատերազմեան տայ անոնց՝ որոնք կը պայքարին հայ եկեղեցւոյ թշնամիներուն դէմ եւ բնականաբար աւանդապաշտ այս տարրերուն համակրանքը կը վայելէ։ Եւ ասիկա շատ մը բնական հանդուրժ մը կրնար դառնալ։ Մինչդեռ, մօտէն տեսայ թէ «հակաժողովրդական» որակումը ինչքա՜ն խոտոր կը համեմատի Գարեգին կաթողիկոսի անսահման ժողովրդասիրութեան հետ։ Զարգացման ու կատարելութեան բարձրագոյն աստիճաններուն կատարը գտնելու հովուապետ մը ամբաստանել թէ խորականութեամբ կը նայի իր ժողովուրդին, առնուազն սխեմատութիւն է։ Գարեգին կաթողիկոս իրաւունք ունի անշուշտ զգաստութեան հրաւիրելու անոնք, որ այդ ժողովուրդը կը թունաւորեն, կը չահագործեն անունը անոր և խրատներէն դէմ են։ բնականաբար աւանդապաշտ այս տարրերուն համակրանքը կը վայելէ։ Եւ ասիկա շատ մը բնական հանդուրժ մը կրնար դառնալ։ Մինչդեռ, մօտէն տեսայ թէ «հակաժողովրդական» որակումը ինչքա՜ն խոտոր կը համեմատի Գարեգին կաթողիկոսի անսահման ժողովրդասիրութեան հետ։ Զարգացման ու կատարելութեան բարձրագոյն աստիճաններուն կատարը գտնելու հովուապետ մը ամբաստանել թէ խորականութեամբ կը նայի իր ժողովուրդին, առնուազն սխեմատութիւն է։ Գարեգին կաթողիկոս իրաւունք ունի անշուշտ զգաստութեան հրաւիրելու անոնք, որ այդ ժողովուրդը կը թունաւորեն, կը չահագործեն անունը անոր և խրատներէն դէմ են։ Եկեղեցական կազմին ու միութեան մէջ։ «Կանխամտածութեան անխմանալի բանիններէն ներս» մխրճուած մը կայ անտարակոյս, այդ արգահատելին յօդուածագիրը միայն կրնայ ըլլալ։ Ասիկա կ'ընդունինք արդէն իր ակամայ խոստովանութիւնը։ Այլեւս թափանցիկ կը դառնայ այն նախանձախնդրութիւնը, որով ան Սահմանադրութեան կիրարկումը կը պահանջէ, անշուշտ առաջին պատեհութեամբ անարժան եկեղեցական մը բազմեցնելու համար կաթողիկոսական գահուն վրայ, հոս, հնազանդ՝ «Ազդակ»ման փաղանգին։

Անթիլիասի թեմին մխիթարեանները ճանչնալու պատեհութիւնը ունեցայ։ Անոնք բոլորն ալ իրենց արժէքին և արժանիքին համապատասխան պաշտօններու վրայ կը գտնուին։ Կանոնաւոր կերպով իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն Տնօրէն ժողովի հերթական նիստերուն։ Վեհ. Կաթողիկոսը զիրենք սպասա ձգած է իրենց համոզումներուն և նոյնիսկ յարաբերութիւններուն մէջ։ Չի բռնանար անոնց վրայ, որպէսզի սա կամ նա թերթին, հասուածին և կամ կուսակցութեան հետ դադրին առընչութիւն ունենալէ։ Վեհափառը շատ լաւ գիտէ թէ Դրան եպիսկոպոսը որ աստիճան սիրալիր տեսութիւններ կ'ունենայ «Ազդակ»ի խմբագրութեան հետ։ Տեղեակ է թէ Զարեհ եպիսկ. ինչ թմբուկ կը հնչեցնէ իր իրաւասութեան սահմաններուն մէջ։ Մխա եպիսկոպոսները չէզոք են։ Արդ, անոնցմէ ո՞րն է «խառաճիկ» կոչուածը։ Արդեօք այդպէ՞ս կը մեկնաբանուի Մխիթարեան կազմին սուսար մեծամասնութեան գիտակից յարգանքը վեհին հանդէպ։

Արո՞նք են ներկայիս կաթողիկոսարանը գտնուող «պատեհապաշտ» և «աղանդամոլ» մարդիկը։ Հաստատութիւնը փոխութեան առաջնորդող տարրերը ինչո՞ւ չեն մատնանշուիր որոշակի։ Այս որակումները և կատարուած նպատակաւոր վերադրումները դէմ ծառայողներն առաջին անգամ իրենց յարգողները, իրենց համակիրները պիտի ըլլան ապահովաբար։

Գ) Ըստ Ուահայեցիի, Գարեգին կաթողիկոս պատմական սխալ մը գործեր է, նախատահելով Ամենայն Հայոց Հայրապետը ընտրող եկեղ. համագումարին։ Ջուտ կրօնական բնոյթ ունեցող այս առաքելութիւնը յետին նկատումներով, ան կը վերածէ քաղաքական մարզի վրայ։ Տմարդիներու յատուկ այս

պէնքերը վաղուց փճացած են։ Էջմիածնի եկեղ. հա-
մադումարին մասնակցողներուն մէջ ես ալ կը գըտ-
նուէի։ Հայ եկեղեց. անկախութիւնը և անձեռնմխե-
լիութիւնը ակնբախ էին բայնպոյն չափով։ Ոչ մէկ
արտաքին ազդեցութիւն, ոչ մէկ միջամտութիւն
ատուեր ածելին անոր աւանդական վեհութեան
վրայ, աննախընթաց ըսուելու աստիճան։ Գարեգին
Կաթողիկոս գլխաւոր ազդակը միայն կրնար ըլլալ
հայ ժողովուրդի ամէնէն նուիրական աւանդին, իր
Եկեղեցիին անազարտ պահպանման։ Ու եղաւ «Ազ-
գակ»ականներուն ալ անծանօթ ըլլալու չեն այս
բոլորը։ Սակայն այս ճշմարտութեան հակառակը
պնդել հարկ էր, որպէսզի, ան կարենար ըսել՝ թէ
Գարեգին Կաթողիկոս «գործնական պայքարի ձեռ-
նարկած է հայ կեանքէն ներս ու անկէ դուրս վարկ
ու հեղինակութիւն ունեցող» կուսակցութեան մը՝
Դաշնակցութեան դէմ։ Ձերմակը սև ներկայացնել
պէտք էր, որպէսզի կարենար ժողովուրդի մխամխա
խաւերուն քարոզ կարդալ, ըսելու համար որ «Ան-
թիլիաս կը հետեւի ազգային և կրօնական այնպիսի
քաղաքականութեան մը, որ կոչուած է վտանգել
ազգին և եկեղեցիին գոյութեան հիմերը» և այդ
նոյն ժողովուրդը կը հրաւիրէր «տէր կանգնելու իր
իրաւունքներուն»։

Դ) Գալով այն եզրակացութեան, թէ Անթիլիասի
Կաթողիկոսին «կը մնայ քաշուիլ վանքի մը չորս
պատերէն ներս, քաւելու համար իր մեղքերը», իբր
պատասխան, սա հարցումները կուգան դրչի տակ.—
Այս անլուր հալածանքը ի գործ կը դրուի արդ-
եօք անոր համա՞ր որ Գարեգին Կաթողիկոս մեծա-
գոյն բարերարը հանդիսացած է Անթիլիասի, Ամե-
նայն բարերարը միասին քերելով 100,000 ոսկւոյ պատակ-
բիկայէն մինչեւ ռելի դուռմար մը, հասութաբեր կալուածներու վե

բածուած ու նուխրուած՝ վանքին։ Անոր համա՞ր որ իր սեփական ջանքերով ու դիմումներով մեծապուճամար ժանդակութիւններ եղած են ու կ'ըլլան, հնարաւորութիւն ընծայելով որ մշակութային այս մեծ կեդրոնը իր ոսկեդարը ապրի այսօր։ Վեհափառը համեստօրէն օր մը ըսաւ իր շուրջիններուն, «Մեր ժողովուրդը առատաձեռն է, տալիս է սիրայօժար, եթէ տեսնէ որ լաւ բաներու գործածում ենք իր նուէրները»։ Իր արդիւնաշատ գործունէութի՞ն թէ հրաշքի մը արդիւնքն է վանքին 25 – 30 հազար լ. ոսկի վարձ պիտճէին 5 տարի յետոյ շուրջ 300 հազար լ. ոսկիի բարձրացումը։

Այդ խուչակրութիւնը տեղի կ'ունենայ արդեօք անոր համա՞ր որ Գարեգին կաթողիկոս ամենամեծ առաքելն է այսօր հայ հնադիտական արուեստին ու մշակոյթին։ Իրմէ զատ ո՞վ աւելի ձեռնհասօրէն, գարերու փոշիներուն ու մոռացութեան մէջէն ի յայտ պիտի բերէր մեր ցեղին ստեղծագործութիւնները, զանոնք քաղաքակիրթ երկիրներու սքանչացումին առարկայ դարձնելով։ Կը բաւէ յիշել միայն «Զուարթոց-յիշատակարանները»ու նուիրուած իր կոթողական, բազմահատոր գործը որուն տպագրութիւնը կը ջանայ աւարտել 1953ին։ Այս աշխատանքը հայ ցեղին ընծայաբերուած՝ անոր պատմութեան մեծագոյն վկայականն է։

Ես ականջալուր եղայ գարերու խորունկէն բարբառող մեր ժողովուրդի արտազարկին, որ ձայնն էր մինչեւ կէս գիշեր և հաւախօսին ալ հնչող գրամեքենային՝ վեհափառին արբուծոր մատներուն ներքեւ, Պիբլայայի ամարանոցին մէջ։ Մինչ աշխարհ խոր քուն էր, խաւարին դէմ փակ, այլ ներսը լուսաւոր իր առանձնարանէն չսկսի կ'ըլլար ամէնէն

արտառուչ և ամէնէն քաղցրանուագ երաժշտութիւնը, որուն ունկնդիր էր ապրած...։

Ներկան խուռլ է ու պիտի չիմանայ այս ձայնը։ Ներկան ապերախտ է, կը պահանջէ որ այսպէս «քաւէ» Ան իր «մեղքեր»ը...։

ՎԵՇԱՓԱՌԻՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

[illegible]

ԺԸ.

ՎԱՅՐԷՋՔ ՄԸ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ԼԻԲԱՆԱՆԷՆ

Կանուխէն կ'իջնեմ Պիբլայայի չուկան և հոնկէ օթօպուս կ'առնեմ։ 30ի մօտ ուղեկիցներ կան մէջը. բոլորն ալ անծանօթ։ Կը խօսին արաբերէն և ամէնքն ալ խաչապաշտ են։ Այս երկրին բնակիչները պէտք է կոչել խաչապաշտ և ոչ քրիստոնեայ։ Ամէն կողմ խաչ կը տեսնես. լեռներու կատարին,

բլուրներուն վրայ ու դիւղերու բարձրադիր կէտերուն ու ճամբաններու երկայնքին անթիւ անհամար աղօթավայրեր և ընտանեկան հոյակերտ գամբարաններ։ Շատերու կուրծքը կը զարդարեն խաչեր։ Ինքնաշարժ կամ ճամբորդատար կառք նստող օրիորդը կամ պարոնը կը խաչակնքէ։ Շարժավարը խորանը մը ունի իր դէմ. Յիսուսի, Ս. Աստուածածնի և սուրբերու գունատիպ նկարներով, ծաղիկով և յուշիկներով զարդարուն է այդ խորանը։ Անոնց զուգութեամբ գուցէ հազուադէպ են արկածները վատնդաւոր ուղիներու վրայ իսկ։

Ոլորապտոյտ զառիվարէ մը դէպի Անթիլիաս կը սուրայ մեր դնացքը։

Առտու է։ Արեգակին ջերմութիւնը, որ կ'ընդխառնուի լեռնային զովութեան, կ'արդիլէ որ կծացուրտը սարսուռի վերածուի էութեանս մէջ։

Մեր անցքը կ'ողջունեն կարծես մայրիի ծառակները, ճամբու եզրերու վրայ։

Կը ներշնչեմ անոնց բոյրը ու կապոյրի աւիշը կը խլրտի երակներուս մէջ։

Շարժավարին յարուցած ժխորին հետ արեւելեան երաժշտութիւն մը կը կազմեն ձայնական պոյտ շառուաններ, մէկը միօրինակ ու խժալուր, միւսը ներդաշն ու արեւոտ։

Միջերկրականի անկնճիռ գեղեցկութիւնը հեռուն, աջ ու ձախ երկարածգուող մայրիներու անտառը, անոնց գոգը ցան ու ցիր բնակարաններ, այգիներ ու պարտէզներ, բլրակողերը յանկարծ ձորերու և վիհերու վերածող մեր խոյանքը գորշ ու ծփուն ճամբուն վրայ, այս բոլորը կ'երանգաւորուին ձայնասիւռի ընդերքէն ժայթքող երաժշտութեամբ։ Հալոցէ մը բարձրացող կրակէ լեզու մըն է կարծես. կը պատուաքի մեր շուրջը, կու գայ կը հոսի էու-

Քանոն խորը, կը փարատէ կատակուած մռայլը ու մտքիս դէմ կը բանայ անծայր հորիզոններ, կը նկարէ բնաշխարհը արփագիզ Լիբանանի։

Ու կը խորհիմ, քանաստեղծական այս միջավայրին մէջ մարդիկ բարի ու քաղցր ըլլալու են, եղբայրական զորավոլ մը տալցուն, անոնք պէտք է սիրոյ ու խանդաղատանքի զգացումը տածեն մէկմէկու հանդէպ։

Բայց ի՞նչ հակասութիւն, Լիբանանեան այս զգլխիչ երկնքին տակ ևս կիրքի և ատելութեան հնոցներ կը բոցավառին։ Ու խարոյկներ կը ճեղճեղին մինչև բարձրադիր, երկնամերձ լեռնակատյաններըը, ուր հոգին պէտք է թեթևնայ ու մարդուն կիրքի այդ բորբոսէն, ուր հոգեխառն արամադրութեանց մշուշները պէտք է փարատին, կեանքին նայելու համար։

Օթօպիւսը կը սուրայ ու բոլոր գիւղերուն նեը, որոնք կը չրջապատեն զիս, կը վերածուին խօսքի ու խորհրդածութիւններու։

Զախիս ծովափունքի տեսարաններուն վրայ կ'իջնէ խաչվանքը, իր քառաթեւ մեծ խաչով։

Տաքը հեռագնաւէ կը դառնայ զգալի, կպրուզին պարտուած սողունի մը պէս կը թեքի ու քարէ կուտայ պէպի տափարակ զառիվայրեր։

Ահա՛ կաթողիկէն Անթիլիասի Մայր Տաճարին, որ իր վեհատեսիլ կերպարանքով, հակայական դէմքի մը պէս կը խուզարկէ Մէյնկրականի անեղը տառածութիւնները։

Հասած ենք Անթիլիաս։ Նրաժշտութիւնը, ոսկի երիզի մը պէս, իր ձայնական ժապաւէնը կ'առնէ կը սուրայ պէպի մայրաքաղաքը Լիբանանի։

ԺԲ.

ԲԻՇՋԱՆԴ ԵՂԻԱԵԱՆԻ ՀԵՏ

Վահափառը առաջի կանուխ իջած էր նոյն օրը (19 Մեպտ.) Կաթողիկոսարանը Շատ հաւանարար, կը խորհէի, աւարտած են իր բազպատական ընթերցումներն ու քննական ուսումնասիրութիւնները: Ու ինչպէս վանքին պաշտօնէութիւնն ալ կ'ենթադրէր, կրնար պատահիլ որ մէկ երկու օրուան ընթացքին առեանը իր ներկայութեան ընդունէր կողմերը՝ լսելու համար: Պէտք էր պատրաստ ըլլալ:

Սեննակս հանդիպակէս էր, այս խորհուրդները մտքիս մէջ՝ ապարանին ուղղութեամբ կը յառաջանամ: Յարմար առիթն էր ծանօթանալու նաև բանաստեղծ և ուսուցիչ Պ. Բիւզանդ Եղիազեանի հետ, որ պարտէզին կողմն էր ու կը տեսակցէր մէկու մը հետ: Հին ծանօթներու պէս բարեւեցինք ջերմօրէն: Դարձեալ արձանագրուելիք տղու մը մասին բացատրութիւններ կու տար իր խօսակցին, քիչ մը տրտնջալով: Ծատախօսական դատախազի մը վայել լրջութեամբ, այն համոզումը ներշնչել կը ջանար թէ անաչառութիւն կը տիրէ հաստատութեան մէջ: Իր լուսաբանութիւններէն բաւարարուած խօսակիցը կը բաժնուէր գոհ ապաւորութեան ներքեւ: Երբ առանձին մնացինք, Պ. Եղիազեան պիտ իր սենեակը հրաւիրէր: Քաղէ սանդուխէ մը վեր բարձրանալով երբ մուտք գործեցի հոն, ճշմարիտ մտաւորականի իսէալ աշխատանոցի մը մէջ գտայ ինքզինքս: Կակիկ, կանոնաւոր դասաւորումով այլատեղ դրքերու ճոխ մթերքէ մը կը բաղկանար անոր անձնա-

կան պրպտարանը: Իր նախասիրութեան համեմատ անմիջական տրամադրութեանը ներքեւ ունէր պատմական, բանասիրական, լեզուական, ազգագրական ու գրական արժէքաւոր երկեր: Աստղմէ կը քաղէր հիւթը իր համալից յօդուածներուն, որոնք ընդհանրապէս կ'երեւային «Հասկ»ի մէջ, որուն խմբագրական մարմնին բնական մէկ անդամն էր:

Մշակութային գրոյցներու ընթացքին ան ինձ յոյց տուաւ երեք էջնոց ձեռագիր մը, զոր գրի առած էր Զարմայր Ծ. վրդ.ի յօբել. գրքոյկի ընթերցումէն յետոյ:

— Դժբախտաբար, ըսաւ, կարելի չեղաւ հրատարակել «Հասկ»ի մէջ, յօբելեարն ալ մահկից ըլլալուն համար կարդ մը եկեղեցականներու յարուցած վէճին:

— Սրդէն, ըսի, յետադարձեցաւ նաև իր յօբելեանը, որուն համար նախապատրաստական ամէն աշխատանք կատարուած էր յանձնաժողովին կողմէ, որուն ատենապետին էի:

Եղխաեան գառնութեամբ ու ցաւումով պախարակեց որոշ հատուածի մը կողմէ չղթայազերծուած պայքարը վ.ս. կաթողիկոսին դէմ, ես աւելցուց.

Նոյն բանը ըրին Սահակ կաթողիկոսին և Բաբգէն կաթողիկոսին (մինչեւ իսկ զայն «ասպուխին» անուանելով): Այդ զղուելի, յարձակումներէն զերծ չմնաց նաև Շահէ Արք. Գասպարեանը: Նոյն վերաբերումը ցոյց չտրուեցա՞ւ Օրմանեան Սրբազանին հանդէպ, որուն կը պարծի այսօր հայ եկեղեցին: Արբանեան Արք. ինչո՞ւ բացառութիւն կազմէր: Այս բոլորը, ըրին, կ'ընեն ու պիտի ընեն մեր այն հոգեւորականներուն դէմ, որոնք անհատականութիւն ունին և չեն ենթարկուիր իրենց:

— Շատ ցաւալի է, որ, պիտել ասէ, ամէն բանէ

առաջ կարելիանալու պիտի կրնայ մեր ազգ. և եկեղեցական կեանքին մէջ։ Տեսակէտ մը, որուն համամիտ չենք, իսկոյն կը տանինք անձնականութեան, մեր անհատական նկատումներուն կը զոհենք ամէն նուիրականութիւն և ինչ որ ամէնէն անհանդուրժելին է, դէմ յանդիման կը գտնուինք ի վերջոյ ապստամբին տարրերէ բաղկացած աղանդաւորներու ճակատի մը։

Գ. Եղիսեան այն խոր համոզումն ունէր, թէ Անթիլիասի վեհափառը իր անաչառ քննութենէն ետք երբ որոշ հղրակացութեան յանգէր ու տեղեկագրէր էջմիածին, Խաթանպաւլեան այդ համոյնքը պիտի վերադառնէր իր բազմալի խաղաղութիւնը և հնազանդ կարգ ու սարքերու համաձայն կարելիութիւն պիտի ունենար օրինաւոր Պատրիարքի ընտրութիւն կատարելու։

Ի.

ԹՐՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԿՆՃԻՌԸ
ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ ՔՆՆԻՉ ԱՏԵԱՆԻՆ ԱՌՋԵԻ

(19 — 22 ՍԵՊՏ. 1949)

1. ԸՆԴԴԻՄԱԴԻՐՆԵՐԸ ԿԸ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԻՆ

Անթիլիասի ժամանումէն 11 օր յետոյ, Գարեգին Կաթողիկոսի մանրազննին քննութիւններէն ետք, որոնք կատարուած էին՝ աչքի առջեւ ունենալով կոլմերու մատուցած պաշտօնական և անպաշտօն տեղեկագիրները, մամուլին հրատարակութիւնները և խթանպուլէն ղրկուած պրուֆիւնները — որոնց բաղդատական ուսումնասիրութեան ընթացքին լսուած էր միայն Պատրիարքարանի տեղեկագիրը Թրքահայ եկեղեցականներու կնճիռը Սեպտեմբերին վերջապէս կը մտնէր իր ճակատագրական փուլին մէջ։ Կախակայեալները կէս օրէ ետք պիտի ներկայանային վեհ. Կաթողիկոսին նախագահութեամբ դումարուող Քննիչ Ատեանին՝ իրենց անհաշիւ արարքներուն համարը տալու համար։ Մինչեւ այդ թուականը, անոնք «Թրքահայ պատուիրակութեան» հովերը առին ու թռան տարէ տար, լիրակութեան ու Սուրիոյ երկինքներուն տակ։ Մինչեւ այդ թուականը, անոնք որպէս լիազօր ու «պարտաճանաչ ընդդիմադիրներ» համարուելի կեցուածքներ

ունեցան. արհամարհանքով հանդուրժելին նեկտա-
յուԹիանը Պատրիարքարանի տեղեկաբեր[ին], չընդու-
նելու ստիճան զայն «հաւատալէ հաւատար»։ Չէ՞ որ
արդէն ճաշասեղանին վրայ անգամ, մինչ Հմայեակ
վրդ. ինքզինքը բաղմած կը տեսնէր «վեհին ձախա-
կողմը», իբր Թէ անդին «սեղանին ամենավերջին
աթոռը» կը գրաւէր Տեղապահ Ս.ին «գրամատյեը»
կամ «Մշակոյթի տպեակը»։ Այս պատիւը բաւական
չէ՞ր, որպէս զի յոխորտային անունք։ Ո՛վ մարդկա-
յին անմեկնելի միամտութիւն։

Երբ Խոբէն Ս. հաղորդից ինձ ակնդէտ սպաս-
ուած լուրը, իրեն յայտնեցի Թէ «մտադիր էի Պէյ-
րութ մեկնիլ, ուր մէկ երկու անձնական գործեր
ունիմ։ Հետեւաբար կարելի՞ է վեհափառէն հասկնալ
Թէ ինձի պէտք պիտի ունենա՞յ այսօր»։ Գանի մը
րոպէ ետք «ոչ» պատասխանը բերաւ և ես պատրաս-
տուեցայ հանդարտ մտքով մայրաքաղաք իջնելու(*)։
Կախակայեալներն ու իրենց հետեւորդները գործի

(*) Ժամ մը յետոյ խոտնուած եմ արդէն Պէյրու-
Թի հրատարակի խոժամուժին։ Ապահովագրեալ նա-
նակ մը ստանալու համար կը պիտեմ կեդրոնական
նամականատունը։ Հոն առիթը կ'ունենամ ծանօԹանա-
լու սպասարկուԹեանց վարիչներէն Պ. Խոբէն Սու-
քիասեանի հետ։ 30 տարիներէ ի վեր այդ սպասարէ-
գին մէջ կը գտնուի և իր ծառայուԹիւնները գնա-
հատուած են։ Դէպի Ուզունեան գրատունը տանող
պողոտային կը գտնեմ պանդոկ, ուր բաւական մը
ճոպէ ետք կը հանդիպիմ «ԶարԹօնք»ի խմբագրա-
տունը։ ՄէԹր Սեդրակեան վարչական գործուններու-
մէջ է, իսկ Պ. Գեղամ Ահարոնեան իսր ուշադրու-
Թեամբ կը սրբագրէ յաջորդ •րուան. Թիւին փոր-

վրայ էին։ Աւելի քան ամիս մը, անոնք աշխատանք թափած էին վաւերապրերու լիակատար թղթածրար մը պնելու համար վեհափառին սեղանին վրայ։ Այդ միջոց ունեցած էին խոթանալուչէն լուծելու ժողովներէ և թաղային մեծ ու պզտիկ ամբմիններէ առնուած ու միատեղ բերուած վաւերաթուղթերուն և ամբաստանագրերուն պատճէններըը հանել տալու Կաթողիկոսարանի դիւանապետին (ըստ իրենց յայտարարութեան) ու տրամադրելու քննիչատեանին։ Բնագիրները իրենց մօտ պահած էին ու չքախտումբով պիտի ներկայանային վեհափառին, Թրքահայ տագնապը լուծման ելքի մը յանգեցնելու առաջադրութեամբ։

Երեկոյին ուշ ատեն վերադարձայ վանք։ Վեհ.

Ձերը։ Սեդրակեան, որուն հետ հետզհետէ ծանօթացնալով կը հասկնամ թէ իրեն յատուկ արտայայտութեան հաճելի կերպ մը ունի, որ յաճախ երգիծականի կը պատմէ թէ ի՞նչպէս Հմայեակ վրդ. իր ժանդակութիւնը խնդրած է. «Յոյսերնիս ձեր վրայ է, գուք պիտի փրկէք մեզի» ըսելով։ Ան պարզապէս ուղած է նպաստաւորուիլ կաթողիկոսարանէն նեղս անոր վայելած յարգանքէն։ Մեր խօսակցութիւնները չէին աւարտած, երբ նոյն պահուն խմբագրատուն այցելեց Հ. Բ. Ը. Միութեան Գահիրէի Շրջակայքի կեդր. ծանձնաժողովի դեր—ատենապետ Պ. Զարմայր Քէշիշեան, իր քարտուղարին Պ. Օ. Մխալեանի հետ։ Բարեգործականի ներկայացուցչէն, որուն ծանօթացայ, հետաքրքրուեցաւ մեր նեղքին խնդիրներով և իրաւունք առաւ Գատրխարքարանին։

Կաթողիկոսին ընթերակիցները (Հայգ. Արք. և Պ. Տաճատ Սրապեան) որոշեալ ժամուն եկած էին Կաթողիկոսարան։ Աւտեանը դուռ տրուած և հարցաքննութիւնը տեղի ունեցած էր։ Մեծ պաղտնապահութիւն կը տիրէր, հնարաւորութիւն չունէի որևիցէ մանրամասնութեան իրազեկ ըլլալու։ Արդէն այնքան ալ հետաքրքիր չէի։ Գարեգին Կաթողիկոս Պիքվայ բարձրացած էր, իսկ խորհրդականները մեկնած էին Գէյրութ։ Յաջորդ օր, ըստ Դրան. Եպիսկ.ին, աւետեանը պիտի չարունակէր իր նիստը և շատ հանգամանաբար վերջացնէր իր գործը։ Վանքը խաղաղութեան մէջ էր։ Քաշուեցայ սենեակս, ուր մինչեւ ուշ ատեն և առտուն կանուխ լրացուցի նախապատրաստական աշխատութիւններս։ Դասաւորեցի բոլորային վիճաբանութիւնը, որ յաջորդ օր բացատրելի մը հետ պիտի տրամադրէի վեհափառին։ Ժամանակագրական կարգով նօթեր միայն պրի առի, որոնց օգնութեամբ վիճաբանած լուսաբանութիւնները պիտի տայի քննիչ ատեանին։

2.- ՏԵՂԵԿԱԳՐԻՆ ՅԱՐԱԿԻՑ ՎԱՒԵՐԱԲՈՒՂԲԵՐ

Առաւօտուն (20 Սեպտ.) կը հանդիպիմ տպարան, ուր կը տեղեկանամ թէ վեհափառը կէս օրէ ետք պիտի իջնէ Կաթողիկոսարան, մինչեւ ուշ ատեն պրպտելու համար միամիայն մեր խնդրոյն։ Ուրեմն միջոց ունէի Պէյրութ երթալ դալու։ (*)

(*) Փոստի տպաստարկութեան միջոցները դեռ շատ նախնական են Անթիլիասի և Պէյրութի միջեւ։ Այս պատճառով անհրաժեշտութիւն կը ներկայանար միշտ

կէս օրին արդէն իսկ վերադարձած էին։ Հոն էր իրաւապէտ Սեդրակեան, որ սեղանակից կ'ըլլար մեզի։

Ժամը 3ին կը ժամանէ Գարեգին կաթողիկոս։ Քիչ ետք կ'ընդունի զիս իր աշխատասենեակին մէջ, որ հնադիտական թանգարանի մը նմանութիւնը կը պարզէր։ Թղթածրարը սեղանին վրայ կը դնեմ իր բովանդակած նիւթերու ցանկին հետ։

— Սրանք բոլորն էլ կարդալ պէտք է, մինչ ես կարծում էի թէ բոլոր գրութիւնները էլ կարդացել եմ։

— Վեհափառ, ասոնք տեղեկագրին յարակից վաւերաթղթերն են, որոնց օրինակները հանելու միջոց չունեցայ։ Բննութիւնները աւարտելէ ետք միասին պիտի տանիմ։

— Պատրիարքարանի տեղեկագիրը ժամանակագրական կարգով է և կանոնաւոր։ Նրանց ներկայացուցածը զանազան գրութիւնների մի խառնուրդ է։

Հակիրճ տողերով ստորև կու տամ քննիչ տեսակէտները մատուցուած այդ վաւերաթուղթերու բովանդակութեան ուրուագիծը։

քաղաքի նամակատունը երթալու։ Վանքին արտաքին գռեզը առաջնորդու տեղն յանկարծ կը լսեմ կանացի ծանօթ ձայն մը Գրան եպիսկ.ի սենեակէն։ Գումգաբուէն բոլորիս ծանօթ Օր. Րէժին Արսլանեան էր, որ անցնելս տեսած էր պատուհանէն։ Վայն ի վազ կաթողիկոսարանի տանդուխներէն վար կ'իջնէ ու կուգայ քովս։ «Քեզ տեսնելու եկած եմ յատկապէս» ըսելով կ'սկսի խօսիլ Խաթանպուլի հին ու նոր անցքերու և եկեղեցականներու յարուցած վէճի մասին։ Մեզ մօտ կը միանայ նաև Տիկ. Նրսէթ Անտոնեան, որ գիս կրկին իրենց լեռնային ամառանոցը հրաւիրելու համար եկած ըլլալը կը

1. ԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ազգ. Ընդհ. ժողովոյ 6 Հոկտ. 1926ի նիստին (նախագահութեամբ Պատր. Տեղապահ Արսլանեան Ս.ի), ուր ատենապետ Բրօֆ. Աբրահամ Տէր Յակոբեանի կողմէ առաջարկուած բանաձեւը ընդունելով, ժողովը որոշած է վարչական ժողովներու և Պատրիարքի ընտրութիւններէն առաջ «գլուխ հանել Ընդհանուր ժողովոյ վերակազմութեան գործը»: Եւ այս որոշման համաձայն, քանի մը ամսուան ընթացքին, ժողովրդական քուէարկութեամբ ընտրուած են 30 աշխարհական նոր երեսփոխաններ թաղերէն և եկեղ. համագումարէն ալ ընտրուած 5 նոր հոգեւոր երեսփոխաններով վերակազմուած և ամբողջացած է Ազգ. Ընդհ. ժողովը:

2. ԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ատենապետաց գիւաններու 20 Ապրիլ 1933ի նիստին նախագահութեամբ Նարդեան Պատրիարքի և (ատենապետութեամբ Տ.Գր. Անտէ Վահրամի) ուր ֆաղաք. ժողովի 14 նոր անդամներու ընտրելէն առաջ հոգեպատիկ ցանկ մը պատ-

---

յայտնէ: Կը խոստանամ այցելել Լիբանանէն մեկնելէ առաջ: Մինչեւ Անթիլիասի կայարանը կը քալենք մխտեղ: Պէյրութ իջնելու ատեն ինձ կ'ուղեկցէ Օր. Րէժին, որ հիմայ Տիկ. Թորոսեան ևղած է, ինչպէս կը տեղեկանամ: Եղբայրը Տ.Գր. Արսլանեան, քաղաքին ծանօթ բժիշկներէն է: Կ'այցելեմ իր բնակարանը որ մօտերն է «Զարթօնք»ի: Տիկ. Թորոսեան զիս կը մեծարէ լիքէօռով, սուրճով ու խնձորով: Պէյրութի մէջ ալ ան լծուած է ազգանուէր աշխատանքներու: Բարեգործական մասնաճիւղին մէջն է: Կը պատրաստուին թէյասեղան մը տալ ի պատիւ Պ. Զարմայր Քէշիշեանի:

բաստուած և յղուած է Սուբէնեան վարչութեան։ (Ցեսոյ Ընդհ. ժողովի բովէն անցած չըլլալուն, կարելի չէ եղած նոր ընտրութիւն կատարել)։

3. 1934ին Սուբէնեան վարչութեան կոմիտէ վարչաձեւի փոփոխութիւն (լայիքութիւն) կատարուելէ ետք, նարոյեան պատրիարքը մեկուսացնելէ ետք, երբ Գաղաք. ժողովը կազմալուծուած է, 1939ին, Սպ. Սահմանադրութիւնը չնչելով զայն պատշաճեցնելու համար 3512 թ. Ընկերակցութեանց նոր օրէնքին, նոր կանոնադրութիւն մը հաստատուեր ու մատուցուեր է Կուսակալութեան 17 Յունիս 1939ին։ Այս կանոնադրութեան վաւերացումը ստանալու համար, ըստ օրինի, համայնքային ընկերակցութեան հիմնադիր ներկայացած են լուծեալ վարչական ժողովի անդամներէն Տօքթ. Էնֆիյէճեան, Եդուարդ Շիրինեան և Խաչիկ Գաթմանեան, իր մեծամասնութիւնը կրոնցուցած Ընդհ. ժողովի Մայր Դիւանէն Տ.քթ. Ա. վահրամ և Տ.քթ. Հ. փէշտիմալճեան, ինչպէս նաև նախորդ վարչութեան առեւնապետ Գէորգ Թորգոմեան։ (Կուսակալութիւնը չէ վաւերացուցած այս կանոնադրութիւնը, հակառակ ըլլալով գետ ի զօրու եղող Սպ. Սահմանադրութեան։)

4. ՆԱՐՕՑԵԱՆ Գաթրիարքի 1939 տարուան օրագրութեան վերջին էջին ձեռագիրը, ուր բառ առ բառ հետեւեալ տողերը կան.

«1939 տարին վերջացաւ աղիտաբեր և դժպհի թուականի մը յիշատակը թողլով միտքերուն մէջ։

«Կորնցուցինք Երուսաղէմի Գաթրիարք Թորգոմ Ա.ը, Սուրբ Սահակ Կաթողիկոսը։ Մեծ սթոռնեըը թափուր են։

«Հոգեւոր և կրթական կեանքը վարպետին չէ։ Կրօնական և վարչական ժողովները դադրած են, մինակ եմ, ապաւինած Տիրոջ ողորմութեան։»

5. ԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ կրօնական ժողովոյ 2 Յունիս 1944ի 123րդ նիստին, ուր — նարօյեան Պատրիարքի վախճանումէն ետք — Ընդհ. ժողովէն ընտրուած 14 անդամներէն 8ին (միաձայն) քուէներով և նախապէս ալ — Բաղաք. ժողովը վերջին տարիները դադրեցուցած ըլլալով իր նիստերը կրօն. ժողովոյ դիւանին մէջտեղ «համայնքին լայն շրջանակներուն և փորձառու անձնաւորութեանց հետ խորհրդակցութիւններ կատարած ըլլալով», Պատրիարքական Տեղապահ ընտրուած է Տ. Գէորգ Ս.ր.ք. Ասլանեան։ Նոյն նիստին հրաւիրուած է յետոյ նորընտիր Պատր. Տեղապահը և անոր ուղղեալ հետեւեալ ուղերձը խօսած է ժողովին առնոտպետը.— «Մեր սիրեցեալ Պատրիարքին վախճանումէն անմիջապէս ետք, մեր միակ մտածումն ու փափաքը եղան Պատրիարքական աթոռը օժտել Տեղապահով մը, և առաջին վայրկեանէն մեր կատարած բազմակողմանի խորհրդակցութեանց արդիւնքով, մեր բոլորին աչքերը յառեցան Ձեր քարձր Սրբազնութեան։ Եւ այսօր ժողովը կատարելով իր պատմական դերը, կՁեզ բազմեցուց այս Աթոռին վրայ։ Սրբազան Հայր, զօրավիգ պիտի ըլլանք Ձեզի, միասին պիտի աշխատինք ու պիտի թևթևցնենք Ձեր Սրբազնութեան բեռը։»

6. ՊԱՏԱՍԽԱՆ Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետին մատուցուած 11 Սեպտ. 1944 թուակիր տեղեկագրին, ուր բացատրուած է թէ ինչպէ՞ս կրօն. ժողովի անդամներէն 6ը, Ազգ. Սահմանադրութեան օրինաց

հակառակ չարժելով աշխարհական ժողովները իրա-
ւասութիւնն եւս կրօնական իշխանութեան փոխան-
ցելու գործառ առաջարկ ներկայացուցած են Տեղա-
պահ Ս.ին, որ մերժած է և ուզած են իրենց կամ-
քը պարտադրել։ Երբ չեն յաջողած, ինքնաբերա-
բար ձեռնթափ եղած են ու լուծուած է կրօն. ժողո-
վը։ Տեղապահ Ս.ը 8 ժողովականներէն — ազգ. կա-
նոնագրութեանց հաւատարիմ գտնուող — Ընդ մաս-
նակցութեամբ կազմած է Առժամեայ կրօնական ժո-
ղով մը։

7. ՆՕԹԵՐ ու թուականները, որոնք ցոյց կու-
տան թէ՝

Օր մը առաջ Պատր. Տեղապահի ընտրութենէն, կրօն. ժողովի դիւանը, գործակցութեամբ Նարոյեան Ս.ի ինքնաբոյս կաթոլիկատարներուն և դասալիք վարչութեան մէկ քանի անդամներուն հետ — բացի հնգց. Պատրիարքին վրայէն գտնուած 15650 թ. լ. «աւանդ» գումարէն և Մելգոնեան կաթոլիկ եղած ու Օսմ. դրամատունը ի պահ դրուած Պատրիարքարանի յատկացումին (4563 թ. լ.) արգելքի տակ առնուելէն, յետխուզարկութեան, Ազգ. Պատրիարքարանի չէնքէն դուրս, Մայր եկեղեցւոյ գրասենեակը կը փոխադրեն 50 եգիպտ. գրէտի փոնսիյէ ապրեզիտրները, 200ի մօտ օսկեդրամ, Գայսէրիի մեծարժէք մատանին, ադամանդակուռ խաչերը ևն., և այլ բոլորը, մինչեւ այսօր հակառակ պատկան և իրաւարանական ձեռնարկներու, չեն վերադարձուած բուն իրաւատէրին՝ Ազգ. Պատրիարքարանին։ Եւ ամէնէն ցաւալին, այս բռնապրատուած հարստութիւններէն ոեղը բերելու փոխարէն Տեղապահ Ս.ը կ'ամբաստանուի որպէս հաշուեխոյս, վարկաբեկելու համար գինքը հանրութեան առջեւ։

8. Անհնազանդ Ս. Էջմիածնի եկեղ. հանգանակությանը և կաթողիկոսական ընտրութեան մասնակցող Թրքահայ աշխարհական պատգամաւորներու ընտրութեան առթիւ Տեղապահ Ս. Հօր կողմէ Ազգապարիսպարան հրաւիրուող երեւելի ազգայիններու, որոնցմէ իւրաքանչիւրին դէմ արձանագրուած են իրենց պատճառաբանութիւնները ու տեսակէտները (որո՞նք մերժած են և որո՞նք ի վերջոյ յօժարակամութիւնը յայտնած են ստանձնելու այդ ազգապարտականութիւնը)։ Այս վաւերաթուղթը կը հերքէ այն վերագրումը թէ Տեղապահ Ս.ը ըստ կամս նշանակած է Թրքահայ պատուիրակները։

Իսկ թէ Էջմիածին ուղեւորութենէ առաջ ու վերջը խափանարարական օրպիսի՛ միջոցներու դիմած են նոյն ազգային տարրերը, այս բոլոր տխուր անցքերը — Տեղապահ Ս.ին յանձնարարութեամբ

11 Յունիս 1945

Շուշիի տարի ապրիլի 4 այս այլանուն տարի կատարուած հետաքրքրական ուսումնասիրութիւն է կատարել ազգային հետաքրքրական հետաքրքրական հետաքրքրական

մանրամասն նկարագրուած են Սահակ վրդ. Փափազեանի կողմէ (*)։ Այս վաստաթուղթերը դուրս ձգեցի թղթածրարէն, անձամբ ներկայացնելու համար ի պահանջել հարկին քննիչատեանին։

Նմոյշ մը ահա այդ օրագրութենէն.

9. ԿՏՐՕՆՆԵՐ թուրքերէն թերթերէն, ուր կաթոլիկականները ու իրենց գործակիցները, մասնաւորապար Համայեակ վրդ. և Շիկահեր քհնյ. զանազան տիրձներով (համագումարը, նորաստեղծ կրօն. ժողովի և Տեղապահի ընտրութիւն, Անգարա ուղեւորութիւն, Պատրիարքական թեկնածուներու ընտրութիւն, եւն. եւն.) օրուան հոգեւոր պետին դէմ վարկաբեկիչ յայտարարութիւններ ըրած և ապգ. արժանապատուութիւնը վիրաւորող ելոյթներ ու-

---

(*) Սահակ Ծ. վրդ. Փափազեան իր այս նոյն շատ ընթեռնելի ձեռագրով, յամի Տեառն 1949ին, Անթիլիասի միաբանութեան մաս կազմող հոգեւորականներէն մէկուն ղրկած է ուրիշ վկայագրութիւնը, որով Թրքահայ եկեղեցականութեան իբր ամէնէն «զարգացած» դէմքը կը ներկայացնէ Շիկահեր քահանան՝ բարեխօսութեան խնդրանքով։ Ինքն ալ — որ աբլէն համագումարի դաղափարը յղացողն էր և բուն կազմակերպիչը՝ այդ ապազգային չարժման, նպատակ ունենալով յաջորդել Նարոյեան Պատրիարքին — իր «սեւ» վերարկուին ներքեւ ատրճրկթայ ամէն մէջոցներու դիմեց իր կարգին, տիրանալու համար պատրիարքական աթոռին, ուր բազմած էր զինքը ձեռնադրող ու սրբագործող իր հոգեւոր ծնողը։ Ասիկա ե թախտապիտական արտայայտութեան անըմբռնելի և անմեկնելի կերպ մըն էր, որուն պէտք է արժանանար Ս.րսլանեան Ս.ր.ք. իր անխորհուրդ քնարութեան համար։

Ermeni patrik vekili Ankaradan döndü

Yeni ruhani meclis ve patrik vekilinin seçilbi mua'elesi tekemmül etti. Keyfiyet bir tebliğ ile cemaate bildirilecek

6 Ermeni patrik namzedi seçildi

Patrik kaymakamı Aslanyan dünkü seçimin tamamile kanunsuz olduğunu söylüyor

Ռամուլին մէջ կախակայեալներու գործունեութենէն տեսարաններ

նկատած են: Իրենց բոլոր արարքներուն արձագանգ եղած է մամուլը՝ յաճախ աչք-բաղձալի խորհրդածութիւններով:

16. «ԱՇՏՕՆԱԿԱՆ» յայտարարութիւն «Նորընտիր» տեղապահ Պախթիյաեան վրդ.ի, հաղորդուած օրաթերթերուն (22.3.1949): Իսթանպուլի հայ «հաւատացեալ» ժողովուրդին ուղղուած իր այս զեկոյցով Հմայեակ վ. ամիսոի կերպով պարզելէ յետոյ տեղի ունեցող անցքերը, կը յայտարարէ թէ «Տ. Գէորգ Ար.ք. պաշտօնէ զերծ կացուցուած է և «իր» տեղապահական ընտրութեան «մազպաթա»ները մատուցուած են Կուսակալութեան և կեդրոնի կառավարութեան՝ յատուկ պատգամաւորութիւններու միջոցաւ:

11. ՇՐՋՆԻԵՐԱԿԱՆ (ընտիր) Ermeni Patrikliği, Kumkapı անթէթով, 14.4.949 թ.) ուղղուած Պէյօղլուի Ս. Կիեղեցւոց մատակարարութեան, ատորակրուած՝ նորընտիր տեղապահ Պախթիյաեան վրդ.ի կողմէ, որ կը յանձնարարէ արդիւնաւորել Ազգ. Հիւանդանոցի, Աղքատախնամի, բանտարկելոց և այլ բարեսիրական նպատակներու համար շրջաբերուած պնակները և գոյացած արդիւնքը պահել... «ցնոր անօրինութիւն, որ պիտի չուշանայ...»:

12. ԲՆԱԳԻՐԸ այն «պաշտօնագիրին (14.4.949 թ.) որով «ազօթակից» Պախթիյաեան վրդ. իր «կրօնական ժողովին որոշումով պաշտօնանկ կը հռչակէ Պատր. Տեղապահ Ս.թալանեան Ար.ք.ը և կը հրաւիրէ պայն տեղի տալ «հայ Կիեղեցականութեան հաւատքականութեան կամքին առջեւ» և «կատարել» հարկ եղած փոխանցումները:

13. ՕՄՄԱՆԵԱՆ պրամատան անօրէնութեան ուղղուած նամակով մը Համայեակ վրդ. պաշտօնանկութիւնը կը զեկուցանէ Արտանեան Ս.Ք.ի և կը պահանջէ ոչ միայն անոր չյանձնել Պատրիարքարանի բարոյական անուան արձանագրուած դրամները, այլ և ցնոր անօրինութիւն անձեռնմխելի պահել նախապէս պատրիարքին ունեցող դրամարկղերը։

14. ԱՄԵՆԱՅՆ Հայոց Հայրապետին 18 Մայիս թուակիր հեռագրով լուծեալ հռչակուած «եկեղեցական համագումար»ը (նոյնպէս լուծեալ «կրօն. ժողով»ի որոշումով) նիստի կը հրաւիրեն կախակայեալ երեք Ծ. վարդապետներ Համայեակ, Զարմայր և Սահակ, Պատրիարքարանի անթէթով և իրենց առաքելութիւնը կրող տպագիր նամակներով։ Հրաւիրագրին մէջ «մեր բարեխնամ Հանրապետական կառավարութեան 73 համար և 12 Յուլիս 1949 թուակիր պաշտօնագրոյն համաձայն» կ'ըսուի։ (Այս համագումարով (18 Յու.) յիշեալ վարդապետները՝ Ազգ. Սահմանադրութեան կանոններուն հակառակ, կը յաջողին ինքզինքին պատրիարքական թեկնածու ներկայացնել)։

15. ԵԼՆԻ ՍԱՊԱՀԻ (23 Յուլիս 1946 թ.) մէջ Պախթիարօղլու Համայեակ Վ.ի յայտարարութիւնը, ուր ան իրաւունքի անհամապատասխան կերպով ցոյց տալէ ետք 1927ի պատրիարքական ընտրութեան պարտադիր և թեկնածուներուն Եպիսկոպոսի աստիճան ունենալու անհրաժեշտութիւնը, իրենց էջմիածին դիմումի կատարած չըլլալը կը յայտնէ և ամբաստանելով որ Տեղապահ Ս.ը «կը շահադրգէ հրօնական կապ»ը, սա եղբակացութեան կը յանգի. «Երեւան դիմել, կը նշանակէ առ ոչինչ համարել

Թուրք կառավարութիւնը։ Մենք այսպիսի վատութիւն մը չենք գործեր»։

16. *Տեղեկութիւններ վարչապետ Շէմսէտտին Կիւնալթայի հետ Տեղապահ Ս.ին 25 Յուլիս 1949ին ունեցած այն պատմական տեսակցութեան մասին, որուն հետեւանքով քացարճակապէս արդիլուեցաւ 27 Յուլիսին Մայր Եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունենալիք պատրիարքական ընտրութիւնը, տարբառուած կախակայեալ եկեղեցականներու կողմէ, դլխաւին հակառակ Ազգ. Պատրիարքարանի հնաւանդ կարգադրութեան և պետական վաւերացումով տակաւին իր պօրու եղող մեր Սահմանադրութեան քացորոշ սրամադրութիւններուն։*

3. ԿԱԽԱԿԱՅԵԱԼՆԵՐԸ ՍՐՏԱՏՐՈՓ ԱՆՁԿՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Երեկոյեան ժամը 6ին դիւանապետ Գ. Գաբլիկեանի աշխատասենեակն եմ։ Դրան հալխակոպոսին մօտ են Գախթիյարեան վ., Շիկահեր քհնյ. և իրենց պաշտպանները։ Հոն է նոյնպէս Տաճատ Սրապեան, որ քիչ առաջ կը մտնէ Կաթողիկոսարան, ուր աւելի ուշաջ ժամանած է նաև Խադ Ա.րք.։ Յանկարծ աշխոյժ և արագ քայլերով դիւանատուն կու գայ վ.հահափառը, մէկ քանի պաշտօնագիրներ կ'ստորագրէ, հրահանգներ կու տայ դիւանապետին ու կը գառնայ վ.հարան։

Մօտաւորապէս ժամ մը կ'անցնի։ Այդ միջոցին գուրսը նստած ենք Խորէն Ս.ի հետ դէմ առ դէմ, վ.հարանի մուտքի անցքին վրայ։ Դեռ նոր սկսած է օդը գովանալ։

— Սրբազան, ի՞նչ կ'ենթադրէք որ ըլլայ այսօր։

— Ներսը խորհրդակցութեան մէջ են։ Եթէ բաւ հաճարուին մատուցուած վաւերաթուղթերը, կրնամ պատահիլ որ վճռարանը պէտք չտեսնէ դէմ դիմաց բերելու կողմերը։ Արդէն գատ գատ լսած է ձեզ։

— Կը կարծէ՞ք որ այսօր աւարտին քննութիւնները։

— Վճռարանը մատդրած էր մինչեւ ուշ առեն գբաղիլ ձեր խնդրով և այսօր եղրակացութեան մը յանգիլ եւթ գիկոյց մը տալ մամուլին։

— Պարզապէս վերջացած ըլլալը յայտնելու համար։

— Անշուշտ, իր եղրակացութիւնը որ իր տեսակէտը պիտի ըլլայ նոյն առեն, պիտի հաղորդէ էջմիածին։ Որոշում և վճիռ կը վերաբերին Ամենայն Հայոց Հայրապետին և Գերագոյն Մարմնոյդին։

— Բայց Սրբազան, ես չեմ կարծեր որ այս պիշեր առեանը վերջացնէ իր գործը։ Եթէ պիտի կարգան, ժամեր կը տեւէ ընթերցումը այն թղթածրարին զոր այսօր մատուցի վճռարանին։

— Եթէ վճռած է անպայման կ'աւարտէ վճռարանը։ Մանաւանդ որ ձեր ընդդիմադիրները կը պնդեն կը կենան, թէ վարը պիտի մեկնին։

— Ո՞ւր պիտի երթան։

— Դամասկոս, Հալէպ պատիլ կ'ուզեն։ Անկէ Պոլիս պիտի գառնան։

— Կը ներէք, Սրբազան, քանի որ առեն ունինք, կարելի՞ է Ձեր ազգ. ներքին կազմակերպութեան մասին որոշ գաղափարներ տալ ինծի։

— Դիւանապետը աւելի լաւ գիտէ ատոնք։

Պ. Գաբրիէլեան, որ եկած նստած էր մեզ մօտ, հետեւեալ ծանօթութիւնները կուտայ.

— Մենք ունինք Թեմական ընդհ. ժողով մը,

որուն անդամներուն օրինական թիւն է 21 (9 հա-
լէպ, 8 Լիբանան, 3 Դամասկոս և 1 Կիպրոս)։ Օտար
երկիր համարուելուն, Կիպրոս չկրցաւ ներկայա-
ցուցիչ տալ ժողովականներէն 2ը մեռած են, կը
մնայ 18 հոգի, որուն 15ը աչխարհական և 3ը եկե-
ղեցական են։ Այս վերջիններըը Թեմին կրօնական
համապուամարէն կ'ընտրուին։

— Վերջին անգամ ե՞րբ գումարուեցաւ Ընդհ-
ժողովը։

— 1943ին։ Կաթողիկոսական ընտրութենէն ետք,
կազմեց 7 հոգինոց կեդրոնական վարչութիւն մը,
որուն 4 անդամները կան այսօր։

— Որո՞նք են։

— Տաճատ Սրապեան (առենապետ), Գէորգ Փա-
փազեան (առենադպիր), բրօֆ. Բարունակ Թոլմաս-
եան և Յակոբ Ապաճեան։

— Ներկայ մեծամասնութիւն են։

Ժամը 8 անց էր։ Խօսքն Ա. իր սենեակը կ'երթայ։
Միջնորդը անձկալից է և վայրկեաններըը յուզ են։
Բակին մէջ ճեմող ընդդիմադիրներըը երկուքի կը
բաժնուին։ Աչխարհականներըը արագ արագ վեհա-
րանի սանդուխներէն կը բարձրանան ու կը մտնեն
Գրան Եպիսկոպոսին դիւանատունը։ Վարը Մայր տա-
ճարի սանդխամասերուն վրայ նստած են զոյգ կա-
խակայականներըը և եկեղեցական լոյսը տեսանելի կը
դարձնէ անոնց անձկութեամբ լի դիմագիծը։ Սրտա-
տրոփ արդիւնքին կ'սպասեն։ Մեզ մօտ կու գան Սի-
մոն Սիմոնեան և Աբմաչէ գալուկեանքին վերջին ըն-
թացաւարաններէն Խոբէն վրդ. Թաչճեան։ Բանի
վայրկեաններըը կը սահին, այնքան կը խորանայ լո-
ւթիւնը ալ այն համոզումը, թէ վեհափառը ներս պի-
տի հրաւիրէ կողմերը և պիտի հաղորդէ քննութեանց
վերջ գտած ըլլալը։

Ժամը 9ին մօտերը վերջապէս կը բացուի վեհարանին գուռը։ Դուրս կու գան Տաճատ Արք. և Տաճատ Սրապեան։ Անհամբերութեամբ ոտքի կ'ելլենք։ Սրապեան Խորէն Ս.ին սենեակը կը մտնէ։ Յետ Ս. ալ ողջունելէ և որպիսութիւնս հարցնելէ ետք դիւանապետին սենեակը կ'անցնի։ Վեհարանի սեմին կ'երեւի նաև Վեհափառը։ Կ'առաջանայ դէպի Պ. Գաբիկեանի աշխատութեան սեղանը։ Պաշտօնապէս մը ատրպգրելէ ետք կը դառնայ, կը մօտենայ Դրան եպիսկոպոսի սենեակի դրան ու խօսքը ուղղելով ներսը գտնուողներուն (հոն եկած էին նաև կախաղայեալները), կ'ըսէ. «Յայտնեցինք որ մինչև վաղը (Հինգշ.) կամ Ուրբաթ կը լուացնենք և խնդիրը կը վերջացնենք։» Ցետոյ ինծի դառնալով. — «Դուք էլ լսեցի՞ք։»

— Այո՛, Վեհափառ։

5 – 10 վայրկեան յետոյ Գարեգին կաթողիկոս իր ինքնաշարժը կը նստէր Պիքվայա բարձրանալու համար։ Ինչ յետոյ երկրորդ ինքնաշարժ մը պէյրութ կը տանէր Ն. Վեհափառութեան ընթերակիցները։ Չէի գիտեր թէ ինչ պատահած էր։ Խորէն Ս.ի սենեակէն գեռ սենդոտ խօսակցութեան ձայները կը լսուէին։ Ուղղուեցայ ճաշարան։ Խորէն Ս. ալ իր հիւրերով հոն կը փութար։ Դեռ կը շարունակէին խօսակցիլ.

— Ամբոխավարութիւնը այն տեղն պիտի ակնթ...։ Չկրցի զանազանել թէ որո՞ւն ձայնն էր, Պարոնեանի՞ թէ Հայրապետեանի։

Խորէն Ս. զուարթացնել ուզելով մթնոլորտը.

— Այս գիշեր պինի պիտի խմենք, քահ. Ախտեանն ալ հոս է եղեր։

Ճաշասեղան քերուեցան մատաղնա, աւերեալ տօլմա, մածուն և առատ պտուղ։ Կ'ուճապարէի լը-

բացնել ճաշս, բաժակաճառելու անձրեւէն խուսափելու համար։ Անհնարին եղաւ։ Պարոնեան Յորէն Ս.ի կեանքը պարպեց լիբանանեան ընտիր գինին, զոր կարելի չէր չխմել։ Հայրապետեան Խաթանպուլի 60,000 Հայերուն կեանքը բարձրացուց իր բաժակը։ Եկեղեցականները լուռ էին դեռ ու մտածկոտ, երբ ես դուրս եկայ ճաշարանէն ու բարձրացայ սենեակս, պատկերէ առաջ դեռ միջոց մը աչխատելու համար։

4. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ՄԱՏՈՒՑՈՒԱԾ ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԻ ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳՐԻՆ ԱՄՓՈՓ ԳԻԾԵՐԸ

21 Սեպտ. (Զորիք.) առաւօտուն, կանուխ արթնցած, թարմ մարմով ու տրամադրութիւններով աչքէ կ'անցընեմ բոլոր այն դիւանական թուղթերը, որոնց պատճէնները մխաին թերած էի։ Անոնց վերջին առանցքը կը կազմէր 31 յիսուն էջերէ բաղկացած Ազգ. Պատրիարքարանի պաշտօնական տեղեկագրութիւնը (1 Սեպտ. թուակիր), որ Թուրքիոյ Հայոց Պատր. Տեղապահ Արսլանեան Արք.ի կողմէ մատուցուած էր Շնորհ. Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին, ընթացք տալով Անոր 20 Յլս. 1949 թ. եւ 2789 համր. պաշտօնագրին։ Գարեգին Կաթողիկոս, համաձայն Ամենայն Հայոց Հայրապետին յանձնարարութեան (10 Յլս. 1949 թ.), փափաքելով վերջ տալ եկեղեցական պատակտումին, «հարցի ծագման եւ զանազան փուլերուն վերաբերող» այդ մանրամասն

առեղեակը ին ու պայն բացատրող ներկայացուցչի անհրաժեշտութիւնը չեչատած էր։

(Այսօր, երբ նկատողութեան առնուած է այս Տեղեկագիրը Անթիլիասի Քննիչ Ատեանին կողմէ եւ Պարկէն Կաթողիկոս իր եղրակացութիւնը հաղորդած՝ էջմիածնի վէհ. Հայրապետին ու Գերապոյն Հոգեւոր Սրբազանին, առ ի գոհացում ու ըստացման մեր եւ սիւնեցիներուն, Պատր. Տեղապահ Ս. Հօր թոյլտուութեամբ, առաջին անգամ ըլլալով, անհրաժեշտ կը գտնեմ հրատարակութեան յանձնել գէթ համառօտակի ամփոփումը անոր բովանդակութեան, որ կ'ընդգրկէ վերջին 15 տարուան մեր ազգային եկեղեցական անցուդարձերը՝ ժամանակագրական կարգով)։

Պատմական այս տեղեկագիրը՝ պատրաստուած անհերքելի իրողութեանց վրայ, ճշմարտութեան լոյսին տակ պիտի բերէր Թրքահայ կեանքի ամէնէն անկեղծարան մէկ շրջանը, իր այլապէս դիմայեղութեամբ եւ յաջողական պէպքերու անսպառելի պարպացումով, որոնք ի վերջոյ տանած էին 7 եկեղեցականներու ըմբռոստութեամբ շղթայակերծուած ազգային չարժման, ապօրէն կրօնական իշխանութեան ծնունդ հակաթոռի մը հաստատման, նորաստեղծ ժողովներու Մայր Աթոռոյ կողմէ լուծման եւ աւորհակատակ պատրիարքական ապօրէն ընտրութեան, անոր արդիլման ու մեր համայնքի պատակուսման։

Ուրեմն, նախքան կողմերուն ներկայանալը Անթիլիասի Քննիչ Ատեանին, մեր ընթերցողներուն հետաքնարկ մը նետունք մեր տեղեկագրի բովանդակութեան վրայ։

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳ. ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԻ

1934-1949 ՏԱՐԻՆԵՐՈՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԱՆՑՈՒԴԱՐՁԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Ա. ՄԱՍ

Նարոյեան Ս.ի Պատրիարքութեան Հակասահմանադրական Շրջանը (1934 – 1944)

Ազգ. Ընդհ. ժողովը, 1927 Յունիս 26ին, յետ վերակազմութեան, Նարոյեան Ս.ի Պատրիարքական ընտրութիւնը կը կատարէ, Սահմանադրութեան օրինաց համաձայն, ու յետոյ 1929ին և 1931ին ևս կը քոլոքէ իր օրինական նստաշրջանները՝ վարչական և կրօնական ժողովներու կազմութեամբ։

Սուրբենեան վարչութիւնը, Ընդհ. ժողովի գումարման հետամուտ ըլլալու տեղ, 1934ին, 12 Սեպտեմբերի ձ'ծթ. նիստին լայիւթիւն կը հռչակէ և մեկուսացնելով օրուան Պատրիարքը համայնքային գործերէ, կուսակալութեան կը հաղորդէ նոր վարչական փոփոխութիւնը, որուն համաձայն, ա) կրօնական և աշխարհիկ գործերը իրարմէ կը քաժնուէին և Նարոյեան Պատրիարք կը դադրէր նախագահելէ վարչական ժողովի նիստերուն։

բ) Տեսուչ Խորհուրդները կը դադրէին գործունէութենէ։

գ) Ընդհանուր ժողովը կը լուծուէր և անոր պարտականութիւնը կը փոխանցուէր Թաղ. Խորհուրդներու դիւաններէն կազմուած համաթաղային կեդրոնական մարմնի մը։

Նարոյեան Պատրիարք իր ընտրութեան օրը Մայր Եկեղեցւոյ մէջ կատարած հաւատարմութեան ուխտը կը դրժէ, համակերպելով ու մասնակցելով Սուլէյնեան վարչութեան հակաառնմանադրական քայլին։

Վարչաձեւի այս փոփոխութիւնը կատարելագործութեան կողմէ չի վաւերացուիր։ Ասոր հակառակ, վարչական ժողովը պաշտօնական անթէթ ու կնիք գործածելով կը շարունակէ իր մեծատրական գործունէութիւնը մինչեւ 1939, երբ իր նախաձեռնութեամբ կը հիմնուի այս անգամ «Թուրքիոյ Հայոց Օգնութեան եւ վարչական Ընկերակցութիւնը (Թիւրք էրմէնիլէրի Եարդըմ վէ իտարէ Ճէմիյէթի) անունով։ (Տես էջ 133) 22 Յօդուածներէ բաղկացած իր կանոնագրին պետական վաւերացման արժանացած չըլլալէն առքն է որ տեղի կ'ունենայ վարչական ժողովին կազմալուծումը, անդամներու մեծամասնութեան ձերբակալի ըլլալուն եւ մահուամբ ալ վրոքրամասնութեան մէջ մնալուն հետեւանքով։

Այս չրջանին թաղային անհատ մխիթարեանական դրութիւնն ալ կու գար ապակեզրոնացնել Պատրիարքարանը, որ 1940—1944 թուականներուն մանաւանդ, լքուած, անչքացած հաստատութեան մը երեւոյթը կը պարզէր՝ օրուան Պատրիարքը թողլով մինակ, «ապաւինած Տիրոջ ողորմութեան» (Տես եջ 134)։

30 Մայիս 1944ին երբ տեղի կ'ունենայ Նարոյեան Պատրիարքի վախճանումը, իր մեծամասնութեամբ գումարուելու հնարաւորութենէն զրկուած կրօն. ժողովի դիւանը (Մէրճանեան Ա. քհնյ. և Շիկահեր Ա. քհնյ.) կացութեան տէր կը դառնայ։ Նախ Պատրիարքարանէն կը հեռացնէ ազգապատկան

Հարցաթերթիկը (*) (*տես էջ* 135) *և յետոյ կը ձեռնարկէ Պատրիարքական Տեղապահի ընտրութեան* (*Տես էջ* 134):

Բ. ՄԱՍ

Պատր. Տեղապահութեան Շրջաց Առաքելական Արք.ի (1944–1949)

Պատր. Տեղապահի ընտրութեան միայն իրենց մասնակցութիւնը բերող երկու ժողովականներ կրկին կը հեռանան (**) *ու Կրօն. ժողովը 14ի վրայ կը կարողանայ իր մեծամասնութիւնը: Մնացեալ 6 անդամները փոխանակ իրենց օրինական կազմը լրացնելու համ նոր Կրօն. ժողովի մը ընտրութեան հաստատելու, 14 Յունիս 1949ին, հաւաքական գրով մը Տեղապահ Ս.էն կը պահանջեն իրենց ձեռքին մէջ կեղրոնացնել Սգ. Պատրիարքարանի մատակարա-*

(*) *Բացատրութիւն երբ այս է իրողութիւնը, բոլորովին ծիծաղելի կը դառնայ իրաւագէտ Պ. Լ. Գուրմճեանի պատր — աղբիւրներէ քաղած — այն առասպելապատում վկայութիւնը, որուն համաձայն իբր թէ, Տեղապահ Ս.ը պաշտօնի ձեռնարկելուն պէս «խորտակած է» Պատրիարքարանը գրասնուող անտուկ մը և անկէ հաւաքած, վերցուցած է հնչուն ոսկեդրամներ, արժեթուղթեր, եւն., ի մէջ այլոց կեսարիոյ Տրդատ եպիսկ. Պալեանի յոյժ թանկարժէք զմրուխտ մատանին, մագաղաթներ, եւն.։ (Հարցապնդում Հայ Համայնքային անցուդարձեր (1927—1950) Ընդհ. ժողովոյ նկատառման (էջ 83–87)։ Այս բոլորը սեղափոխուած էին Տեղապահ Ս.ին պալէն առաջ։ Ոսկիներն ու արժեթուղթերը հիւանդապահ տարուեցան, իսկ թանկարժէք զմրուխտ մա-*

թուխեանն ու վարչական հակակշիռը՝ առ պատճառաբանութիւնամբ. «Ձուտ հոգեւոր հաստատութիւն մըն է ներկայիս Պատրիարքարանը։ Մեր շուրջը զոտրած են այն բոլոր ժողովները, որոնք առիթ պատրաստութիւն ունէին և պրոպէս կ'օժանդակէին համայնքին ներքին գործերուն։ Այսօր կրօն. ժողովս իրեն գործակից ոչ մէկ մարմին ունի»։ Իրենք ներկայ «հաշուեքննիչ» մարմնի մը անհրաժեշտութիւնը չեչատող այս պրոբլեան ներքեւ կ'առարգրեն Շիկահեր, Մէրճանեան, Խպէեան, Զաղարեան, Յակոբեան և Ճչըճեան քահանաները։

Տեղապահ Ա.ը, որուն միակ ձգտումն էր ընդհակառակն վերահաստատել Սահմանադրական իրաւակարգը, կը մերժէ անոնց հակօրինական առաջարկը և այս հիմնական պատճառով է որ անհնարին կ'ըլլայ ան և իր գործակցութիւն ց քահանաներուն հետ, որոնք

տանին —իր տեսքն—մինչեւ այսօր Մայր Եկեղեցւոյ պանձառաւնն է, Տ.Քթ. Երանուհեանի և կեսարացի ներու ուանդապահ կ. Սրբոհամեանի հակողութեան ներքեւ։ Յերիւրանքներու հետեւանք ընծայելով ու գերեզը շրջելով պատմութիւն չի պրուիր։

(**) Անոնց ձեռնթափ ըլլալու մասին առ տողերը կան Նարեկեան Պատրիարքի օրագրութեան մէջ. «Զարմայր վրդ. ազդուած իրեն եղած դիտողութիւններէն — թուլման անպատճառ պատժել չկարենալէն — հրաժարական ներկայացուց կրօն. ժողովին, նոյնպէս Տ. Առամ քհնյ. (16 Մայ. 1939)։» (Զարմայր վրդ. պատժուելը պնդած էր Թովմա քհնյ.ի Ս. Հարդրդութեան պինին լուացարանին մէջ թափած ըլլալու պատասխարին պատճառով)։

արդէն իսկ կորանցուցած էին իրենց ժողովականի հանդամանքը։ Ուրեմն գինքը ընտրող ժողովը ետ ձգելու և մեծամասնութիւն հաստատելու թէզ մը չէ կրնար պայմանաւորութիւն ունենալ։

Այս կացութեան առջեւ Տեղապահ Ս.ը կը պարտաւորուի կազմել Առաջ. Կրօն. ժողով մը, որուն մաս կը կազմէին նաեւ 6 քահանաներէն բաժնուող և զանոնք փոքրամասնութեան մէջ ձգող Չարմայր Ծ. վրդ. Կէղիւրեան և Աւտո Քհնյ. Գնունի։

6 քահանաները ակայն չեն ճանչնար նոր Կրօն. ժողովը, կը պնդեն իրենց նախկին տեսակէտին վրայ, իբր «օրինաւոր մարմին», Տեղապահ Ս.ին առաջ բայլը «օրէնքէ դուրս» կը նկատեն, անոր «պաշտօնին էութիւնն ալ խնդրական» համարելով, քանի որ «պետութիւնէն ալ ցարդ չէր վաւերացուած»։

Առաջահայ Կրօն. ժողովը այս մասին սա որոշումը կ'ուտայ.

«Ժողովը կարծաց դադարեցնել Կրօն. ժողովի անդամ 6 քահանաներու կազմէ անպատշաճ և անպատկառ լեզուով խմբագրուած և Տեղապահ Ս.ին մատուցուած 1 Մարտ. 1944 թ. գիրը, որուն պատճէնները անտեղիօրէն հրատարակուած էին նաեւ օրաթերթերուն մէջ։ Այս մասին պարտ ու պատշաճ տնօրինութիւնը յանձնուհցաւ նախագահ Ս.ին»։

Մամուլը մխաձայնութեամբ դատապարտելի կը գտնէ անոնց ընթացքը։ Իրենց այսօրուան պաշտպան «Մարմարա» սա տողերով կը պախարակէր 6 քահանաները, «Հիմայ, որ այլեւս Կրօն. ժողովը ևս ապօրէն ընթացքի մը մէջ գտնուած կ'ըլլայ, երբ առանց իր նախագահին դիտութեան նիստ կը գումարէ, ուրիշ խօսքով հրապարակով ըմբռստութիւն կը հռչակէ ու կը մերժէ ճանչնալ իր կողմէ միաձայնութեամբ ընտրուած Տեղապահին հեղինա-

կութիւնը, միայն այս պարագան բաւական է որ ամենածանր պատասխանատուութիւն առնձնեն նոյն ժողովին անդամները» (3 Սեպտ. 1944):

Տեղապահ Ս.ը 27 Սեպտ. 1944ին, Պատրիարքարան, իր ներկայութեան կ'ընդունի և հայրական յորդորներով զգաստութեան կը հրաւիրէ 6 քահանայ հայրերը, որոնք անդրադառնալով իրենց սխալին, կ'առարկեն զգլխան պիր մը, որով կը խոստանան «աչք ու ականջ տածել նուիրապետական կարգերուն և Պատրիարքական հոգեւոր իշխանութեան նկատմամբ», չարունակելով միայն «կատարեալ հնազանդ և հաւատարիմ հոգեւոր պաշտօնեաներ» համաձայն իրենց ուխտին:

Սակայն այս 6 քահանաներէն 4ը (2ը յետոյ վախճանած) 5 տարի ետք, մոռնալով իրենց կոչումին ալ, պղծումին ալ, կը հանդիսանան արդի ըմբոստական շարժման դերակատարները, զլխաւորութեամբ Շիւկահեր քհնյ.ի: Երեւութապէս հնազանդութիւն ցոյց տալով, հետզհետէ սկսիլ կ'ընդլայնեն հոգեւոր իշխանութեան դէմ իրենց ստեղծած դժգոհութեան շրջանակը, աշխարհական անպատասխանատու տարրեր ալ գործակցութիւնը ապահովելով: Իրենց շարքերուն վրայ կ'ուզենան նաև Համբեակ Ծ. վրդ. և Սահակ վրդ. Փախտճեան, որոնցմէ առաջինը հրապարակով, իսկ երկրորդը ներքնապէս, ջանալով քանդել Պատրիարքական գարաւոր իշխանութեան հիմերը:

1945ին տակի կ'ունենայ Ս. Էջմիածնի եկեղեցական Համագումարը, Ամենայն Հայոց Հայրապետի ընտրութեան համար: 1930ին և 1941ին թրքահայութիւնը — Նարեկեան Պատրիարքի օրով — հնազանդութիւնը չէր ունեցած դրսեւէս պատասխանատու կաթող. ընտրութեան մասնակցութեան հրա-

աչքընկրուն։ Տեղապահ Ս.ը — Ընդհ. ժողովը նիստ հրաւիրելու հնարաւորութենէն զրկուած — կը բաւականանայ համայնքին ամէնէն ձեռնհաս պէմքերը անջատ անջատ Պատրիարքարան հրաւիրել — Պաշտման վիճակի հետեւանքով կարելի չէր հաւաքաբար ընդունիլ — և յետ խորհրդակցութեան, պետական թոյլտուութեամբ 1 եկեղեցական և 4 աշխարհական պատգամաւորներու հետ ուղեւորիլ Ս. Էջմիածին, անպատասխանի չթողլով Մայր Աթոռոյ հրահանգը։ (Տես էջ 136-137)։

Ըստ Էջմիածնի հետագրին, կրօնական պատգամաւորը ընտրուած էր Կրօն. ժողովին կողմէ։ Տեղապահ Ս.ը վերադարձին երբ կը պատրաստուի կարգապահական պատիժ մը տնօրինել այն եկեղեցականներուն մասին, որոնք համարձակած էին վարկաբեկել գինքն ու պատգամաւորութիւնը՝ իրենց հետագիրներով, Սահակ Վրդ.ի և կարգ մը ազգայնեներու բարեխօսութեամբ անոնք կրկին զղջում կը յայտնեն հաւաքական գրով մը՝ «յանուն եկեղեցական բարգրատոյն չահերու», հրաժարելով իրենց բոլոր յաւակնութիւններէն։ (*)

Այս երկրորդ զղջումն ալ անկեղծ չէր սակայն։ Իրենց գրգռումով ու թափուն գործակցութեամբ այս

(*) Պ. Լ. Գուշումճեան, իր «Հայ Համայնքային Անցուդարձեր» գրքոյկին մէջ (էջ 80—82) ա-ներեւաբար «աննախընթաց և ապօրէն» կը նկատէ Տեղապահ Ս.ին այս արարքը, խոստովանելով որ յանուն Ընդհ. ժողովի, աշխարհական և կրօնական անդամներու ստորագրութեամբ հետագիրները քաշուած են Էջմիածին, չճանչնալով պատգամաւորութիւնը։ Եթէ այդ հանգամանքը ունէին իսկապէս,

անդամ թատերաբեմին վրայ կու գան աշխարհական տարրեր «վարչական» և «ընդհանուր ժողովի անդամ» պիտակներուն տակ, որոնք հոս հոն, արձարաններուն անկիւնը հաւաքուելով գետին կը պատրաստեն, անուղղակի և ապօրէն միջոցներով ձեռք անցնելու ազգային իշխանութիւնը: Անոնք կը քաջալերուին առաւելապէս իրենց կողմնակից մամուլէն («Մարմարա») : Վերջապէս 12 Սեպտ. 1948ին, առանց պետական պատկան իշխանութիւններու տրտունջին և Պատրիարքարանի դիտութեան ու հաւանութեան, անպաշտօն անձեր Ծէրիքէօյի եկեղեցւոյ չրջափակին մէջ նիստի կը հրաւիրեն կազմակերպելու Ընդհ. ժողովի անդամները՝ Պատրիարքական ընտրութեան գործով զբաղելու համար: Ապազգային չարժման նախաբայլն էր այս, որ անհեռանք կը մնար Պատրիարքարանի պաշտօնական միջամտութեամբ:

Տէղապահ Ս.ն ու պատուիրակութիւնը չմեկնած, ինչո՞ւ հոս չրողոքեցին: Ո՞ւր էին նաև 1930ին և 1941ին: Իսկ բացարձակ զրպարտութիւն է այն վերագրումը թէ Տէղապահ Ս.ը «տուր ակնարկութիւններով մրոտած է ողբ. Նարոյեան Պատրիարքը» Վ.Ն. Կաթողիկոսին մօտ: Ներկայ էի անոնց բոլոր տեսակցութիւններուն և այս պարագան հերքած՝ մեր ուղեւորութիւնին դարձին: Իսկ թէ ի՞նչ առիթան ձիշդ է Պ. Թուրյումճեանի այն մեծ հաւատումը թէ Տէղապահ Ս.ը էջմիածնէն դարձին «փիլոնազրկելու ապառնալիքին տակ կախակացած է նոյն եկեղեցական հայրերը» կը յանձնարարեմ ընթերցողներուն ուսումնասիրել: Անոնք իրեն պիտի ըսեն որ այդպիսի բան մը պատահած չէ այդ միջոցին:

Գ. ՄԱՍ

7 եկեղեցականցիներու ապազգային շարժումը եւ անոր տխուր հետեւանքները

(7 Մարտ — 27 Յուլիս 1949)

1. Ինչպե՞ս ծագում առաւ ընթոստուրիզմը

Ընդհ. ժողովի ինքնահրաւէր անդամներու ձեռնարկին ձախողումէն ետք (*), բուն պերակատները՝ պլխաւորութեամբ Շիկահեր քննչ.ի մէկէ աւելի փորձերով երբ կը տեսնեն ու կը համոզուին թէ մահակի եւ յիմներով ու կխտամիջոցներով անհնարին է Պատրիարքական Աթոռէն հեռացնել Արքեպս. Ս.ը, կը յղանան եկեղեցական համագումարի գաղափարը։ Կը յաջողին իրենց շարքերուն մէջ առնել թոյլ Համազգեան Ծ. վրդ.էն, Զարմայր և Խոսրով Ծ. վարդապետները, իսկ Սահակ Ծ. վրդ., — որ արդէն աւելի առաջ դրաւոր դիմու-

---

(*) *Այս նախկին ժողովականները չէին խորհած արդեօք, թէ Ընդհ. ժողովը, եթէ նոյնիսկ իր օրինական կազմը պահած ըլլար, ըստ Ազգ. Սահմանադրութեան ան պարտաւոր էր նախ ապահովել օրուան հոգեւոր պետին նախագահութիւնը, քանի որ դումարման արտօնութիւն առնելու պարտաւոր էին իսկ «տէրութեան հրամանաց գործադրութեան միջնորդը» ան էր միայն (Յօդ. Ա.)։ Կանոնական այս սխալը կը կրկնուէր յետագային ալ «Մայր դիւանին նախաձեռնութեամբ, անդիտանալով թէ ո՛ր տիպզականութեան» առջեւ «եպիսկոպոսն» եկեղեցականը (եպիսկոպոս) կրնար փոխարինել Պատրիարքը կամ Պատր. Տեղապահը (Յօդ. 6)։*

մուլ մը համապատմարի առաջարկ ներկայացուցած էր Տեղապահ Ս.ին — պետի գործէր ձաձուկ, նոյն առեն պահել կարենալու համար Պատրիարքարանին մէջ վոխանորդի իր պաշտօնը։

Հաւաքական առաջին հանդիպումը կ'ունենան առնուք 22 Փետր. 1949ին, Ղեւոնդեանց քահանայից առնին օրը (Գշ). Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ քահանայից դասու ահնեակին մէջ և յետ խորհրդակցութեան կ'ուխտեն կայացնել համապատմարը և անոր միջոցաւ սիրանալ հոգեւոր իշխանութեան և Պատրիարքարանին։ Իսկոյն չարժման կ'անցնին։ Հանրագրութիւն մը պատրաստելով կ'ակսին շրջիլ թաղերը և ստահոլել քահանայ հայրերու մեծամասնութեան ստորագրութիւնը։ Ոչ, մէկ կասկած ու յետին նկատումի կ'արթննայ ստորագրողներու միտքին մէջ։ Ամանց կ'ըսուի թէ Տեղապահ Ս.ն ալ չուր ունի, չէ՞ որ արդէն անոր պետի մատուցուէր հանրագրութիւնը և ան է որ համապատմարը նետի պետի հրահրէր։ Այս կերպով 38 եկեղեցական հայրեր առանց առարկութեան կ'ստորագրեն։ Սակայն երբ ձեռնարկը արձագանգ կը գտնէ մամուլին մէջ և ամէն կողմ կը տարածուի թէ ոչ միայն չուր չունի Տեղապահ Ս.ը այս ձեռնարկին, այլ համապատմարի նախապատրաստութիւնները — աշխարհականներու ալ գործակցութեամբ տեղի կ'ունենան «Պէլէա» պանդոկին մէջ, հանրագրութիւնը ստորագրողներէն 8—10 հոգի ետ կ'առնեն իրենց ստորագրութիւնը՝ պրաւոր դիմումի կտտարելով Հոգեւոր Պետին։

6 Մարտին, կիրակի կէս օրէ առաջ Ձէրիքէօյի Թաղ. Խորհրդարանին մէջ Զարմայր Ծ. վրդ.ի յայտարարութիւնէն ետք թէ «Տեղապահը եթէ մեր որոշման չհամակերպի, ինչպէս ընտրիցինք, այնպէս ալ

վար կ'առնենք զինքը», նոյն օրը Պուրմահան Ա. քննչ. Դատարգիւղէն Տէզատահ Ս.ին տան հասցէին կը ղրկէր երկտասպատում սպառնագիր մը, ուր իբ ամբողջ մերկութեամբ կը պարզուէր համապուճարին նպատակը։ Ան կը ներկայանար իբրեւ յառաջապահ ներէն մէկը այդ ձեռնարկին։ Նախ, խստիւ կը քննադատէր Արսլանեան Ս.ը, որ «ահաբեկելով եկեղեցականները, եւ առնել տուած է» իրենց սոսկալիութիւնը։ Յետոյ կ'ըսէր. «համապուճարը տէրն է եկեղեցին ու Պատրիարքարանին»։ Եւ կ'ապտակարէր, «եթէ Ձեր Սրբազնութիւնը զիջանի պայքարիլ մեզի դէմ, շատ դէշ պիտի ըլլայ իր անձին, իր տան, եկեղեցին ու ժողովրդեան։» Ըստ Պուրմահան քննչ.ի, իրենց ձեռնարկին նպատակն էր, «եկեղեցին փրկել իր անշքացած վիճակէն, Վեհանոյեանց քահանայից անէծքին չենթարկուելու համար։» Իսկ ամէնէն վերջը՝ վտահութիւն կը յայտնէր թէ «կառավարութիւնը կրօնական գործերու չի միջամտեր»։

Տէզատահ Ս.ը երեկոյեան դէմ կը ափեկանայ նաեւ որ իր փոխանորդը Սահակ Ծ. վ.պ. ևս — երկար սակարկութիւններէ ետք — առաջարած է հանգրաւթեան ներքեւ։

7 Մարտին, երկուշաբթի առաւօտ տեղի կ'ունենայ անխուսափելին։ Հակառակ բժիշկներու կոչմէ — «կռիւը»ի համաձարակին հետեւանքով — մէկ քանի օր տունէն դուրս չելլելու համար իրեն եղած յանձնարարութեան, Տէզատահ Ս.ը կ'իջնէ Պատրիարքարան, ուր աւելի կանուխ ժամանած էին Զարմայր, Հմայեակ, Խասրով Ծ. վ.պ.ները, ինչպէս նաեւ Շիկահեր, Պուրմահան, Էպէեան և Պալեան քահանաները։ Անոնք հաւաքաբար կը ներկայանան

ու կը մասուցանեն համապատասխան պատիժ հանրապետութիւնը:

Երբ Տէրպան Ս.ը կը խոստանայ Հրօն, ժողովի օրակարգին անցընել խնդիրը եւ ըստ այնմ նկատի ունենալ կատարուած գիտումը՝ Զաւակէն յետոյ, այս անգամ, Իսթանպուլահայ եկեղեցականութեան «պատուիրակները» ու հանդամանք տալով ինքզինքնուն, անոնք կը ներկայացնեն նախապէս պրն առնուած իրենց (7 հոգիներու) առարկութեամբ, երկրորդ պետապիր մը, որ վերջնագրի բնոյթ կը կրէր: Այդ պրով կը յայտնեն թէ որոշած են 14 Մարտին կայացնել համագումարը և կը հրաւիրեն Տէրպան Ս.ը՝ կա՛մ անձամբ նախագահելով և կամ ներկայացուցիչ մը դրկելով իրականացնել իրենց խնդրը: Տէրպան Ս.ը պիտի կրնար ըսել թէ համագումարի նախաձեռնութիւնը և հրաւիրելու իրաւասութիւնը միմիայն հոգեւոր իշխանութեան և անոր պետին կը վերաբերին: Ու կ'ապարարէ զգուշանալ նման ապօրինի քայլ մը առնելէ: 7 եկեղեցականները առանձին խորհրդակցութիւն մը ունենալէ ետք, խոսրով Ծ.վրդ.ին միջոցաւ կը հաղորդեն Տէրպան Ս.ին՝ թէ անգործունէի կը մնան և պիտի գործադրեն իրենց վճռական որոշումը: Ասոր վրայ Տէրպան Ս.ը բացարձակապէս կ'արգիլէ և կրկին կ'զգուշացնէ դիրքնք ծանր պատասխանատուութիւն հրաւիրող այդ ձեռնարկը կատարելէ: Կը մեկնին անոնք անհամակիրօք և կ'ուղղուին վիտակ իրենց գործունէութեան կեդրոնատեղին եղող «Պէլէդ» պանդոկը:

2. Կախակայման ճարկադրանքին առջեւ

Իսթանպուլահայութեան համար բոլորովին անսպասելի այս պատահարը յաջորդ օր (8 Մարտ) որ-

ձոպանդ կը պահէ մեր մամուլին մէջ։ Նախաձեռնարկներուն հետզհետէ կը մխանան իրենց համակիր քահանաներ եւ աշխարհականներ։ Պէյօղլուի ամէնէն բանուկ պողոտային վրայ, հանրային վայրի մը մէջ կրօնականներուն մուտքն ու ելքը անցորդներուն ուշադրութիւնը կը գրաւեն ու շատեր իրենց վրդովմունքը կը յայտնեն Տէղապահ Ս.ին։ Ս.ին համոզումը պոյտացնելով որ հոգեւոր վերին իշխանութեան հրամանին անսասան 7 եկեղեցականները չեն հրաժարած իրենց մտադրութենէն, պատրիարքարանը կը հարկադրուի պաշտօնապէս դիմում կատարել կուսակալութեան եւ կեդրոնի կառավարութեան՝ հաղորդելով համագումարը արգիլած ըլլալու իր որոչումը։

Արդարեւ, 9 Մարտին, 7 եկեղեցականները կը պարզեն ըմբոստութեան դրօշը, հրապարակ իջնելով մամուլին մէջ։ Պախթիյարեան, Կէզիւրեան Ծ. վրդ.ներն ու Շիկահեր Ա. քհն. միասնաբար «Անժխտելի իրականութիւն» խորագիրը կրող գրութիւն մը կ'ստորագրեն «Մարմարա»ի մէջ, յայտնելով թէ իրենց նպատակն է «ներկայիս ստեղծուած քաոսային վիճակին վերջ մը տալ եւ վերահաստատել եկեղեցական խախտուած կարգն ու կանոնը»։ Նոյն առեն երկու օրաթերթերուն ալ կը հաղորդեն համագումարի օրակարգը, հետեւեալ կերպով.

1. Վերակազմութիւն կրօն. ժողովոյ։
2. Պատրաստել եկեղ. ընծայացուներու համար ծրագիր։
3. Քահանաներու կրօն. դաստիարակութեան հարց։
4. Ջուա կրօն. նիւթերու շուրջ հաստատել լատրանական դրութիւն։
5. Զքաւոր քահանաներու ապրուստի խնդիր։

6. Վերահաստատել այրի երիցուհիներու նպաստի յատկացումները:

Այս առթիւ կը յայտարարեն նաև թէ համաձայնութեան կայացումով «վճռած և ուխտած են տիրանալ իրենց արդար իրաւունքներուն» (Մարմարա):

Նոյն օրը բաղմաթիւ ծանօթ ազգայիններ կը փութան Տեղապահ Ս. Հօր բնակարանը, կը պախարակեն Ե. եկեղեցականներու այս ապազգային ընթացքը ու կը պահանջեն կորովի միջոցներ ձեռք առնել կացութիւնը կարգի դնելու համար ըմբռստական շարժումը: Լրացուցիչ տեղեկութիւններ կը հասնին նաև «Պէլէա» պանդոկէն, ուր ըմբռստութեան պարագլուխները ուրծակից աշխարհականներ դարձեալ անդանդրուշ չարունակած են իրենց խորհրդակցութիւնները: Անոնք այդ օր իսկ ծրագրած էին հակաթաւիշխանութիւն հաստատելու աստիճան ծայրայեղութեան հասցնել իրենց ձեռնարկը: Եւ որպէս զի մը դուցէ պետական արդելքի մը հանդիպին, կ'որոշէին պաղտնօրէն նիստի հրաւիրել իրենց համակիր կրօնականները՝ ոչ թէ որոշեալ թուականին, այլ անկէ երկու օր առաջ, 12 Մարտին, Շաբաթ օր:

7 Մարտէն մինչեւ 10 Մարտ դէպքերու այս կերպ զարգացումէն ետքն է որ Տեղապահ Ս.ը կը հարկադրուի տալ կախակայման որոշումը, հետեւեալ Պաշտօնական Յայտարարութիւնը հաղորդելով մամուլին:

«Ի դիտութիւն մեր սիրեցեալ հօտին և ի մասնաւորի մեր եկեղեցւոց Ֆարոզիչներուն, Աւագերէցներուն և Մատակարար Մարմիններուն, սոյն պաշտօնական յայտարարութեամբ կը ծանուցանենք թէ հակառակ իր օրինական արդելքին, եկեղեցական համագումարի պատրուակով նախաձեռնարկ 7 եկեղեցականներ յետին միտքերով և պանապան խաբեու-

Քիւննեթով մոլութեցուցած են կարգ մը քահանայ Հայրեր և նիատի հրաւիրած զանոնք։

«Նկատելով որ Եկեղեցական Համագումարի մը անհրաժեշտութիւն ու հրամանը միմիայն մեր կողմէ կրնան արտաքսել, ըստ մեր Սպզ. Պատրիարքարանի հիմնական կանոնագրութեանց բացարձակապէս արգիլած ենք երիցական քնոյթէ զուրկ այդ համագումարը։ Եւ իբրեւ հակակարգապահական ընթացքին համար հոգեւոր պաշտօնավարութենէ կախակայած ենք այդ ժողովը եկեղեցականներէն հետեւեալները՝ ցնոր տնօրինութիւն.— Համայեակ Ծ. վրդ. Պախթիարեան, Զարմայր Ծ. վրդ. Կէզիւրեան, Թովմա Ա. քհնյ. Եիկահեր, Աբրահամ Ա. քհնյ. Էպէեան և Մեսրովբէ Ա. քհնյ. Պուրմայեան (այս վերջինը իր նախատեսական և սպառնական մէկ գրութեան հետեւանքով)։

Իսկ յիշեալներուն դործակցող Յոսրով Ծ. վրդ. Մխտքեանի, և Անանիա քհնյ. Պալեանի կախակայումը յետաձգուած է, նախընթաց չունենալնուն համար։

Պատր. Տեղապահ Հայոց
Թուրքիոյ
ԳԷՈՐԳ ԱՐՔ. ՍԱՐԱԼԱՆԵԱՆ

Այս կարգադրութիւնը կը հետադրուի Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետին ու Չրջաբերականով մը կը զեկուցուի Թագային մատակարար մարմիններուն։

3. Կախադայեալներու պատգգային արարքներու շարք

Հոս կը բաւականանանք ժամանակագրական կարգով դասաւորել բոլոր այն պատգգային եղոյթները

ու հակօրինական ձեռնարկները, որոնց հետքինակը հանդիսանան կախակատարները և իրավարար տարբերու գործակցութեամբ Թատերական կը վերածեն ճեր նուիրական սրբավայրերը, հերձուած առաջ բերով հաւատացեալ ժողովուրդին մէջ։

ա) Կախակատարման որոշումը նոյն օրը (10 Մարտ) Պատրիարքարանէն պաշտօնապէս կը հաղորդուի նախարարութեան։ Անոնք առկայ կարեւորութիւն չեն տար և կը չարունակեն իրենց հոգեւոր պաշտօնը և հաւատացեալ ժողովուրդի մէջ բոլոր բառնալով կը պնդեն համապատասխանի իրենց առաջարկին վրայ։

բ) Պատրիարքութեան կողմէ համապատասխանը կ'արձիլուի։ Սակայն այդ հրամանին դէմ ոչ անուանելով, 12 Մարտին, պատրաստուկի «Պէյէ» պանդոկին մէջ հաւաքուելով և մասամբ ալ ատրպատրութիւններ ապահովելով կ'ընտրեն նոր «Կրօնական ժողով» մը։ Նոյնպէս Պատրիարքական վ. և Շիլահանը քննչ. խորհ մասուլին մէջ կը փոխարերին իրենց տարակարծութիւնը և անհասկնալի դուշմունքներ կ'ընեն Տեղապահ Ս. Հօր Երեսան ոչիւորութեան մասին։

դ) 16 Մարտին նորատեղծ կրօն. ժողովը՝ տանտպահութեամբ Զարմայր Ծ. վրդ.ի «Պատրիարքական տեղապահ» կ'ընտրէ Համազգեակ վրդ. Պատրիարքեանը։

դ) 18 Մարտին Պատրիարքութիւ վրդ. պանդոկընտիր «Կրօնական ժողով»ին և իր ընտրութեան «մազապահա»ները վաւերացնել տալու համար, պատուիրակութեան մը գլուխը անցած կ'ուղեւորի Անգարա, ուրկէ հեռաձայնով իր անդրանիկ զեկոյցը իւր տայ Իսթանպուլահայութեան անոր քթին խընդալով։ Եւ արձանագրութեան թիւ մը (պէլկէ) ի ձե-

ոին երբ կը պառնայ, իր դէմ փակ կը գտնէ ոչ միայն Պատրիարքարանին, այլեւ եկեղեցիներուն դուռները:

ե) 22 Մարտին «Ներքնաին Պատրիարքական Տեղապահ Թուրքիոյ Հայոց» հանգամանքով Համայնական վրդ. «պաշտօնական» զեկոյցներով և յայտարարութիւններով կ'ողողէ մամուլին սիւնակները: Պատրիարքարանը կը պարտաւորուի հետեւեալ պաշտօնական յայտարարութիւնը ղրկել քաղաքիս բոլոր թերթերուն.

«Պատրիարքարանիս և Պատր. Տեղապահին իրաւական և հոգեւոր դիրքը օրէնքով ճշդուած և ընդունուած է: Նոր Պատր. Տեղապահի ընտրութեան ելեւ.ի մասին քանի մը օրէ ի վեր թերթերու մէջ տեսնուած դրութիւնները իրականութեան հետ ոչ մէկ կապ ունին: Պատր. Տեղապահ Բարձր. Տ. Գէորգ Ա.րբ. Արսլանեանի իրաւական դիրքն ու հանգամանքը կը շարունակուին և ինք իր պարտականութեան դրութը պահպանել, այս պարտքն կը զգայուն, լուսաբանելու համար հանրային կարծիքը:

զ) Կախակայեալները կուսակալութեան զեկոյցին վրայ քանի մը օր հնազանդութիւն ցոյց կուտան, յետոյ բան առաջնոյն դարձեալ կ'սկսին մանակցիլ եկեղ. արարողութիւններուն, զօրավիգ ու պաշտպանելով խռովարարներու շրջիկ խումբ մը: Այսպէս ամէն կիրակի ցոյցերը անպակաս կ'ըլլան եկեղեցիներու մէջ: Արբապիղծներու գումարտակ մը, որուն մաս կը կազմեն նաեւ զինուոր դասերու և երգչախումբերու մէկ քանի անպատկառ երիտասարդներ, կը խուժէ տաճարներէն ներս, խանգարելու արբանեան արարողութիւնները, իրարանցումի մատնելով հաւատացեալ ժողովուրդը: Կախակայեալներու մուտքը ծաւխահարութեամբ կ'ողջունուի նոյնիսկ

յուպարկաւորութեան պահուն ձօսրով Ծ. վրդ.ի (28 Մարտ, 1949)։

է) Ապօրէն կրօն. Ժողովը իրաւունք կու տայ ինքզինքին՝ հերթական նիստէ զումարելու, յատ րաբերութիւն հաստատելու թազային մարմիններու հետ, ծխական հարցերու վերաբերեալ տնօրինութիւններ ընելու, քահանաներ պաշտօնի կոչելու եկեղեցիներու մէջ և շրջաբերականներով յանձնարարելու որպէսզի արդիւնաւորեն Ազգ. Հիւանդանոցին և այլ բարեխրատական հաստատութեանց համար շրջաբերուած պահանջը և գոյացած արդիւնքը պահեն իրենց մօտ «ցնոր անօրինութիւն, որ պիտի չուշանայ...»։

ը) 14 Ապրիլին Պախթիյարեան վրդ. ապահովագրեալ նամակով մը Արթանեան Ար.ին կը հաղորդէ անոր պաշտօնանկութեան որոշումը, որ հետեւեալն է.

«Սրբազան,

«Ինչպէս դիտակ եղած է Ձեր Սրբազնութիւնը, եկեղեցական համագումարը կատարած է իր պատմական գերը։ Վերակազմուած է Կրօնական ժողովը օրինական սկզբունքներու վրայ։

«Ժողովը, եթէեր խորհրդակցութիւններէ վերջ, յանգեցաւ այն եզրակացութեան թէ տեղծուած անհարժ կացութեան բերմամբ, որուն պատասխանատուն մենք չենք, անկարելի եղած է Ձեզ հետ ոչ մէկ գործակցութիւն։ Ուստի, ժողովը իր Ա. նիստին մէջ որոշեց Ձեզ ազատ կացուցանել Պատրիարքական Տեղապահի պաշտօնէն և միաձայնութեամբ ընտրեց մեզ։

«Ա.ս այս օրինական բոլոր ձեւակերպութիւնները և հաղորդագրութիւնները կատարուած են պատկան մարմնոց մօտ։

«Հաղորդելով Ձեզ ի գիտութիւն այս պարագաները, կը խնդրենք որ հաճիք տեղւոյն տալ հայ եկեղեցականութեան հաւաքականութեան կամքին և կատարել հարկ եղած փոխանցումները։

Մնամ յարգանօք աղօթակից
ն. բրձնաիր Պատր. Տեղապահ
ՀՄ. Վ. ՊԱԽԹԻՃԱՐԵԱՆ»

Ներբնաիր «Տեղապահ»ը նոյն առեն պիտուճներ կը կատարէ քաղաքիս պրամատուններուն և Հ.Բ.Ը. մխութեան, որպէս զի անձեռնմխելի պահեն Պատրիարքարանի անուան արձանագրուած գումարները եւ յատկացուները։ (*)

Թ) 17 Ապրիլին մինչ Պատր. Տեղապահ Աբգարեան Ա. կը փութայ Մայր եկեղեցի, նախագահելու համար Ջատկուան արարողութեանց, Պահիկեարեան վրդ. խռովարարներու խմբակի մը գլուխն անցած՝ գիշերանց կը մտնէ առաջար, ինքզինքը նոյն օրուան Պատարագը։ Տեղապահ Ա.ը կը բաւականանար Պատրիարքարանի մէջ ընդունիլ հայ հաւատացեալներուն ներկայութեան մէջ կը մնար անպրպտելի։

(*) Պատրիարքարանի պիտուճին ընթացք տալով մինչ Կառավարութիւնը պաշտօնապրակ մը Օսմ. պրամատան կը զրկուցանէր թէ Թուրքիոյ Հայոց օրինաւոր Պատր. Տեղապահը Աբգարեան Ա.բդն.է և 24 Օգոստոսին կը վերնար գրաւած արտիլըը հոն ի պահ գրաւած գումարին վրայէն, Հ.Բ.Ը. մխութիւնը պոհ կը գտնար անբացատրելի խարէութեան մը և գարտար հաստատութիւն մը հաստատելու իր անխորհուրդ ու քմահաճ կարգադրութեան մէջ կը մնար անպրպտելի։

ուանութեանց ու օտար եկեղեցիներու ներկայացուցիչներուն չնորհաւորութիւնները։ Կանխագրուած միջոցներ եթէ ձեռք առնուած չըլլային, Պատրիարքարան և իր կոչնակիցները պիտի խուժէին Ազգ. Պատրարքարան։

ժ) 21 Ապրիլին Պահքէյարան վրդ. իր տեղապահական հակաթոռը «Պէյէա» պանդոկէն կը փոխադրէ Պատրիարքանիստ Մայր եկեղեցւոյ խորհրդարանը և յաջորդ օրն իսկ մամուլին հաղորդուած գիտցյով մը կը հրապարէր իր եկեղեցական եղբայրներն ու իր տօրէնի իշխանութեան կոչնակից մատակարարութիւնները ուղղակի իրեն պիտի ենթարկուին։ Նոյն առեն կ'աւելցէր թէ մօտ առնելէն համայնքը պիտի ունենայ իր հոգեւոր պետը (պատրիարք)։ Ապա Մայր եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ կը գումարուէր տօրէնն «Կրօնական ժողովը» և իր որոշումներուն կարգին կը հաստատէ նաև «ամուսնական դիւան»ը, պսակի արտօնագրեր տալու համար։

Տեղապահ Ս.ը այս բոլոր իրագործութիւնները էջմիածին հաղորդելէ ետք, 27 Ապրիլին դիմում կը կատարէ վարչապետութեան և ներքին գործոց նախարարութեան՝ բողոքելով եղած ոտնձգութեանց դէմ։ (1 Մայիսին էր որ Պահքէյարան վրդ. Պէշիքթաշլեան եկեղեցին պատարագած պահուն, հրամատար մը վրան խոյանալով պինդը Սեպտեմբեր կ'ուզէ, պոռալով անոր երեսին. «արժանի չե՛ս պատարագելու»։

ժա) Կախակայեալները, այն համոզումով թէ պետութիւնը չի խառնուիր կրօնական գործերու, Տեղապահի ու Կրօն. ժողովի ընտրութիւններէն ետք կը ձեռնարկեն նաև Պատրիարքական ընտրութեան, իրենց կրօնականներու և կարգ մը միաբէվէլներու մասնակցութեամբ։ Անոնք 8 Մայիսին, Ե.

անգամ ըլլալով Մատթոս վ.ի յիշատակին հոգեհանդիսաւոր մը կը կազմակերպեն Մայր եկեղեցւոյ մէջ, ուր հակաթոռական կղերը իրենց միացող մխիթարեանները հետ պիտի ընտրէր պատրիարք մը: Այս պատճառաւ իմացուեցաւ, Տէրսարգ Ս.ը հեռագրաւ կը բողոքէ Կիպրոսի կառավարութեան: Իսկ 7 Մայիսին անձամբ կը ներկայանայ Անգաթայէ նորոգաձոյլ կուսակալ Տ.քթը Լութֆի Գրատրի, որ պաշտօնապէս կը հաղորդէ թէ ա) կառավարութիւնը Արքեպիսկոպոսական Սրբ.ը կը ճանչնայ որպէս օրինաւոր պատրիարքական Տէրսարգ, որուն վերջ տրուած է Պոլսոյ Թէյարեանի տեղապահական պաշտօնին ու նաև չեղոքացած կը նկատէ «նորընծաներ կրօն. ժողովը: բ) կաթոլիկներուն պատժին դադրեցութիւնը նկատողութեան պիտի առնուի, և գ) Պատրիարքարանի նախձեռնութեամբ պէտք է ուղղի ունենայ Պատրիարքի ընտրութիւնը: Պաշտօնական այս հրահանգը կը գեկուցուի նաև Պոլսոյ Պոլիսի Տ.ին:

ժբ) Ընտրական այս գումարը մինչ տեղի չէր ունենար Մայր եկեղեցւոյ մէջ, անոնք, կոխակալներուն դրսումով, իրենց համակիր միաբէվէլներու և ինքնակոչ թաղ. մարմիններու խումբ մը կը հաւաքուէր Ցերիքէօյի Ս. Վարդանանց եկեղեցին մէջ (նոյն օրը, 8 Մայիս) և 5 հոգիներ պատուիրակութիւն մը կը կազմէ Տէրսարգ Ս.ին քնակարանը, ինքը կը հրաւիրէր ձեռնթափ ըլլալու և հրաժարելու Արքեպիսկոպոսական Ս. անոնց այս հակաառնմանադրական միջամտութիւնը անտեղի կը գտնէ և խորհուրդ կու տայ իրենց պատասխանէն գուրս չելլելու:

4. Ամերիկայի Հայոց Հայրապետին հեռագիրը

18 Մայիս 1949ին Ս. Էջմիածնէն Արք. Պատրիար-

քարան կը հաանի Վեհ. Տ. Տ. Գէորգ Ջ. Կաթողիկոսին հետեւեալ հեռագիրը.—

Երեւան, 18 Մայիս 1949 (ժմ. 9.40)
(Մոսկուայի ճամբով)

Գառն. Տեղապահ
Գէորգ Ա.ք.եպս. Արսլանեան
Իսթանպուլ

(Բնագիրը լատինական տառերով հայերէն)

Մեր իջմիածնի Հոգեւոր Թեմական Խորհուրդը նկատի առնելով որ կաթողիկոսական հանգերը հլլելով օրինական սահմաններից անցած են, հակառակ պետութենից ճանաչուած եկեղեցական կանոնագրին արհամարհել են Բարձրագոյն Հոգեւոր իշխանութենից ճանաչուած Պատրիարքական իշխանութիւնը, մերժանչել են եկեղեցական կարգապահութեան դէմ և առանց թոյլատուութիւն առնելու Հոգեւոր Բարձրագոյն Իշխանութենից և Վեհափառ Հայրապետից, փորձել են տապալել գոյութիւն ունեցող օրինական հոգեւոր իշխանութիւնը և նոր հոգեւոր իշխանութիւն ստեղծել, որով պատակուել են Գոլսահայ համայնքը ու եկեղեցական իշխանութիւնը, Թեմական Հոգեւոր Խորհուրդը Վեհափառ Հայրապետին հաճութեամբ հաստատում է Պատրիարքական Տեղապահի կախակայման կարգադրութիւնը ցնոր տնօրինութիւն և լուծուած համարում ապօրինի ընտրուած նորաստեղծ հոգեւոր իշխանութիւնը։

Հարցի վախճանական լուծումը կը հաղորդուի յետոյ։

ԳԻՒՐԳ. Ջ.

Հայրապետական այս հեռագիրը պատրաստը, որ լույս կը տեսնէ յաջորդ օրն իսկ համալսարանի մէջ, ընդհանուր զոհաբերութիւն առթելով հայ ուսումնական կարգերուն ու կանոններուն նախաձեռնութիւնը հաստատելուն, իսկոյն յատուկ հրաման մը հրապարակ կ՚իջնէ (Մարմարա), յայտնելու համար թէ անգոյ է վերապրուած յանցանքը և հետեւաբար իրենք կը մնան «քամին պատիժ պէմ բողոքողի դիրքին մէջ»։

5. Կախակայման հաստատումին եւ նոր խոչընդոտներ

ա) Կախակայեալները, Մայր Աթոռէն եկած այս հեռագրին վաւերականութեան հաւատք չընծայելով և առանց սպասելու անոր պատճէնին, որ յետոյ ըստ ըստ համակատան վարչութեան պաշտօնական կնիքով պիտի հաղորդուէր իրենց, անոնք հաւաքական գրով մը հրապարակ կ՚իջնեն (Մարմարա), յայտնելու համար թէ անգոյ է վերապրուած յանցանքը և հետեւաբար իրենք կը մնան «քամին պատիժ պէմ բողոքողի դիրքին մէջ»։

բ) Պայքարը կը խստանայ մամուլին մէջ։ Պահքիւրեան վրդ. և Պուրմայեան քհնյ. ոչ միայն չեն քաշուիր բաց նամակով մը վարկաբեկելէ Արքեպս. Ա.ը այլեւ սպաւներ իսկ կ՚արձակեն Ա. Էջմիածնի դէմ։ Այսպէս, Պուրմայեան քհնյ. Տիգրապատ Ա.ը կ՚ամբաստանէ «Ս. Մխուռնը վաճառ հանող, սրբութիւններըը առեւտրող»։ Ու կը գրէ այդ առթիւ. «Պէրլինի մէջ դատաւորներ կան, Էջմիածնի մէջ ալ մարդիկ կան»։ Աւելի ետքերն ալ ան «Երազին մէջ» տեսակցութիւն մը կ՚ունենայ վհդ. Կաքոդիկոսին հետ (Մարմարա)։ Այս միջոցներուն է

ար, մինչ «ժամանակ» և «նոր կեանք» հայեցիներին պատրիարքարանի հեղինակութեան և ազդ. ապահովութեանց չափ պաշտպան կը հանդիսանան, զօրաշարժի կ'ենթարկուին «Մարմարա»ի այն աշխատակիցները, որոնք ուխտեալ հակառակորդներ էին արդէն Տեղապահ Ս.ին։ Անոնց կը միանան յետոյ երդչախումբեր վարիչներ, ութցաուներ, եւն. պրպռիչ հրատարակութիւններով։

պ) Միչա նոյն խռովարարները պատրաստի Սբբ. քաղաքն արտոյտութիւնները խանգարելու նպատակով չարժման կ'անցնին։ Քանանեանները կ'ապատանան իրենց վախճած ձեռք ընել Անուան յիշատակութիւնը։ 5 Յունիսին կը կազմակերպեն ցոյց մը Արքեպիսկոպոսարանի դէմ, երբ ան Հոգեգալստեան առթին կը նախագահէր Ս. Երրորդութիւն եկեղեցիի արտոյտութեանց։ Պոլսեցիներ կը խանգարեն պատարագը, ձեռ ու ձեռքուստ տալի կ'ուզենան, որոնք կը յանգին յետոյ ոստիկանական միջամտութեան և դատավարութեան։

պ) Կաթոլիկեալները նոյն առեն առաքելական օրէնք կ'պրպռչնեն պատկան իշխանութիւնները և Ազգ. Սահմանադրութեան կանոններուն հիմնովին հակառակ ծրագիրներ պարզելով Իսթանպուլի կուսակալութեան, ջանալով կ'ելլան իրենց ուզած ձեւով և ապօրէն միջոցներով Պատրիարքի մը ընտրութիւնը կատարելու համար արտօնութիւն ձեռք բերել։

Մինչեւ իսկ հակառամանագրական յանձնառութիւնը կ'ստորագրեն, առեղծելով այնպիսի կացութիւն մը, որպէս թէ Տեղապահ Ս.ը կը խուսափի պատրիարքական ընտրութենէ, ուզելով յաւերժացնել իր առաջնոյ պաշտօնը։

6. Ընդհանուր ժողովի կազմութեան եւ Պատրիարքի ընտրութեան համար դիմում Վարչապետին

Տեղապահ Ս.ը, վերջ տալու համար կախակայ-
ման վտանգաւոր արարքներուն եւ նոյն ա-
տեն Ս.զպ. Սահմանադրութեան արամադրութեանց
համաձայն Ընդհանուր ժողովի վերակազմութեան
հնարաւորութիւնը ձեռք բերելու նպատակով, 15
Յունիսին հեռաւեալ յուշագիրը կը ներկայացնէ
Վարչապետին.

Վսեմաշուք

Պ. Շէմսէտտին Կիւնալթայ

Վարչապետ եւ Ներքնալարներու Նորդ. ի նախագահ

Անգարա

Մեծապատիւ Վարչապետ,

Մայիս 14ին, երբ պատիւը ունեցայ Ձեռք Օթէլի
մէջ Ձեր Վսեմութեան կոչմէ ընդունուելու, մեք
Համայնքին ներկայ կացութեան եւ ներքին կանոն-
ներուն մասին խօսելով, յայտնած էիք թէ այդ կա-
նոններըն պիտի կրնան նոյնութեամբ պարծապրուիլ
ներկայ յուսամխոտ վարչաձեւին տակ: Ձեր Վսեմու-
թեան այդ մտահոգին յայտարարութիւնը նուիրա-
կան երաշխիք նկատելով, երբ կը պատրաստուէինք
կարգի դնել մեր Համայնքին գործերը, որոնք ներ-
կայիս խառնակ են, դէմ յանդիման գտնուեցանք
այնպիսի կացութիւններու, որոնք Պատրիարքարա-
նիս պատրաստութիւնները դժուարութեան մատնելու
բնոյթը ունին: Պարտականութիւն կը համարիմ
հղկութիւնը պարզել Ձեր Վսեմութեան, իբրեւ
մեր մեծը:

1.— Հարկադրուած էի կարգադրական պատիժ
տնօրինել 5 եկեղեցականներու, որոնք մեր եկե-

պեցւոյ կանոններուն և աւանդութեանց համաձայն ընթացքի մէջ դրնուած էին Յիշեալ 5 եկեղեցականները, իսկ կրօնական բնոյթ առնեցող այս պատիժին վերաբերեալ նախատակաբ, իրենք խեղաթիւրելով պատրիարքական ընտրութեան հարց մը հրապարակ հանած են և իրենց կարծ մը կողմնակիցներու հետ Պետական պաշտօնատուներ ալ դիմելով գործի լծուած են, իրենց վտիտքած ձեւին համաձայն պատրիարքական ընտրութիւն մը ապահովելու համար։

2. Մեր միաձայն ներքին գործավարին բարձր հաւանութեամբ, խնդրանագրի կազմութիւնը ներկայիս ձեռք առած է պատրիարքի ընտրութեան գործը։ Սակայն պատրիարքի ընտրութեան օրինաւորութիւնը ապահովելու համար, ընտրութիւնը պէտք է կատարուի ոչ թէ իսկ եկեղեցականներու կողմէ, այլ ժողովուրդին քուէով կազմուած ընդհ. ժողովին կողմէ, համաձայն հինէն ի վեր ընդունուած սովորութեան և դոյութիւն ունեցող մեր կանոններուն։

3.— Հանրապետական կառավարութեան բարձր հաւանութեամբ, վերջին անգամ 1927ին ևս, վախճ. Պատրիարք Տ. Մեսրոպ Արքեպ. Նարոյեանի ընտրութիւնն ալ Ընդհ. ժողովի կողմէ կատարուած է։

4.— Ընդհ. ժողովի անդամներուն 7էն 1ը միայն եկեղեցականներէ կը բազկանայ։ Այս Ընդհ. ժողովին պակաս անդամները ամբողջացնելու համար, վերջին անգամ 1926-1927ին մեր համայնքին մէջ ընտրութիւն կատարուած է։

5.— Համաձայն մեր կանոնագրութեան, նկատելով որ Ընդհ. ժողովի անդամներուն այդ համապատասխանքը միայն 10 տարուան համար է զօրու է և նկատելով որ ներկայիս հին ժողովի անդամներէն

չատ քիչեր միայն ճնացած են, Պատրիարքական ընտրութիւնն ձեռնարկելէ առաջ անհրաժեշտ կը դառնայ Ընդհ. ժողովի անդամներուն նոր ընտրութիւնը։

Ասոնցմէ, միմիայն օրինաւոր կերպով կազմուած ժողովի մը կատարեալ Պատրիարքի ընտրութիւնը կրնայ օրինաւոր ըլլալ։

6.— Մեր Պատրիարքարանը, որ հիմնուած է 500 տարի առաջ երջանկայիշատակ Յարքիմ Սուլթան Մէհմէտի հրովարտակով, ոչ թէ միայն իսթանպուլի Հայ Համայնքին, այլ բոլանդակ Թուրքիոյ մէջ գտնուող Հայ Լուսաւորչական Համայնքներուն հոգեւոր պետն է։ Այս տեսակէտով ոչ թէ միայն ճիշդ պիտի չըլլայ Պատրիարքի ընտրութեան գործը իսթանպուլի Կուսակալութեան մէջ ստհմանափակել, այլ նաև պէտք է որ, ընտրական գործին հանդէպ իսթանպուլի Կուսակալութեան տիւրքը վարչական շրջանակի մէջ միայն ինայ։

Ընդհակառակն

Համայնքիս ու պատմութեան առջեւ պատասխանատու չմնալու և օրինաւոր ու օրինական եղանակաւ Պատրիարքի ընտրութիւնը իրագործելու համար.

ա) Նախ նոր Ընդհ. ժողովի մը կազմութեան,

բ) Այս ժողովին կազմութեան համար միակ պատասխանատու և իրաւասու եղող Պատրիարքարանիս պաշտօնապէս արտօնութիւն տրուելու անհրաժեշտութեան մասին անարժան համոզումս կը յայտնեմ Ձերդ Վսեմութեան, անձիս հանդէպ Ձեր ցոյց տուած բարձր չահագրգռութենէն և բարեացակամութենէն քաջալերուած, և ապահովով Ձեր հրամաններուն, կը

խնդրեմ Բարձրեալն Աստուծմէ, որ Ձեր վեհամեծ-
թեան և մեր բոլոր մեծերուն առողջ ու երկար
կեանք պարգեւէ, յօգուտ մեր երկրին փառաւո-
րեան ու մեր ժողովուրդին երջանկութեան։

Ստորին ծառայ

15 Յունիս 949 *Թուրքիոյ Հայոց Պատր, Տեղապահ*

Համար 347 ԳԵՒՐԿ ԱՐՔ. ԱՐՄԱՆԵԱՆ

(ԿՆԻՔ)

7. Կախակայեալներու երկարող համագումարը եւ ձեռնարկ պատրիարքական ընտրութեան

Իմաստասէր Հայութեան ազգամիտ գաղութն հա-
մար անսպասելի անակնկալ մը կ'ըլլայ, երբ 14
Յունիսին, յանկարծ գլուխ կը ցցեն երկրին, Մայր
եկեղեցիին մէջ նիստի հրաւիրելով Հայրապետական
հրամանով 18 Մայիսին լուծուած կրօն. ժողովը և
եկեղց. համագումար կազմակերպելու որոշումի կուգան։

Այս որոշումը բոլոր եկեղեցականներուն կը հա-
ղորդուի հետեւեալ հրաւիրագրով.—

Պատրիարքարան Հայոց
Գումգապու-Իսթանպուլ

16 Յուլիս 1949

Սրժանաչնորհ Տ...

Մեր բարեխնամ Հանրապետական կառավարու-
թեան 73 համ. և 12 Յուլիս 1849 թուակիր պաշ-
տօնագրուն համաձայն և որոշմամբ Կրօն. ժողովոյ, կը
հրաւիրենք ձեզ յառաջիկայ երկուշաբթի, 18 Յու-
լիս, ժամը 9.30ին ներկայ ըլլալ եկեղեցական հա-

մատուցմար նիստին, որ պիտի գումարուի Դումգա-
բուի Ա.Թոռանիատ Մայր եկեղեցւոյ մէջ, կատմելու-
համար Պատրիարքական ընտրելւոց ցանկը։

Մնամք

Եղբայրական ողջունիւ-
ադօթակից

Հմ. Ծ. վրդ. Պահթիյարեան
Զարմայր Ծ. վրդ. Կէդիւքեան
Սահակ Ծ. վրդ. Փափազեան

Տեղապահ Ս.ը անհրաժեշտ կը գտած իսկոյն մա-
մուլին միջոցաւ հաղորդել հետեւեալ զեկոյցը.—

Գաւառական յայտարարութիւն ազգ. Պատրիարքարանի

Ազգ. Պատրիարքարանս, մամուլէն իրազեկ եղաւ
որ կախակայեալ 5 եկեղեցականները, մեզմակից 2
քահանաներու հետ, կրկին ապստամբած եւ
կրօնական ժողով պիտակին տակ բանտաձեւած են
կարգ մը քմածին որոշումներ, անտեսելով թէ մեր
եկեղեցական ու Սահմանադրական կանոններուն և
թէ նամանաւանդ Ս. էջմիածնի Ընդհանրական վե-
հափառ Հայրապետին ու Միրապոյն Հոգեւոր Խոր-
հուրդին դէմ, որոնց կողմէ հաստատուած է իրենց
կախակայման պատիժը և լուծեալ համարուած ապօ-
րինի ընտրուած իրենց նորաստեղծ հոգեւոր իշխա-
նութիւնը։ Յանգապարտ այս եկեղեցականները,
որոնք, ըստ Ազգային Սահմանադրական կանոննե-
րուն բացորոշ տրամադրութեանց, ոչ կրնան միջամուխ
ըլլալ ընտրական գործերու և ոչ ալ ընտրելի, չու-
նենալով մինչեւ իսկ առաջապէս կրօնականի հան-
դամանքը մինչեւ Հայրապետական Միրապոյն վճռի
հաղորդումը, որպէս նախաձեռնարկ կը ներկայանան

Պատրիարքական ընտրութեան, ու այդ համարումը նիստի հրաւիրելով ևկեղեցական հայրերը։

Ազգային Պատրիարքարանս, թրքահայոց միակ իրաւատու կրօնական հաստատութիւնը, որուն պատմական Սիմոէին ու հեղինակութեան հանդէպ պատկառելով ամէն եկեղեցական պաշտօնէի նուիրական պարտականութիւնն է, կը պատպարտէ իւսուիւրախակայեալ եկեղեցականներու ամենածանր պատասխանատուութիւն հրաւիրող այս ապօրէն արարքը և պաշտօնական ներկայ յայտարարութեամբ պարտք կը դգայ մեր բոլոր եկեղեցական Հայրերուն հաղորդելու, թէ բացարձակապես արգիլուած է ամսոյս 18ին, Բշ. առաւօտ, ժամը 9.30ին տեղի ունենալիք «համագումար»ը։ Նկատելով որ, ըլլայ եկեղեցական համագումարի մը կայացման որոշումն ու հրաւէրը և ըլլայ պատրիարքական ընտրութեան ձեռնարկելու իրաւատուութիւնը միայն ու միայն Ազգ. Պատրիարքարանիս կը վերաբերին, — ինչպէս արդէն կատարուած է այդ ձեռնարկը — իրենց հոգեւորական կոչումին դէմ մեղանչած ու Հայ Եկեղեցւոյ գոյութեան դէմ դաւաճանած պիտի ըլլան այն եկեղեցական Հայրերը, որոնք մեր աւանդական կարգերուն ու կանոններուն հակառակ չարժելով և անատամելով Ազգ. Պատրիարքարանիս սոյն պաշտօնական ազգատարրութեան դէմ, փորձութիւնը կ'ունենան անձամբ պատասխանելու կախակայեալներու համագումարի հրաւէրին։ Այդպիսիներէ օրինակաւ ձանր պատասխանատուութիւն հրաւիրած պիտի ըլլան իրենց վրայ։

Զայս ի գիտութիւն և ի գործադրութիւն կը ծանուցանենք Իսթանպուլեան Հոգեւորական Դասուն։

Կնիք Ազգ. Պատրիարքարանի

16 Յունիս 1949

Կախակայականներու գլխաւոր աջակից Սահակ վրդ. Փափազեան, առեղծ կը համարէ առաջարկել իջնելու որպէս նախաձեռնարկ - ղեկավարներէն մէկը վերջին չարժման, որուն նպատակն էր տապալել օրուան հոգեւոր իշխանութիւնը ու տէր դառնալ կացութեան: Տեղապահ Ս.ը իր իրաւասութեան ներքեւ կը նկատէ զայն կախակայել եկեղեցական պաշտօնավարութենէ և այս պարագան հաղորդել Ամենայն Հայոց Հայրապետին:

Կախակայականներն և իրենց կողմնակից 19 քահանաներ — փոքրամասնութիւնը Իսթանպուլահայ հղեռակցութեան — առ ոչինչ համարելով Պատրիարքարանի պաշտօնական յայտարարութիւնը, 18 Յուլիսին կը հաւաքուին Մայր եկեղեցի, ուր կը պատրաստեն Պատրիարքական թեկնածուներու ցանկը, բաղկացած արտաստամանի 6 եպիսկոպոսներէ (Տիրան եպսկ. Ներսոյեան, Յովսէփ եպսկ. Կապամեան, Ղեւոնդ եպսկ. Զէյթեան, Գարեգին Ա.րք. Խաչատուրեան, Կարապետ Ա.րք. Մազլմեան, Խադ Ա.րք. Ա.Ջապաղեան) և նախաձեռնարկ երեք կախակայեալ վարդապետներէն:

23 Յուլիսին, իր մեծամասնութիւնը կորսնցուցած Էնպ. Ժողովին դիւանէն հետեւեալ գիրը կը հասնէր Պատրիարքարան. —

Իսթանպուլ, 23 Յուլիս 1949

Բարձրաչնորհ

Տ. Գէորգ Ս. Ա.րք. Ա.րքեպիսկոպոս

Պատրիարքական Տեղապահ Հայոց Թուրքիոյ

ԱՍՏ

Բարձրաչնորհ Սրբազան Հայր,

Պատրիարքական թեկնածուներու ցանկը Հան-

բաղեատական քաղաքանամ կառավարութեան յօժարութեանը ներքակուած ըլլալով, ժողովական ընկերներու կողմէ մեզ մօտ կատարուած դիմումներուն ընթացք տալով կը խնդրենք Ձեր Սրբազնութենէն որ հաճի ըստ Սդպային Սահմանադրութեան 62րդ յօդուածին տրամադրութեան, նիստի հրաւիրել Ընդհ. ժողովը, յառաջիկայ Շաբաթ 27 Յունիս 1949, ժամը 10,30ին, Պատրիարքական ընտրութիւն կատարելու համար։

Մատչելով ի համբոյր Ս. Աջոյդ, օրդեական

ակնածանօք

Մայր Դիւանի

Անդամ Անդամ

Տ. Հրանդ Քէշիշեանց Տ. Անտրէ Վահրամ

Տեղապահ Ս.ը հրաւիրելով 23 Մայիս 1949էն ի վեր իրեն աջակից ու գործակից եղող Խորհրդական Մարմինը, առնապետութեամբ Տ. Ա. Ն. Մեղապետեանի, յետ խորհրդակցութեան հետեւեալ պատասխանը կը ղրկէր Մայր Դիւանի Առնապետին.—

Ազնուաշուք

Տիար Տ. Անտրէ Վահրամ

Առնապետ Մայր Դիւանի

ԱՍՏ

Ազնուաշուք Տիար,

Ստացանք Ձեր 23 ամսաթիւ գրութիւնը։

Պարտականութիւն կը ծանրանայ մեր վրայ յիշեցնել ու դիտել տալ թէ Պատ. Մայր Դիւանը, որուն ներկայ իր կարգին պարտականութիւնն է հաստատուն մնալ Սդպային Սահմանադրութեան տառին ու ոգիին, պետութեան կողմէ հաստատուած ու ներկայիս ալ ի գործ եղող նոյն կանոնադրութեան տրամադրութիւններուն անհամապատասխան առաջարկ

մըն է զոր կը ներկայացնէ մեզ, ի գործադրութիւն։

Ըստ Սպ. Սահմանադրութեան Բ. յօդուածին (տես էջ 14), Պատրիարքական ընտրութիւն կարենալ կատարելու համար։

Ա.— Օրեան Պատրիարքական Տեղապահը նախ կը չինէ ցանկը այն եպիսկոպոսներուն, որոնք (ըստ 1րդ յօդուածի տրամադրութեան, էջ 13) Պատրիարքական ընտրելի պիտի ներկայանան։

Բ.— Նախապատրաստական այս աշխատութենէն վերջն է որ կրօն. Իշխանութեան կողմէ եկեղ. համագումարի հրաւէր կ'ուղղուի և համագումարը կը պատրաստէ ընտրելիաց ցուցակ մը։ Յետ վարչական քննութեան, ամէնէն արժանաւոր հինգ թեկնածու եպիսկոպոսներու անուանացանկը կը ներկայացնուի Ընդհ. ժողովին (էջ 14) որ նկատի կ'ունենայ երկու ցանկերն ալ նախ քան Պատրիարքի ընտրութիւնը։ Մինչդեռ,

1.— Նկատելով որ առ ոչինչ համարուած է օրեան Պատր. Տեղապահին սահմանադրական ճշդուած իրաւասութիւնը, յայտնապէս չուզելով հնարաւորութիւն ընծայել անոր, կատարելու իր պարտականութիւնը որպէս նախաձեռնող Պատրիարքական ընտրութեան,

2.— Նկատելով որ համագումարի մը կայացումէն պաշտօնապէս տեղեկութիւն չէ ունեցած Պատրիարքարանն ու հոգևոր իշխանութիւնը և առանց անոր հաւանութեան հանդամանքէ զուրկ անձերու կողմէ եղած հաւաքոյթ մը թէ պետական և թէ ազգային տեսակէտով որևիցէ արժէք չունի,

3.— Նկատելով որ օրինաւոր պայմաններու մէջ իսկ գումարուող համագումարի մը տարբական պարտականութիւնն է Պատրիարքական ընտրելաց ցան-

կը պատրաստվէ յետոյ պայն ներկայացնել մխակ իրաւասու մարմինն եղող Ընդհ. ժողովին,

4.— Նկատելով որ գարձեալ նոյնիսկ օրինաւոր պայմաններու մէջ հաւաքուող եկեղ. համագումարը պիտի գիտակցէր թէ իր իրաւասութենէն վեր է առանց Պատրիարքարանի դիտութեան ուղղակի յարաբերութեան մտնել պետական պաշտօնական մարմիններու հետ և ընտրելաց ցանկ ներկայացնել առ ի վաւերացում — իրաւասութիւն, որ բոլոր կանոնական ձեւակերպութիւններէն ետք — միմիայն Պատրիարքական Աթոռին վրայ պտնուող հոգեւոր պետին կը վերաբերի,

5.— Նկատելով որ պատրիարքական ընտրելիներուն Եպիսկոպոս ըլլալը անհրաժեշտ պայման է, մինչդեռ Ս.պ. Սահմանադրութեան հաստատումէն ի վեր առաջին անգամ է որ — ընկալելով անփոփոխելի օրէնքներու հակառակ — վարդապետներ դրուած են ընտրելաց ցանկին մէջ, նկատի չառնելով իսկ Ս. Էջմիածնի վհտ. Հայրապետէն և Գեր. Հոգեբ. Տօրնուրդէն անոնց կախակացման հաստատագիր պատգամը, ինչ որ անարգանք մըն է Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռին դէմ,

6. Նկատելով որ Մայր Դիւանը Ընդհ. ժողովի գումարման առաջարկ ներկայացնելէ առաջ պարտաւոր է նոյն ժողովին կազմը ամբողջացնելու ջանադրութիւն ցոյց տալ, այնպէս, ինչպէս տեղի ունեցաւ 1927ին, նախքան վարչական ժողովներու և Պատրիարքի ընտրութիւն, քանի որ ըստ Ս.պ. Սահմանադրութեան 71 հոգիի գոյութիւնը անհրաժեշտութիւն մըն է, մինչ այսօր 1927ի 31 անդամի տեղ (որ ամբողջացաւ 71ի) միմիայն 22 անդամներու սակաւաթիւ փոքրամասնութիւն մը կայ, որ օրինաւոր ժողովի հանգամանքը չի լրացներ։

7.— Նկատելով որ բոլոր այս օրինական տրամադրութիւնները դանց առնուած են, պարտադէս օրէնքի հակառակ թարգման նպատակներ հետապնդելով կախակայեալ եկեղեցականներու կամքին ու փափաքին պատճանեցնելու Ազգային Սահմանադրութեան կարգերն ու կանոնները, կատարուած իրողութեան մը առջեւ դնելու համառանալ թէ Հոգեւոր Իշխանութիւնը թէ Ընդհ. ժողովի վճռքրամանութիւնը կապմող անդամները և թէ Թուրքիոյ Հայութիւնը,

Ըստ Ազգ. Սահմանադրութեան 8րդ յօդուածին, ինչպէս մեր պարտաւորութիւնն է հետապրիմ մնալ մեր հնազանդ կարգապահութեան և «Սահմանադրութեան սկզբանց համեմատ վարուիլ և անոր ամէն մէկ կէտերու ճշդիւ գործադրութեան ուշի ուշով հսկել», նոյնպէս Ընդհ. ժողովին մաս կազմող իւրաքանչիւր անդամի պարտականութիւնն է նախանձախնդրօրէն «Ազգ. Սահմանադրութիւնը անխախտ պահել» (Յօդ. 60)։

Հետեւապար կը հրաւիրենք Պատ. Մայր Դիւանդ, որպէս զի չարժի մեզ հետ համամտութեամբ և զգուշացնէ հակասահմանադրական եղանակներով և ապօրէն ձեւով կատարուելիք պատրիարքական ընտրութեան նախաձեռնողները, առնելէ այնպիսի հակօրինական քայլերը, որոնք պատասխանատու կը դարձնեն զիրենք Հայ ժողովուրդին ու պատմութեան առջեւ։

Այս առթիւ կարեւոր կը համարինք ի պաշտօնէ հաղորդել Մայր Դիւանիդ թէ անտարբեր չենք գըտնուած պատրիարքական ընտրութեան մասին, թէ որպէս զի որքան կարելի է շուտով օժտուի Թրքահայոց պարտաւոր Պատրիարքական Աթոռը նորընտիր պահակալով մը թէ Ընդհ. ժողովի կազմին ամբողջացման և թէ պատրիարքական ընտրութեան համար ինչպէս ասկէ առաջ քանիցս, վերջերս ալ անհրաժեշտ

դիմումը կատարած ենք վսեմ. վարչապետութեան 15 Յունիս 1949 թուակիրը և 347 համար պաշտօնագրով մը, որուն մէկ օրինակը կը ներկայացնենք առ ի տեսութիւն։

Կ'ուզեմ ըլլալով որ Մայր Դիւանիդ և յարգոյ ամբաստաթիւ ժողովականներուդ ոչ թէ ապօրինութեան այլ ողջմտութեան, օրինապահութեան և ազգային աւանդութեանց պահպանման նախանձախնդիր ընթացքն է որ պիտի յաղթանակէ,

Կը նուիրեենք մեր հայրական օրհնութիւնները և մնամք ողջունիս սիրոյ ազօթարար

24 Յուլիս 1949 — Պատր. Տեղապահ Հայոց Թուրքիոյ
Համար 1346 — ԳԻՈՐԳ ԱՐՔԵՊԱԿ. ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ
(կնիք)

8.— Պետական արգելք՝ ապօրէն ընտրութեանց Պատրիարքի

Պաշտօնական այս հաղորդագրութիւնէն յայտնի է որ, երբ Մայր Դիւանը չանդրադառնար պատմական պատասխանատուութիւն հրաւիրած իր ձեռքին, Տեղապահ Ս.ը՝ 25 Յուլիսին Բշ. օր, պատուիրակութեան մը պուխան անցած, կը ներկայանայ անձամբ Թուրքիոյ վսեմ. վարչապետ Շէմսէտտին Կիւնալթայի, անոր էրէնքէօյի բնակարանը, ուր մօտաւորապէս ժամ մը անհրաժեշտ ըստ պատեհութիւնները կը տրուին — Պետութենէն ճանչցուած և Լօզանի պայմագրով վաւերացուած ու նուիրագործուած — մեր Ազգ. Սահմանադրութեան տրամադրութիւնները մասին։ Վարչապետը հաւաստիք տալէ յետոյ թէ Հայ համայնքին կանոնադրութեան

Ներն է զօրու են և թէ Պետութեան ալ պարտակա, նութիւնն է հակել անոնց անթերի գործադրութեանը խստանալ նոյն օրն իսկ լիջնել Կուսակալութեան պաշտօնատունը և անձամբ զբաղիլ քննութեամբը այս կենսական խնդրին։ Յաջորդ օր արդէն ի՛արգիլուէր պատրիարքական ապօրէն ընտրութիւնը։

9.— Անթիլիասի Կաթողիկոսն ալ ի՛արգիլէ ընտրութիւնը

Այս իրապարձութիւններէն քանի մը օր առք, 29 Յունիսին Ազգ. Պատրիարքարան կը հասնի Անթիլիասի վեհ. Կաթողիկոս Տ. Տ. Գարեգին Ա.ի 28 ամսաթիւ հեռագիրը, որով կը յանձնարարէր յետաձգել պատրիարքական ընտրութիւնը։ Յաջորդ օրն ալ Տեղապահ Ս.ը կ'առանար հետեւեալ պաշտօնագիրը.

Անթիլիաս, 20 Յուլիս 949
Թիւ 2789

Գերաշնոր
Տ. Գէորգ Արքեպս. Արսլանեան
Պատրիարքական Տեղապահ
Իսթանպուլ

Ինչ ցաւով տեղեկացած էինք Թեմիս մէջ պատահած եկեղեցական մեծ իրարձութեանց՝ երբ Ամենայն Հայոց Հայրապետէն առաջանք հետեւեալ հեռագիրը.

«Փափաքելով տեսնել Տեղապահը և տիրանալ Պատրիարքութեան՝ հայ եկեղեցականութիւնը բաժնուած է և համայնքը պառակտուած — իրենց ջանքը վրիպեցաւ կառավարութեան օրինական միջամտու-

թեամբ — հաստատեցինք Տեղապահին որոշումը կախակայելու հինգ եկեղեցականները ցնոր կարգադրութիւն — Անհրաժեշտ է վերահաստատել խաղաղութիւնը և համայնքին ամբողջական միաձնականութիւնը, գիտակից կարգապահութիւնը սխալող և ղեկացող եկեղեցականներուն հանդէպ Պատրիարքութեան — Դուք միակ անձն էք որ հեղինակութիւն և թաքթ ունիք, կրնաք վերահաստատել խաղաղութիւնը, կրնաք հասկնալ ճշմարտութիւնը և մեզ տեղեկացնել։ — Կը յանձնարարենք Ձեզ և լիազօրութիւն կու տանք դրկելու վատահելի բարձրդիրքի տէր եկեղեցական մը Կիլիկեան կամ ուրիշ եպիսկոպոսներէն — Հետագրել Մեզ երբ կը ստանաք սիկա և նախկին հետագիրներս և քննութեանէն առաջ ծանօթացուցէք Մեզ անմիջապէս այդ մասին ինչ որ տեղեկացած էք ամէն աղբիւրներէ»։

ԳԻՒՈՐԳ Ջ.

Ծայրագոյն Պատր. և Կաթողիկոս

10 Յուլիս 949 Ամենայն Հայոց

Համաձայն Ամենայն Հայոց Հայրապետին յանձնարարութեան՝ կը փութանք վերջ տալ պատակտումին։ Հարցը մանրամասնօրէն քննելու համար, կ'առաջարկենք Անթիլիաս դրկել Ձեր կողմէ մէկ եկեղեցական և մէկ աշխարհական պատգամաւոր իրենց հետ բերելով հարցին ծագման և զանազան փուլերուն վերաբերեալ տեղեկագիր մը, որպէս զի յստակ գաղափար մը կազմենք այդ մասին և Մեր քննութեան արդիւնքը հաղորդենք Ամենայն Հայոց Հայրապետին։

Նոյնը կարդացած ենք և միւս կողմին համաձայն
Հայրական օրհնութեամբ և սիրոյ ողջունիւ,

ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Իսկ 3 Օգոստոսին, Ամենայն Հայոց Հայրապետը «Նոր Լուր»ի ուղղուած հեռագրով մը կրկին չեղեալ կը հռչակէր կախակատեալներու ստորագրած բոլոր ապօրէն ժողովները (Կրօնական, Համագումար, Ընդհ. ժողով, եւն.)։

Հոս կը վերջանայ Սպ. Պատրիարքարանի պաշտօնական տեղեկագիրը, որուն կցուած էին նաեւ նոյն թուականը կրող պաշտօնագիր մը, յետոյ, հոսկէ ներկայացուցիչ դրկելու տեղ արտաքսմանէն եպիսկոպոս մը պալու առաքելութիւն չուրջ Անթիլիասի ու Պատրիարքարանին միջեւ փոխանակուած պաշտօնագրերուն ու հեռագրերուն պատճէնները եւ ամէնէն վերջ՝ որպէս տեղեկաբեր ինձ յանձնուած ու պարտաւորութիւնս ճշդող 8.9.949 թուակիր գրութիւնը։(*)

(*) Թղթածրարիս կարգաւորութենէն ետք, Անթիլիասի կայարանը կու գամ Պէյրութ իջնելու համար։ Օթօպուսին մէջ կը հանդիպիմ Պ. Գաբրիկեանի։ Հաղիւ հասած Նահրի կամուրջը, անցքը փակ կը գտնեմ, Հանրապետութեան նախագահին պահակութեան հանդիսութեանց պատճառով։ կը հարկադրուիմ քալել։ Մայրաքաղաքին մօտ կը բաժնուինք իրարմէ։ Առանձին կ'առաջանամ հանրակառքի ճամբէն։ Քիչ ետք այդ անցքն ալ փակուած կը տեսնեմ։ Կողմնակի փողոցէ մը վերջապէս կը հասնիմ լօռի պանդոկին առջեւ հրապարակը, ուր ժողովուրդը խառնուած էր ու խնկայծղօրէն կը ծխահարէր։ Քանի մը րոպէ կանգ կ'առնեմ եւ ես ալ անոնց հետ առիթը կ'ունենամ տեսնելու Հանր. Նախագահը, որ սիլինդր գլխարկ ի ձեռին, աջ ու ձախ բարեւելով, իր չքա-

5. ԿԱԽԱԿԱՅԵԱԼՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄ. ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԱՏԵԱՆԻՆ ԱՌՋԵՒ

22 Սեպտեմբերի Հինգշաբթին նշանակալից պիտի ճնայ մեր ազգ. տարեգրութեանց մէջ։ Զեմ կարծեր որ երբէք իր նախընթացը ունեցած ըլլայ Թուքքիոյ Հայոց Պատրիարքութեան իրաւասութեան յատուկ մէկ խնդրին տարբեր հոգեւոր կեդրոնի մը պատասխանով լուծումը։ Իրականին մէջ ոչ թէ մէկ, այլ մէկէ աւելի կարեւոր հարցեր բերուած էին անպանի վրայ, կատարելապէս վատահ էի ատոր վիճափառ Կաթողիկոսը, յետին մանրամասնութեամբ, իր քննութիւնները լրացուցած այդ օր իր ընթերակիցներ ուն հետ, հրապարակային հարցաքննութենէ մը ետք, պիտի յանգէր, եզրակացութեան։

Ժամը ճիշդ 3ին ժամանեց Ան Կաթողիկոսարան և առանձնացաւ վիճաբանին կից իր աշխատութեան սենեակը։ Ժամ մը յետոյ Պէյրութէն եկան Ամք. Ա.Ջամպազեան և Պ. Տաճատ Արտզեան։ Անոնք ալ մը Դրան Եպիսկոպոսին մօտ հանդիսա առին

խուճքին հետ կ'անցնէր։ Զանազան այցելութիւններէ ետք կ'անցնէր Անթիլիասի անցքերուն դուռնագիր նկարագրութիւնները։ Յետոյ կուգամ մայրավանք։

ու յետոյ մտան վեհարանի դահլիճը։ Կախակայեալ եկեղեցականներն ու իրենց պաշտպանները, թղթածրարներ ի ձեռին, Մարչն Ս.ի սենեակն էին։ Ներքնատակ բակին մէջ կը չրջապտէին։

Ժամը 4.30ին նախապէս անոնք կը հրաւիրուէին առեան։ Մարչն Ս. թելադրեց ինձ չհեռանալ իր կարծիքով մինչեւ լոյս ալ եթէ տեւէր, պիտի չընդհատէր ու պիտի լինցնէր վեճափաթը մեր դրծը։

Վարդկանները չատ դանդաղ կ'առաջանային։ Ներքը ի՞նչ տեղի կ'ունենար չէի դիտեր։ Մերթ ընդ մերթ կ'ըլլար մեզի վեհափառին հատու ձայնը։ Երեսակայութեամբ փոխադրուած էի ներքը և ինձ այնպէս կը թուէր թէ նեղ դրութեան մատնուած էին կախակայեալները։ Վեհափառը հաւանաբար թուումը կ'ընէր անոնց բոլոր այն արարքներուն, որոնց կը հակառէին Հայ եկեղեցւոյ նուիրապետական կարգադրութեան ու կանոններուն։ Կարծես կը բանաձեւուէր ու լսելի կ'ըլլար Անոր Հայրապետական Մատչ։

«Ձեզ լաւ ճանչցած եմ, ձեր մասին ինձ հասած նամակներով, որոնց հեղինակներն անկաչառութիւնն ու ճշմարտախօսութիւնը անառարկելի են։ Խնդրած եմ ձեզ այս պատկառելի ժողովականներէ ներկայութեան ձեր ինքնութիւնը չյայտնելով։ Բայց պիտ՛յ ձեր խօսելու, դրծելու և նիստ ու կացի մէջ։ Ձեր դլխէց վեր անկարգութիւններ էք արել, որի համար ձեզ սահմանուած պատիժը յոյժ մարդկային է։ Ձեր կախակայումը Տեղապահ Արքեպսն է որոշել, իջմիածնէն հաստատել, որէց ձեզ արձակելու ես իրաւասու չեմ։ Եկեղեցականներ իրենց կեանքի օրինակով ժողովրդին օրինակ պէտք է հանդիսանան։ Իսկ դուք ձեր անկարգ ու ըմբռստ ընթացքով ամբոխավարութիւն էք անում և պայթեցնում Հայ բարեպաշտ հաւատացեալներին։ Չգո՛յ,

դուք խոպոպուքեան առաքելներ էք լինելու։ Այ քնթացքով ո՞ւր կը գնանք։ Չի՛ վայլի...»։

Ժամը 5 եղած էր, երբ յանկարծ վեհարանի սեղմին վրայ երեւցաւ Պ. Տաճատ Սրապեան ու վեհափառին կոպմէ պիս ալ ներս հրաւիրեց։ Կոպմերը անպայման դէմ դիմաց բնակելու այս որոշումը անշուշտ իր հարկեցուցիչ պատճառը ունի, կը խորհէի։ Գաբրիէլեան Կաթողիկոս յատկապէս կարեւորութիւն ընծայած էր այս հանդիպումին՝ իր նամակին մէջ։ (*)

Ամենը, դէպի ուր կ'առաջնայի խորն էր դահլիճին։ Կաթողիկոսական գահոյքին առջեւ կ'երկարէր սեղան մը։ Վեհափառը իր ձախին ընթրակից ունէր Տէր Սրբ. Ալպալեանը, իսկ ձախին՝ Պ. Տ. Սրապեանը։ Ճեմոյ կուգային մեզպրեալները դէմ դիմաց երկուական հոգի։ Երբ սեղանին ծայրամասը, վեհափառ նախագահին դէմ դէմ յանդիման, ուրկէ կը թուէր թէ ան կը գտնուի մեզպրեալի դիրքին մէջ։ Ատրճդաժողովի ներկայացուցիչներու նման Հայրապետական և Պատրիարքական երեսց առջեւ տարածած էին լայնեզր սպիտակ թուղթեր։ Իրաւունք ալ ունէին, քիչ պատիւ չէր, որուն արժանացած էին։ Չէ՞ որ Իսթանպուլի 60 հազար Հայութեան անունով կը խօսէին միշտ ու կը գրոճէին։

(*) Ամենայն Հայոց Հայրապետը ևս իր հաւատնութեան հետագրին մէջ (4 Հոկտ. 1949) «ըստ ամենայնի պիտակ» ներկայացուցչի առաքման պէտքը զգացնել էտք, չնշած էր այս պարագան սա տողերով. «Բոլոր առեւաններուն ներկայ են լինում մեզպրեալներ և մեզպրողներ։ Վերջիններս՝ յատկապէս լուսարարութիւններ և վկայութիւններ տալու համար»։

Պահը վերջին ատենն էր ու պաշտօնական Խոնարհութենէ մը հոգ, հարկ նսեմած, Տ. Տ. Գաբրիէլեան պաթողիկոս խօսքը ինծի ուղղելով, ըսաւ.

— Թէ Պատրիարքարանի տեղեկագիրը, թէ ընդդիմադիրներուն — այսպէս ասենք — առածները քննութեան ենթարկելու համար ուզեցինք հրաւիրել մեր նաև ոչ պաշտօնական տպրիւնները, որոնք, ըստ բաւականի լայն սխալ են և ցոյց տուել ինձ խնդրին էութիւնը։ Ես ուզեմ եմ որ խնդիրները պարզանան և մենք կարողանանք այսօր մի եզրի յանգիլ։ Դուք Պատրիարքական Տեղապահի ներկայացուցիչն էք, ասացէք, ի՞նչ էք խորհուրդ Պոլսոյ Պատրիարքի ընտրութեան մասին. ուզո՞ւմ էք և ի՞նչպէս տեղի ունենալու է այդ ընտրութիւնը։ Պատրիարքարանի տեղեկագրին մէջ կայ խօսք որ հնարաւոր է Պատրիարքի ընտրութիւն կատարել։

(Մաքէս երբէք չէի անցըներ, թէ Պատրիարքի ընտրութեան հարցը պիտի գար անպայման վրայ, այնչէնէն առաջ։ Կը նշանակէր թէ այս առանցքին շուրջ հրատուած էր Թրքահայ կնճիռը։ Դէթ այդպէս ուզած էին ցոյց տալ ընդդիմադիրները։ Ուրեմն վախճանէն պիտի դիմէինք դէպի հարցին ծագումը)։

Անմիջապէս ըսի.

— Վ.Հ.Տ., Պատր. Տեղապահ Ս.ը տարակոյս չկայ թէ կը փափաքի որ տեղի ունենայ Պատրիարքի ընտրութիւնը։ Այդ նպատակով արդէն իսկ դիմած կատարած է կեդրոնի կառավարութեան մօտ։ Ընտրութիւնը տեղի պիտի ունենայ 1927ին պատահած ձեւով։

Վ.Հ.Ը (դառնալով ընդդիմադիրներուն). — Դուք էլ նոյն բանն ասել էիք։

ՇիկահէրՓ Ք. — Այո՛, վ.Տ.Տ., մենք ալ համամիտ ենք, որ ընտրութիւնը կատարուի այնպէս, ինչպէս կատարուեցաւ 1927ին։

ՎԻՀ.— Ուրիշ խնդիր չի մնար։ Ինչպե՞ս է կատարել այդ ընտրութիւնը։

ՇԻՒ. ՓՀ.— Այդ թուականին գոյութիւն ունեցող Ընդհ. ժողովի անդամները իմ հետաքրքրով Պատրիարք ընտրելին Տարօնեան Մ.ը։

Թ. Ա. Թոյլ տուէք, վեհափառ Տէր, դիտել տալու, թէ իրողութիւնը այդպէս չէ։ 1927ին ալ, ճիշդ հիմակուան պէս, Ընդհ. ժողովը կորանցուցած էր իր մեծամասնութիւնը։ Այսինքն, այժմու 22ին տեղ ունէր 31 անդամ։ Հանրապետական կառավարութեան պատճառով ժողովը վերակազմուեցաւ։ Ժողովրդային քուէարկութեամբ 30 նոր անդամներ ևս ընտրուեցան. եկեղ. համագումարն ալ 5 նոր անդամներ տուաւ և Ընդհ. ժողովը իր օրինական կազմը առանալէ վերջ միայն կրցաւ ձեռնարկել Պատրիարքական ընտրութեան։

Մ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ (ընդմիջելով).— Վեհափառ, կը խնդրեմ ուշադրութիւնները։ Կառավարութիւնը այդ 22 անդամներուն մէկ քանակը նկատեց և պատրիարքական ընտրութեան պատճառ մեզի։

ՎԻՀ.— Որո՞նց տուաւ պատճառ։

Տ. ՍՐԱՊԵԱՆ (առջևի թղթածրարէն թուրքերէն պաշտօնագրի մը լուսանկարը ցոյց տալով).— Հո՛ս է, վեհափառ։

ՎԻՀ.— Ի՞նչ է ատոր մէջ։

Տ. ՍՐ. (աչքէ անցընելէ ետք).— Որպէս լայիհ պետութիւն, կառավարութիւնը միջամուխ ըլլալ չուզեր կրօնական գործերու, ինչպէս Պատրիարքի ընտրութեան։

ՎԻՀ.— Դա պատճառ չէ նշանակում։

Թ. Ա.— Երկու խնդրութիւններ կան, որոնց անդրադառնալ կ'ուզեմ։ Առաջինը՝ 1927ին Ընդհ.

ժողովը վերակազմուած ըլլալու ճշմարտութիւնն է, զոր անդիտանալ կը փորձեն այս վհատչուք Յարկինաակ։ Թղթածրարիս մէջ ունիմ այս պարագան հաստատող վաւերագիր մը։ (Յոյժ կուտամ 6 Հոկտ. 1926ի Ընդհ. ժողովոյ ատենագրութեան մէկ օրինակը, քարտուղար Ս. Մուպահեաճեանի ձեռագրով)։ (Տես էջ 132)

Շիկ. Ֆէշ.— Այդ ատենագրութիւնը անվաւեր է։

Թ. Ա.— Ճիշդ է որ միաւոր չեմ բերած Բրօֆ. Աբր. Տ. Յակոբեանի և Պ. Աարունիի ստորագրութիւնը կրող ատենագրութեան բնագիրը, սակայն եթէ թոյլ տրուի ինձ, քիչ յետոյ կրնամ այդ բնագրին համաձէք ուրիշ վաւերագիր մը ներկայացնել Պատ. Ատեանիդ։ Անցնինք երկրորդ խնդրութեանն։ Ինչպէս Ձերդ Վեհափառութեան ալ ուշադրութենէն չվրիպեցաւ, կառավարութիւնը պատրիարքական ընտրութեան արտօնութիւն չէ տուած։ Պատրիարքի ընտրութիւնը փրկութեան լաստ մը որպէս մէջառնէ նեաւոցին կախակայեալներն ու իրենց համակիրները, պատիժէ խուսափելու համար։ Անոնք նոյնիսկ Ամենայն Հայոց Հայրապետին հրամանին հակառակ չարժեցան և երկրորդ անգամ, ապօրէն միջոցներով պատրիարքական ընտրութեան ձեռնարկեցին։

Վ.Ե.Հ.— Ինչ ձեւով էլ կատարուի Պատրիարքի ընտրութիւնը, պա լինելու է Պատրիարքարանի կողմից։ Դուք (մեղադրեալներուն դառնալով) մինչդեռ առանց Տեղապահի հաւանութեան, դումարումներ ունեցել, ժողովներ էք կազմել, տեղապահ էք ընտրել, ասյլն։

ՀՄՍՅԵՍԿ ՎՐԴ. (Նիւթը փոխելով).— Վեհափառ Տէր, 7 Մարտին մենք խնդրագիր մը մատուցինք Տեղապահ Ս.ին և չատ յարդալից կերպով համագու-

մոր պահանջկոտին է։ 9 Մարտին կախակայից մեզ
Վ.Հ.— Գիտեմ, գիտեմ. բայց 7 Մարտից մին
չեւ. 9 Մարտ, կամրջի տակից ի՞նչ ջրեր են անցել.
ինչե՛ր էք սրել, որ Տեղապահը ստիպուած է կախա-
կայման տեժամակ պատիժ տալ։ Այդ բոլորը ու-
սումնասիրել եմ։ Ի՞նչ կարիք կար ըմբռստանալու։
Շին. Փ.Հ.— Վեհափառ Տէր, երբ Տեղապահ Ս.ը
մեր դիմումին ընթացք չտուաւ, ըստ Ազգ. Սահմա-
նադրութեան, համագումարը նիստի հրաւիրեցինք
երիցպոյն եկեղեցականին նախագահութեամբ։
Վ.Հ.— Դա ո՞ր Սահմանադրութիւնն է. յետոյ
ո՞րն է ձեր երիցպոյն ասածը. սա՞ (մատնացոյց
ընելով Համայեակ վ.թ.ը)։ Ձեր երիցպոյնը Ս.թալեա-
ան Ս.քեպիսկոպոսն է, որուն պարտ էիք հնազան-
դիլ։ Զբրբրեցնէք ձեր արած բաները։ Այժմ ասացէք,
ի՞նչ պէտք է անել Պատրիարքի ընտրութեան հա-
մար։
Չմ. Վ.Ր.— Տեղապահ Ս.ը թող ընդունի օրինա-
կան հանդամանքը դինքը ընտրող կրօն. ժողովին,
թող ճանչնայ վարչական ժողովը, եկեղ. համագու-
մարին արդիւք թող չհանդիսանայ, Ընդհ. ժողովը
նիստի թող հրաւիրէ պատրիարքի ընտրութեան կա-
տարելու համար, այդ պարտքային եւս առաջինը պի-
տի ըլլայ երկու ձեռքերը համբուրել։
Վ.Հ.— կրօն. ժողովը լուծուել է. Տեղապահը
առժամեայ կրօն. ժողովներ է կազմել. այլեւս դինք
կարելի չէ առաջ անցընել. իսկ համագումարի հրա-
ւէրը կ'ուղղէ միայն Տեղապահը, երբ պէտք առնու-
նուի։ Սակայն դուք մէջը լինելու չէք, ոչ համա-
գումարին, ոչ Ընդհ. ժողովին։ Դուք կախակայեալ-
ներ էք. կախակայումը հաստատել է Ամենայն Հայոց
Հայրապետը։ Ձեր տեղ պէտք է ընտրուին նոր ան-
պատներ։

ԽԱԴ Ս. (դառնալով ինձի) — Տեղապահը ինչո՞ւ չուզեց գինքը ընտրող կրօն. ժողովը։

Թ. Ա.— Լուծելու խնդիր չկայ։ Ինչպէս յայտնի է Ազգ. Ընդհ. ժողովէն ընտրուած կրօն. ժողովի անդամներուն թիւը 14 է։ Տեղապահ Ս.ը ասոնցմէ 8ին միաձայնութեամբը ընտրուած է։ Յետոյ 6 հոգին տարակարծութեամբ քաժնուեր ու զատ իշխանութիւն հիմներ են։ Ը համամիտ չեն գտնուած։ Վերջ, 14ի վրայ 6 հոգին ի՞նչպէս կրնայ այլեւս օրինաւոր ժողով գոյութեան իրաւունք ունենալ։

Տ. ԱՐ.— Տեղապահը այս 6 հոգիին զեկուցա՞ծ է թէ լուծուած են։

Թ. Ա.— Այո՛։

Տ. ԱՐ.— Ուրեմն ճանչցա՞ծ է գանոնք։

Թ. Ա.— Պարտաւորուած էր այդ զեկուցումը քնելու, վասնզի անոնք իրը օրինաւոր մարմին գործել ուզած են ու չեն ճանչցած իրենց յաջորդը։ Ցետոյ, անպատասխանելով իրենց սխալին, դիմում յայտնած են։

ԽԱԴ Ս.— Անոնց տեղ Տեղապահը ինչպէ՞ս նոր կրօն. ժողով ընտրած է։

Թ. Ա. Ըստ ընկալեալ կանոններու, վարչական ժողովները լուծուելու կամ ձեռնթափ ըլլալու պարագային, օրուան Պատրիարքը կամ Տեղապահը, մինչեւ Ընդհ. ժողովի կողմէ օրինաւոր մարմնի քննարութիւնը, առժամեայ ժողով կազմելու իրաւասութիւն ունին։ Վարչական կամ Բաղաք. ժողովն ալ նոյն ձեւով կազմակուժուած է։ Այս պարագան արձանագրած է նաեւ հետ Ս. իր օրագրութեան մէջ ալ։

Տ. ՍՐ.— Այդ տեսակ օրագիրները կը բռնու-ին-վարչական ժողով չկայ ըսելը չի նշանակեր թէ դոյութիւն չունի։ Մենք ալ ունինք ու չենք գուշարուիր։ Ահաւասիկ ես առենապետն եմ։

Թ. Ս.— Նոյն 6 եկեղեցականները, իրենք, 1944ին Տեղապահ Ս.ին մատուցած իրենց վերջնագրին մէջ յայտնած են թէ վարչական ժողովը դադրած է գոյութիւն ունենալէ, հետեւաբար վարչային հակակշիռը ձեռք առնել ուզեր են։ Ցետոյ թէ վարչական ժողով գոյութիւն ունէր. ինչո՞ւ չմասնակցեցաւ Տեղապահական ընտրութեան, ըստ Ազգ. Սահմանադրութեան։ Ահա այս ձեռնթափ վարչութեան 3 անդամներն էին, որ աւելի առաջ, 1939ին, Մայր Դիւանի անդամներ էին երկուքին (*) և ուրիշի մը հետ հիմնադիրներն եղան Ընկերակցութեանց օրէնքին պատշաճեցուցուած նոր կանոնագրութեան մը համաձայն մարմին առնելիք կազմակերպութեան։

Ս. ՊՐ.— Մենք այդ տեսակ բանէ մը տեղեկութիւն չունինք։ Ամիկա զուտ իրաւաբանական հարց մըն է։ Դուք գիրքէ ու մշակոյթէ միայն կը հաս-

---

(*) «Մարմարա» (6 Հոկտ., 1949, թ. 1997) խեղաթիւրելով այս պարագան, տարբեր վերագրում մը ըրած էր ինծի։ Որպէս թէ «Անթիլիասի Կաթողիկոսին ներկայացուցիչը եմ Տօքթ. Ա. Վահրամի և Տքթ. Փէշտիմալճեանի տարագրութեամբ պաշտօնապիր մը, որով անոնք լուծած են եղեր Ընդհ. ժողովը։» Իւ Տքթ. Ա. Վահրամ պէտք տեսաւ արտայայտուելու այս մասին։ Համայնքային ընկերակցութեան ձեռնարկը կը վերաբերի Սուրբէնեան վարչութեան։

կնաք։ Երբ կառավարութիւնը չէ ընդունած, կը նշանակէ թէ իրենց գոյութիւնը կը պահեն այդ օրէնքները։

Թ. Ա.— Իրաւացան մըն էք, այլ ոչ պատմաբան, որուն պարտականութիւնն է ճշմարտութիւնները արձանագրել։ Մեր հնաւանդ օրէնքներու անվթար պահպանման նախանձախնդրութիւնը գնահատելի կը պատկանի. սակայն չարդարացներ արարքը անոնց որոնք մեր կարգերն ու կանոնները բնաջնջել ուզեցին։

ՀԱՅՐԱՊԵՏԵԱՆ.— Դուք հոս մեր գործը խանգարելո՞ւ եկած էք։ Տեղապահին պաշտպանութիւնը ընելով՝ ազգ. շահերու դէմ կը գործէք։

Թ. Ա.— Իրաւունք չունիք այս պատկառելի Ատեանին առջեւ վիրաւորիչ խօսքեր ընելու։ Ես պիտի խնդրեմ վեհափառէն, որպէսզի ձեզ առանձին լսէ Ատեանը։ Չեմ ուզեր հակաճառել հանդամանք չունեցող անձերու հետ։

Տ. ՄՐ.— Վեհափա՛ռ, նայեցէք ինչե՛ր կ՚ըսէ. Ձեր հրաւիրած անձերու մասին։

ՎԵՀ.— Կարող է ասել, իր իրաւունքն է խօսիլ։ Բայց արդէն մթնոլորտը տաքցաւ։ Մի տասը վայրկեան դադար առնենք. յետոյ տեսնենք թէ ի՞նչ կը լինի։

Ինչ ասաք, քալորս ալ Տրան Եպս.ին դիւանատունն էինք, ուր անպաշտօն վիճաբանութիւնները տատակացան։ Վեհափառն ալ պահ մը հոն եկաւ։ Դադարէն օգտուելով, իսկոյն գաղ դիւանապետը և իրմէ խնդրեցի վանքին մատենադարանէն ինձ արտատպել Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցի 1928ի «Ընտրածակ Տարեցոյց»ը։ Պ. Գաբիկեան փութով կատարեց խնդրանքս։ Երբ Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոս

վերատին գրաւեց իր նախապահական Աթոռը, մօտեցայ իրեն, և.

— Անառասիկ, վեհափառ, ըսի, ամէնէն վաւերական փաստը, որով կը հաստատուի, թէ 1927ի Պատրիարքական ընտրութենէն առաջ, ժողովրդական քուէարկութեամբ զանազան թաղերէ Ընդհ. ժողովի նոր անդամներ ընտրուած են, անոնցմէ վերակազմուած և իր օրինական հանգամանքը ստացած է Ազգ. Ընդհ. ժողովը անոր անունով այսօր իսօսողներն ալ այդ թուականին ընտրուած են: (*)

Տ. ՍՐ. — Մինչեւ հիմայ Տեղապահ Ս.ը ինչո՞ւ Ընդհ. ժողովի անդամներու ընտրութեան չձեռնարկեց: Նոյնիսկ թաղակ. Առիւրդներու ընտրութիւն դեռ չէ կատարուած:

Թ. Ա. — Այդ հարցումները շատ աւելի տեղին պիտի ըլլար ուղղել մեւս կողմին. թող անոնք Ձեզ պատասխանեն թէ Նարոյեան Պատրիարք 1931էն մինչեւ 1944, 13 տարուան ընթացքին ինչո՞ւ համար չէ կրցած վերակազմել Ընդհ. ժողովը: Տարբերութիւն մը կայ սակայն, մինչ այդ երկարատեւ շրջանին ամէն միջոցի դիմուած է նոր վարչաձեւերու և իրաւակարգերու պղեպրումով թաղել մեր Ազգ. Սահմանադրութիւնը, Տեղապահ Ս.ը, պաշտօնի ձեռնարկելէն ասդին, ՅՕ տարիէ ի վեր ջանացիր կ'ըլլայ տեղը բերելու Ազգ. Սահմանադրութիւնը և մարմին տալու Սահմանադրական ժողովներուն: Հաւելցուր որ էն թէ ասոնցմէ ոչ մէկը գոյութիւն ունէր երբ Տեղապահ ընտրուեցաւ Գալով

(*) Պատրիարքութիւն Թուքիոյ Հայոց, Ազգ. Ընդհանուր ժողովի նստաշրջանը (Ա—Ը), էջ 347—358, «Ընդարձակ Տարեցոյց» 1928ի, Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցի:

Թաղակ. խորհուրդներու ընտրութեան, սա միջոցին ձեռնարկներ կ'ըլլան իրագործելու Ադպ. Մեծ ժողովին կողմէ տակաւին վերջերս արուած որոչումը։ Մեր գարձին չատ հաւանարար իրազեկ ըլլալ արդիւնքին։ Այս ընտրութիւններէն ետքն է որ, նոյն ձեւով, ինչպէս 1926 27ին, տեղի պիտի ունենան Ընդհ. ժողովի անդամներու ընտրութիւնները։ Իսկ Պատրիարքի ընտրութիւնը կը կատարուի այս բոլորէն յետոյ։ ըստ Ադպ. Սահմանադրութեան։

Վ.Ե.— Ուրեմն ամէնքս համաձայն ենք նոյն կէտին վրայ, որ Պատրիարքարանը միայն պիտի գրաղի Պատրիարքի ընտրութեամբ։

Շիկ. Բ.— Մինչեւ ե՞րբ։

Տ. ՍՐ.— Եթէ կարելի չէ նոյնութեամբ գործադրել Ադպ. Սահմանադրութիւնը, գործը ձգձգելու չէ. եզածով լմնցնելու է։

Թ. Ա.— Ձգձգումի խնդիր չկայ. ամսապարանք ցոյց տալով Պատրիարքարանը անշուշտ չի կրնար հակասահմանադրական քայլեր առնել։

Վ.Հ.— Ուրիշ բան չենք կարող անել։ Շատ շատ կը խնդրենք Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Հայրապետից, որ խորհուրդ տայ Տէղապահին՝ հետապնդելու ընտրական գործը և Պատրիարքի ընտրութեան համար յարմարագոյն թեկնածուներ թելադրէ, պայմանաւ որ ներանք չըլլան մեր թեմի եպիսկոպոսներից։ Անոնց պէտք ունին հոս։

(Լուռ թիւն տիրեց։ Տ. Տ. Գարեգին կաթողիկոս իր խորաթափանց աչքերով քննեց բոլորին գէմքի արտայայտութիւնը և քանի մը րոպէ յետոյ արձակեց իր պատգամը. որ եզրափակուեցաւ Աստուածաշունչ։)

Ուրեմն ամփոփենք։

Պատրիարքարանը կ'զբաղի ընտրական խնդրով։ Թէ այս խնդրի մասին և թէ Ձեր (կախակայեալներու)

մասին պիտի տեղեկացրեմ՝ էջմիածին։ Ինչ որ էլ լինի Ամենայն Հայոց Հայրապետի հրամանը, նպատատար կամ անհպատատ, պարտաւոր էք հնազանդիլ, որպէսզի ապահովուի մեր եկեղեցու միաբանականութիւնը։ Բարի ճանապարհ ամ մաղթում Ձեզ և կրկին յանձնարարում՝ որ խոհականութիւն տանէք Ձեզ հետ և ոչ զժտութիւն։

Աւելի քան 3 ժամ տեւող պատմական այս գրաւոր տեղեկութիւնը կը վերջանար ահա այս կերպով։ Մնացեալը Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի հզօր կացութեան կապուած էր։ (*)

Ժամը 9ին վանքին մէջ սարքուած հրաժեշտի ճաշասեղանին կը նախագահէր վեհափառը, իր շուրջը ունենալով իր ընթերակիցները. Գրան հսկող, Պատրիարքարանի և ընդհանուր նեկայացուցիչները։ Լիրանանեան ընտիր պինին ու ծննդեանը մինչ քիչ առաջուան հրճքտակնացած մթնոլորտը կը փոխակերպէին զուարթութեան, ու գիրաւորական զեղումներով արտասուչ ուղերձներ մէկը միւսին կը յաջորդէին, հաճելի էր դիտել վեհափառը, որ նուրբ ու մեծ խոյզով սրամտութիւններով կը պատասխանէր, յատնապէս որ անշուշտ որ 6 ամիսէ ի վեր թրքահայ համայնքը յուզող ցաւալի խնդիրը վերջ գտած էր։

Ժամը 10.30ին Գարեգին Կաթողիկոս ինքնաշարժ

(*) Կաթողիկոսարանէն այս մասին ակնկալուած պաշտօնական զեկոյցը չհաղորդուեցաւ մամուլին։ Տեղական թերթերը սակայն, մինչեւ քննութեանց աւարտումը լուռ թիւն պահել եւթ, մեր մեկնումէն յետոյ, անդրադարձած են կրկին խոհեմապուլանոյ հիւղեցական վէճին, երկար խորհրդածութիւններով։

կը նստէր Պիքվայայի ամարանոցը երթալու համար։ Ութեն կ՚ընկերանար Գննել Ծ. վրդ.։ Անհրաժեշտ գոյքերս ու թղթերս տեղաւորելով ձեռքի պայուսակիս մէջ, ես ալ պատրաստուած էի լեռնային Լիբանան քարձրանալու։ Ծորէն Ս. իսկոյն իմացուց վ.ներ֊ֆաուին, որ իր ինքնաշարժը հրաւիրից զիս։ Նստայ չարժաւալար Պ. Մանուկի քով։ Պախթիյարեան վրդ. և իր ուղեկիցներուն «բարի ճանապարհ» մաղթեց Անթիլիասի հովուապետը։ Քիչ ետք արդէն պիւղին կայարանը հասած էինք։ Գիշերուան լուսթեան ու խաղաղութեան մէջէն այդ վերելքը տակաւ թեթեւացում կը պատճառէր ինծի։ Որքա՜ն կարիք կ՚զգայ քօթափելու դեռ միտքս ղբաղեցնող այն բոլոր մտածումներն ու խորհրդածութիւնները, որոնք այդ անմոռանալի օրուան անցքերուն ծննդեան էին։ Մութ, ոլորապտոյտ ուղիներէ բարձրանալով կարձես տակաւ կը մերձենայինք աստղերուն, որոնց պսպղուն ցոլքը խառնուած էր եղերեայ մայրիներու յուրթ տաղաւթներուն։

Վ.ներ֊ֆաուը կը խզէր յանկարծ լուսթիւնը, ինծի ուղղելով իր խօսքը.

— Մի քանի օր ևս պատեցէք, Լիբանանի հնաբնակական ու պատմական վայրերը տեսէք. Ներշնչուեցէք չէք մոռնար անշուշտ այցելել Պաալպէքի նշանաւոր աւերակները. հարուստ տպաւորութիւններով վերադարձէք Խթանպուլ։ (*)

Յայտնեցի թէ պիտի ջանամ օգտուիլ առիթէն հաթուան մը ընթացքին։

(*) Կարելիութիւնը չունեցայ տակաւին այցելելու Պաալպէք, ջերմ փափաքիս հակառակ։ Ու խոստնեցայ այժմ, փոխան այցի, հատորիս կոպքը գաղթարել այդ պատմական աւերակներու յաւերժական մէկ նկարովը։

ԻԱ.

ՎԵՐՋԻՆ ՇԱԲԹՈՒԱՆ ՇՐՋԱԳԱՅՈՒՄՆԵՐՍ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՄԷՋ

1. ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒՄՆԵՐ

Վեհ. Տ. Տ. Գաբեգին Ա. Կաթողիկոս իյջորդ օր (23 Սեպտ.) իր եղբայրութիւնը և կամ Իր Ներկայութեամբ քննիչ ատեանին ձեռք բերած արդիւնքը իսկոյն հեռագրեց Ս. Էջմիածին, Ամենայն Հայոց Հայրապետին։ Այդ հեռագրին — անշուշտ ոչ — շատ ուշ յաջորդեց, մանրամասն իր տեղեկագիրը։

Մամուլին պաշտօնական հաղորդագրութիւն մը տեղի չունենալը և հետեւաբար թրքահայ վէճի մասին օրերով խորհրդաւոր լռութիւն մը պահելու հարկադրանքը թերթերուն, հնարաւորութիւն չընծայեցին որպէսզի լուսաբանութիւն մը ստանայ լիբանահայ հանրային կարծիքը։ Տիրող համոզումը այն էր թէ վեհափառը արդարացաւորութեամբ քննած էր խնդիրը, առաւելագոյն ջիղերով փութացուցած էր արդիւնքը իր աշխատութեան, որպէսզի ժամ առաջ խաղաղի թրքահայ համայնքը։ Անթիլիաս ժամանող կողմերը հաւասարապէս գոհ մնացած էին ն. վեհափառութեան անկեղծ և անաչառ վերաբերումէն։ Պախթիյարեան վրդ. և ուղեկիցները, հակառակ այնիրողութեան, որ իրենց արարքներուն ապօրէն ըլլալը իմացան ուղղակի Գաբեգին Կաթողիկոսէն

պոհ և յուսադրուած վերադարձան իսթանպուլ։ (*) Անոնք այն համոզումը ունեցան ատենավարար, թէ քաւ պիտի համարուի իրենց ամէնուն առաքելական պատիժը և չուտով Մայր Աթոռը պիտի վերցնէ վանականութիւնը։ Բազմաթիւ քարեխօսներ, որոնք իրենց միջամտած էին վեհափառին մօտ, ազատուելուն ուրախ էին։ Անձնատէս ևս պոհ էր, իսկ

(*) Անթիլիասի վանքին մէտրանուքիւնն ու պաշտօնէութիւնը ո՛վ գիտէ ինչքա՜ն յուզուեցան, երբ «Մարմարա»ի մէջ կարդացին կախակայեալներու պատուիրակութեան պաշտօնական զեկոյցը, անճըշդութիւններով լի, ուր կը կարդուէր նաև թէ իրենց մեկնումին «րը վեհափառը ամպրանոց գրաւ նուելուն, «իրենց ուղարկած է գոց մեծ ձրար մը զոր բանալով Անոր անգին աշխատանքի արուեստ գրական երկերէն գտած են» եղեր մէջը. իրրեւ նուէր։ Մինչդեռ, իրենց մեկնումէն չորս թիներ առաջ Արքեպ. Տրամադրած է մէկ քանի գրքեր, որոնց վրայ վեհափառը մնրժած է իր ատրագրութիւնն իսկ դնել։ Ինչպէս չէ տուած իր վերջին ըսուածները, երբ փոխ փոքած են ուսնեալ։

Այլ կերպ բացայ հրատարակութիւններէ ետք, երբ ծանօթ բարեկամ մը անձամբ հետաքրքրուած և հարց տուած է վեհափառին թէ «որքա՞ն ճիշդ են կախակայեալներու պաշտպան Թերթին ատանայատութիւնները իմասին Անթիլիասի և քննիչ առեանին մէջ անցած դարձածներուն», Տարեգին կաթողիկոս պատասխանած է. «Լեզուին մէջ ամէն չկայ, որոնք ինչ ուզում ատում են, թէկուզ ճշմարտութեան հակառակ էինի այն, գրանով կարծում եմ վարկ չինել իրենց համար։ Զարժեր գրատղել։ Պատրիարքարանի ներկայացուցիչը երբ և իցէ առեն չէ անարգուած և

քենաք պաշտպանելու համար Ազգ. Սահմանադրու-
թիւնը, զոր նկրտեցաւ ոտք ոչինչ համարիլ ընդդի-
մադիրները՝ ըսկ իրենց անձին վրիժառութեան համար։
Դոհ էլ նմանապէս, որ Վեհափառը առեանի օրով
կարգին վրայ չբերաւ կախակալութիւնները, իրենց
պաշտպաններուն և կողմնակիցներուն բողոքները
ու ամբաստանութիւնները մեր համայնքի հոգեւոր
իշխանութեան ու Տեղապահ Մ.ին դէմ։ Նոյն իսկ

ըջուած միջանից. ակամայ ինձնից՝ մինչեւ յետին իմ
միտքը, և ասելին, բացառաբար հրաւիրեցինք զինք
մեզ հետ բարձրանալ հովից, մի քիչ կ'ապրուրուե-
լու համար»։

Իսկ Պէյրութէն թղթակից մը (Նոր Լուր) վան-
քին պարտպետ և Անթիլիասի նախակրթարանին ու-
սուցիչներէն Յ. Թօփալեանի վարման մանրամաս-
նութիւնները հաղորդելէ ետք, այսպէս կը դրէր.
«Գալով Ներ Աբբ.ի Ագաւնիի վրայ պատգամած ըլ-
լալու առասպելին, ննթակայէ առուգինք որ
առաւ է և չանխաժ։ Իսկ Տաճատ Արապեան յայտա-
րարեց թէ միշտ բարեացակամ գտնուած է անոր
նկատմամբ իբրեւ պաշտօնական տեղեկաբեր Ազգ.
Պատրիարքանանին և ասկէ Մխիթարեան Վեհա-
հաւատին ներկայութեան։ Նոյնպէս Յարէն Ս. քա-
հանայ ուրուած է Ագաւնիէն, իբրեւ գրչի առը և
համեստ մարդ։ Անոր դէմ մանաւանդ Ներ Աբբ.ի
անուան չհամարձակուելը շատ զարմանալի է։ Մինչդեռ
ձեռք առուգինք, որ Ազգ. Առաջնորդարանին մէջ,
Պ. Զաքարիա Պզտիկեանի ներկայութեան, Ներ
Աբբ. աննպատակ արտայայտուած է կախակալա-
նելէն Պահպիյտեզլու Համբիկ Ծ. վ.ին թէ Թոմա
Ա. քհն.ի մասին, իբրեւ նկատելիօրէն գատ ամէն
կանխ նամանդներէ»։

հարցում մը չուզուեցաւ ինձ այն կարծեցեալ մեծ նահրուքեան մասին, որ կը յեղյեղուի այսօր «Մարմարա»ի մէջ։ Առեանին առջեւ, նոյն վերապահումը ակնարկեւ էր նաեւ կախակատարներու անձին հանդէպ։ Վեհափառը իր սեփական դատաստանը կատմած էր այն անհերքելի իրողութիւններէն, որոնք պարզուած էին իր մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան ընթացքին։ Տարօրինակ թուեցաւ այն եղած որ Գարեգին կաթողիկոս առաւելագոյն չափով նախանձախնդիր էր որպէսզի մեր հոգեւորական դասը և առաջնակարգ ժողովուրդը յարգանք և պատկառանք ունենան նուիրապետական աթոռներու և անոնց գահակալներուն հանդէպ, որոնք ալ որ ըլլան անոնք։

(**) Պէյրութէն Պատրիարքարան բաշած հեռագրական հաղորդակցութիւնէս ետք (իմ ատենեցան քննու-

---

(**) Վեհափառը անտարակոյս չատ ուժէլի գոհ պիտի մնար, եթէ Պահթիյարեան վրդ. և Շիկահեր քհն. «Մարմարա»յի հիւրընկալ սենեակներուն մէջ վոխանակ ատոնց ածացնելու Չինքը, պուսպ ու խոհեմ չարժէին և Անթիլիասէն վերադառնալէ ետք մանաւանդ, կիրքէ և ատելութենէ տարուած, չմերձենային իօլական նոր թափով մը հրապարակախաւսութեան։ Հայ Առաքել. Եկեղեցւոյ օծեալ Արքեպիսկոպոսն էր։ Ասիկա ծանր և անհերքելի նախատինք մըն էր ուղղուած՝ ոչ թէ Արսլանեան Մ.ի, այլ Ամենայն Հայոց Հայրապետին և Անոր լիազօրը եղող Անթիլիասի վեհափառին դէմ։ Ու հոս հետզհետէ ի՛սկ եղելոյ թիւը այն տխմարներուն, որոնք կը մեղադրեն Տեղապահ Մ.ը, թէ ինչո՞ւ Հայրական նեղ րոպեներուն ցոյց չի տար զինքը անտրտունջ ըլլալու և թարկածողներուն հանդէպ։

թիւններուն, Պատրիարքական վրդ. և իր ընկերներուն ապօրէն պահանջները մերժուեցան, Պատրիարքի ընտրութիւնը պիտի կատարուի Պատրիարքարանին ներսիառնութեամբ և վնասուած իր պատիւը պիտի վերականգնուի), երբ կրկին անձնական տեսութիւն մը ունեցայ Պատրիարքին կաթողիկոսին հետ, զոր ահա քառ տող կ՚ընեմ։

— Ես պահպանել եմ Պատր. Տեղապահի դիրքը, հեղինակութիւնը, նրա իրաւասութիւնը և չեզոք քացրել՝ մեզաւոր եկեղեցականներից։

2. ԱՅՑԵՐ ԵՒ ՀՐԱԺԵՇՏ ՎԵՀԱՓԱՌԷՆ ՈՒ ԱՆԹԻԼԻԱՍԷՆ

Անմոռանալի պիտի մնան ինձ համար այն մէկ քանի օրերը, զորս անցուցի Պիքվայայի բարձունքին վրայ, Կաթողիկոսական ամառոնոցի ջերմ ու մաերմիկ մթնոլորտին մէջ, ուր բնութեան պարզութեան չափ ինքնաբուխ ու բնական էին ինձ ընծայուած յարգանքն ու հոգածութիւնը, այդ սուրբ ընտանիքին վ.եհ. Մեծաւորէն, Մխիթարեաններէն սկսած մինչեւ յետին սպասաւորին, խոհարարին և Կաթողիկոսարուն մաքրասիրտ հոյլին կողմէ։

24 Սեպտ.ին Արքն Ս. ետ ամառանոց եկած էր քանի մը օր հանգստանալու համար։ Հաճելի էր խօսակցիլ իրեն հետ որ եւ իցէ նիւթի մասին։ Որ հետաքրքրութեամբ ունկնդրեցի, երբ ան մանրամասն տեղեկութիւններ տուաւ իր այն ուղեւորութեան մասին, զոր կատարած էր դէպի Երուսաղէմ, վերջին տեղական պատերազմի ամէնէն տագնապալի օրերուն, առատ դեղօրայք ու նիւթական օժանդակութիւն հասցնելով տղէտներուն։

Յաջորդ (կիրակի) առաւօտ, օգտուելով վեհափառին չրջագայութենէն, զոր Ան սովոր էր կատարել պատշգամին վրայ, գնել Ծ. վրդ. ն ալ հրաւիրելով իր աշխատութեան սենեակին, խմբանկար մը հանել առնք դիտելին լուսանկարչին կողմէ (Տես էջ 104)։ Ցետոյ Ասլին Ս.ի հետ ինքնաշարժ նստելով բարձրացանք Շուէյր։ Ան այցելութիւն մը ունէր տալիք։ Ես ուղղուեցայ Քֆուրի պանդոկը։ Ա.ինտեղ առիթը ունեցայ տեսնուելու Յովհաննէս Տումանեանի հետ, երկրագործական և Անտառաց նախկին տնօրէնի։ Բացատրի ծառերու հովանիին ներքեւ նստած էր ան Երուշալայիմեանի և մէկ քանի յաճախորդներու հետ։ Մեր դէմ կը պարզուէր առինքնող բնանկար մը։ Տումանեան, որ մօտէն կը ճանչնար Աբրահամեան Ս.ը հետաքրքրուեցաւ Պատրիարքարանի վերջին անցուդարձերով և տրուած լուսարանութիւններէն զոհ մնաց։ Տեղեկութիւններ ուղեց Կիպրոնական վարժարանի տրդի վիճակի մասին։ 1913ի ընթացաւարտներէն եղած էր ու յետոյ չրջանաւարտ՝ Հալքալրէն։ Այժմ կ'զբաղէր առեւտուրով։

Կէս օրուան մօտ այցելեցի Հ. Ուզունեանին։ Միասին դիմեցինք Ցամբան հանդիպելու Կիպրոսի վարչութեան առնադիր Պրն. Ֆէորդ Փափազեանի։ Հիացումով տրտնջացաւ վեհափառին մասին, աւելցնելով որ, իր չորս տարուան փորձառութեամբ այնհամոզուած էր, թէ Ան ազգութիւններէ երբէ երբեք չի տարուիր և անխախտ են իր սկզբունքները, ևրբ խնդրոյ առարկայ են Հայ Եկեղեցւոյ բարձրագոյն չահերը։

Կայտռանէն, ուր կը գտնուէինք, օմօպիւս մը առի, վերջին այդ մը տալու համար Անտոնեաններուն։ Մտադիր էի այցելել նաեւ Լեւոն Շանթին, որ նոյնպէս Պուա որ Գոլոնիը կը գտնուէր։ Մեծ եղաւ

ու բախտաբերները հայրենակցիս՝ նշան Անտոնեանի, որ այս անգամ փիլիքապէս ուելի առողջ գտայ։ Տիկ. նուարդ Անտոնեան Ակնայ հրուշակ պատրաստած էր։ Ճաշի միջոցին դարձեալ հինէն նորէն, Անթիլիասի վերջին անցքերէն խօսեցանք։ Ժամը 3ին կ'այցելեմ Տէր Մելգոնեաններուն բնակարանը։ Եթէ միջոց ունենայի մէկիկ մէկիկ պիտի այցելէի Լիբանանի բոլոր այն հայ ընտանիքներուն տուները, ուրկէ նեբս կը մտնէին «Ազդակ», «Ազդարար» և «Արեւելք» անունը կրող և մաղձ ու թոյն տարածող այդ հայանուն թերթերը։ Պիտի մատնանշէի բոլոր այն նպատակաւոր տուներն ու առասպելները, որոնք կը վերաբերէին Թրքահայ անցուդարձերուն։ Տիկ. Մ. Աջանեան մը կամ Մինաս Թէօլէօլեան մը հոսկէ Սուրիա կամ Լիբանան հաստատուած, իրենց ճգճիմ գոյութիւնը քարշ տալու համար սեւացրէքեան զզուելի պայքարի մը զրօչակիրները կրցած էին հանդիսանալ։ Անոնց նեբքին արժէքը իր իսկութեանը մէջ ներկայացնել պէտք էր։ Վատահ եմ թէ իմ լուսաբանութիւններս անօգուտ չեղան։ Մեր ասուլիսէն ետք, Օր. Շ. Տէր Մելգոնեան դիս առաջնորդեց «Հին աստուածներ»ու հեղինակին բնակարանը, ուր գինքը չգտանք։ Դարձայ Պիքվայա և հոն պիշրեցի։

Առաւօն (26 Մեպտ.) Անթիլիաս հանդիպելէ ետք, ուղղուեցայ Պէյրութ։ Հետզհետէ վերադարձի պատրաստութիւններով զբաղիլս պէտք էր։ Նամակ մը գտայ պանդոկը՝ մեր ծանօթ մէկ ազգականուհիէս, որ դիս Հալէպ կը հրաւիրէր։ Կը փափաքէի թէև Սուրիան ևս տեսնել, սակայն կը խորհէի թէ ուելի նպատակայարմար չէի ուղեւորութիւնս։ Ինձմէ առաջ մեկնողները կրնային նոր յուզումներ պատճառել Իսթանպուլահայ հանրային կարծիքին, իրենց սեփական

կանգուռով չափելով Անթիլիասի իրադարձութիւնները: Նախատեսութեանս մէջ որքա՛ն չէի սխալած: Յետոյ պիտի հասկնայի՝ ինչո՛ւ օր մէկ քանի այցելութիւններ տուի պրատուններուն և ծանօթներու: Երեկոյին երբ բարձրացայ Պիքվայա, ասոնք Ս էն տեղեկացայ որ Լիբանանի կառավարութիւնը 60 լիբանանեան ոսկի նուէր կը տրամադրէ արտասահմանէն եկող բոլոր այն ճամբորդներուն, որոնք 15 օրէն աւելի երկրին մէջ կը բնակին: «Միւս պատերազմէն առաջ 300 լիր. ոսկի ստացան, որ՞ը ինչու չէք օգտուիր» ըսաւ: Յաջորդ օր դիւրութեամբ կարելի եղաւ գանձել այդ դուռարը:

27 Սեպտ.ին վերջին անգամ երթալով Անթիլիասի վանքը դիշերեցի: Առաւօն (28 Սեպտ.) տպարանը հանդիպելէ առք, ներկայացայ վեհափառին, յայտնելու համար թէ 2 օրէն ինթանպուլ պիտի վերադառնամ: Ն. Ս. Օծութեան հաճութեամբ ինձ արտաքադրուեցաւ Իր և վանքին սեփական հրատարակութիւններէն: Ուրախութիւնս իր զենիթին հասաւ, երբ, բաղձանքիս դոհացում տալով, վեհափառը հրահանգեց տպարանի տեսչութեան, որպէսզի ինձ բացառաբար տրամադրեն նաև Բարզէն Ա. կաթողիկոսի հոյակապ երկասիրութիւնը յետ մահու լոյս ընծայուած և այժմ բոլորովին սպառած: (*)

Երեկոյին հիւրասիրուեցայ Պիքվայայի ամբաս-

(*) Պատմութիւն կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ (1441էն մինչեւ մեր օրերը), տպ. Դպրեվանուց, 1939, պատկերազարդ, 1446 էջերէ բաղկացած, «ղպտպատում»ի ձեւավով, ստուար հատոր մը, ուր կայ նաև «Ընդհ. տկնարկ» մը Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան նուիրուած (Մագուսը և անոր յարաբերութիւնը Կիլիկիոյ Աթոռին հետ): Այս հատորէն տպագրուած է 1000 օրինակ, որուն 800ը Ամերիկա ղրկուած է:

Ներքև, ուր Տ. Տ. Փարիզին կաթողիկոս ձախադրութեամբ մը ինձ նուիրեց իր վերջին լուսանկարը։ Իսկ յաջորդ առաւօտ (29 Սեպտ.) ես իր ձեռքէն Պատրիարքական Տեղապահ Մ. Հօր ուղղուած պաշտօնագիր մը կրկին յանձնարարեց.

— Ձլինի որ մեր թեմի եպիսկոպոսներէն Պատրիարքութեան հաղորդուի նշանակէք. թող չեմ ասեր։ Չանացէք ընտրել Իզմիրեն թեմերէն։

Ներքևի տողերը Բարեւ Հայկազ-

եւ այնուհետեւ ծանրաբեռնեալ

29 Հոկտ.

1964

ՎԵՀ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՊԱՇՏՕՆԱԳԻՐԸ

Պաթողիկոսարան Հայոց
Տաճն Կիլիկիոյ
Անթիլիաս-Լիբանան 27 Սեպտ. 1949

Ս. Ամենապատիւ

Տէր Գէորգ Արքեպիսկոպոս
Պատր. Տեղապահ Կ. Պոլսոյ

Սրբազան եղբայր,

Բարձր. Տ. Գեորգ Ուրֆ. Արօրանճեան
Պատր. Տեղապահ Հայոց Թուրքիոյ
և մերձաւոր եպիսկոպոսներ

Գոհանք, որ մեր առաջարկութեան համաձայն, հաճել էիք բնդարձակ տեղեկագիր ուղարկել, նաև պատուիրակ՝ բննելիք հնդրի լուսաբանութեան համար։ Զեր և բնդհանուր ժողովներու տեղեկագիրներով և որոշ հնդիրներու շուրջ հարց ու փորձով, ինչպէս և բազմաթիւ կոչնականի նամակներու ստացմամբ, հնարաւոր եղաւ հիմնաւորապէս ծանօթանալ հնդրի ծագման և զարգացման բոլոր փուլերուն հետ

սարանին կից կեդր. վարչութեան ատենապետ Պ. Տաճատ Սրապեանի հետ միասին՝ արդար և լաւագոյն եզրակացութեան հասնիլ, որ անմիջապէս ուղարկեցինք Սմէնայի Հայոց Հայրապետին։ Նորին Սրբութիւնից է կախուած ընդունիլ կամ սրբագրել մեր եզրակացութիւնը, որովհետեւ մենք միայն քննիչ էինք և ոչ դատաւոր։

Յոյս ունինք թէ Ն. Սրբութեան կարգադրութեամբ կարելի պիտի լինի խաղաղութիւն հաստատել Գալոյ համայնքի մէջ և եկեղեցու միաբանակցութիւնը պահպանել Ձեր նախագահութեամբ նոր Գաւրիաքքի ընտրութեամբ։

Եղբայրական ողջունիւ և սիրով

ԳԱՒՐԻԳՈՐ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Յոյժ որուած առպնջականութեան համար չնորհակալութիւններս յայտնեցի Ն. Վեհափառութեան, Ս. Աջը համբուրեցի և իր Հայրապետական օրհնութիւններն ստանալով հրաժեշտ առի Կաթողիկոսականէ ամարանոցէն, ուրկէ նախ Անթիլիաս ուր կը գտնուէին գոյքերս։ Ետքէն Ս. հետաձայնով իմացայ մը բերել տուաւ և Իրմէ. Գնել Ծ. վրդ.էն, Հրանդ վրդ.էն, Եղիշէ աբեղայէն, Բ. Եղիազարեանէն, Սիմոնեանէն, Ա. Գաբրիելեանէն, Էֆենտիօմչուեանէն ու վանքին հիւրընկալ միջավայրէն հրաժեշտ առնելով, ևկայ Պէյրութ, անցագրային գործողութիւններս լրացնելու և Լօռի պանդոկը գիշերելէ յետոյ, յաջորդ օրուան օդանաւին հասնելու համար։

ԻԲ.

ՄԻՋԱՆԿԵԱԼ ԱՍՈՒԼԻՍ ՄԸ

Լօռի պանդոկին ճիշդ դէմն էր Օպային Սպասարկութեան նորակառոյց շէնքը, ուր կէս վերապարձիս ժամանակը առնելէ առաջ, անհրաժեշտ էր նախ թուրքիոյ հիւպատոսարանին ու Լիբանանեան վիզանները առնել։ Այդ ձեւակերպութիւնները լրացան կէս օրէ առաջ։ Իր վաճառատան մէջ ինծի կ'սպասէր սիկնոլա ազգականներէն Պ. Հայկ Բէշիկեան։ Քիչ առ քիչ առաջնորդուեցայ իր բնակարանը։ Խմբանալու բնակող իրենց ազգականներուն, մասնաւորաբար Զամպաքեան ընտանիքին բազմաթիւ լուսանկարներով զարդարուած էր հիւրանոցը, ուր պատուհիրուեցայ Օր. Բէշիկեանի և Տէր և Տիկ. Բէշիկեանի կողմէ։ Կէս օրուան ճաշէն առ այցելեցի երիտասարդ առեւտրական Պ. Կարապետ Տէտէեանի, «Անի»ի խմբագրապետ վահէ Վահեանի և Ուզունեան պրաուններ, ուրկէ մէկ քանի կարեւոր հրատարակութիւններ կարելի եղաւ ապահովել, բացի Բրօֆ. Մալխասեանի բացատրական բառարանէն, որ սպառած էր։

Հ. Ուզունեան ինձ ընկերացաւ, կեդրոնական նամակատուն հանդիպելու համար։

Հոն յանկարծ դէմ յանդիման գտնուեցայ Տիկ. Մ. Ասլանեանի, որ զիս տեսնելուն, պոյթուքիկ նիւթի մը պէս բռնկեցաւ և իր մէջ կուտակուած գտնութիւններու հեղեղ մը թափեց։ Հակառակ վերադարձի ըլլալուն, իր արտայայտութիւնները ոչ պարմանք և ոչ ալ պայծառ պատճառներին ինծի։ Ան իր ընկերուհիը կը յայտնէր հանդէպ անոնց, որոնք իր

ամուսնին թերթին (Ազդարար) խոփանման պատճառ եղած էին, որոնք անոր պատպրքերը արգիլել տուած էին, զայն ուսուցչութենէ դրկած էին, վերջապէս իրենց դժբախտութեան պատճառ հանդիսացած էին։ Զգայրացայ, վասնզի չէի կրնար ոևէ դեր ունեցած ըլլալ այդ բոլորին մէջ։ Տիկ. Էլիզ Ալանեան ինքն ալ շատ լաւ գիտէր ասիկա։

Թէ ինչո՞ւ տառնձնած էի պաշտպանութիւնը Արթանեան Մ.ի դատին ու չէի վախցած մինչեւ Պէյրութ գալու։ Թէ ինչպէ՞ս համարձակած էի խիստ ոճով պատասխան տալ իրենց քննադատութիւններուն և վերադարձիս արդեօք գիտ ինչե՞ր պիտի գրէի «Ազդարար»ի դէմ։

Պատասխաններս շատ ալ հաճելի չեկան Տիկին Ալանեանի, որուն ցասումը սակայն մեղմացած կը թուէր։ Բայց իր ատելութիւնը չէր վերջացած.

— Պահած եմ, բաւ, «Նոր Լուր»ի այն թիւը, ուր գրած էիր թէ «Մանուկ Ալանեան ազանդաւորներու սերունդ մը հասցուց։»

Թէլաքեցի իրեն այդ ամբաստանութիւնը բացատրել իր ամուսնոյն սեւացրիչական եղյամներուն հետ («Ազդակ»ի մէջ), որոնք վերարծարծուեցան 10 տարի յետոյ, անլուր լրբութեամբ։

Տիկ. Ալանեան իր գառնութեանց մթերքը սպառած, հեռացաւ։ Չեմ գիտեր թէ ի՞նչ նոր հաւկիթներ ածեց «Ազդարար» խթանպուլ դարձնելու համար։

Նոյն օրը չարունակեցի հրաժեշտի այցելութիւնները, «Զարթօնք» հանդիսացայ վերջին անգամ, յետոյ կարգ մը գնուածներ ըրի, օդանաւի տոմսս հայթայթեցի, հեռագրեցի խթանպուլ մեկնումիս որոշումս և եկայ պանդոկ։

ԻԳ.

ՎԵՐԱԴԱՐՁ ԼԻԲԱՆԱՆԷՆ

Ա· ՀՐԱԺԵՇՏ ՊԷՅՐՈՒԹԷՆ

*Առաւօտն կանուխէն կ'արթննամ և հագուստներս կը խաչաձեւեմ մարմնիս մէջ։ Ամէն ճամբորդ սովորաբար նոյն ճամպարանքը կ'ունենայ, երբ հաշուուած են իր ժամերը։ Ամէն ինչ կ'անցնի արագութեան մէջ։ Հագնեալ նախաճաշէ մը առնելու կ'երթամ։ Փողոցները լեցնող ինքնաշարժերը, անոնց սուլումը, վաճառորդներու կանչը և տեզական բարբառը, որուն անընտել եմ դեռ, կ'պատճառեն ինձ թէ տարբեր իմպրեսիաներ ունեցող անցորդ մըն եմ։ Հիմայ կխոովին, կտպաւած եմ այդ օտար երկրին, ուրկէ հեռացած պիտի ըլլամ քանի մը ժամէն։ Մեւս կէսը միտքս զբաղեցնող այն մեջլաւայրն է ուր պիտի վերադառնամ։ Ի՜նչ կարելի է միտքին տանիլ։ Մէկ քանի նուէրներ, տեղական սիկառ, ընտիր պանան և ճեփճերմակ հագ։ Անոնցմով կը դառնամ պանդոկ։ Հոն պատրաստ կ'սպասեն Մելպոռնեան հաստատութեան նահերէն Մեսրոպ Գերմանիկեան և Վազգէն Անտոնեան, որոնք պիտի ընկերանան ինծի մինչեւ Կիպրոս։ Շրջապատուած են իրենց պարագաներով։ Մեր դոյքերը փոխադրել կուտանք Թուրք Օգային Ապահովութեան գրասենեակը, ուր ոսկեորութիւն մը կը տրէէ։ Հետզհետէ ուրիշ ճամբորդներ ալ կը ժամանեն և ժամը ճիշդ 11ին, մեզ տրամադրուած ինքնաշարժներով Ֆրաժեշտ կ'առնենք Լիբանանի մայրաքաղաքէն։

կ՚անցնինք ժամացոյցի հրապարակէն, լայն պողոտաներէ ու փողոցներէ, մեր աչքին ձգելով Հայոց եկեղեցին կամ կառուցած գմբէթն ու պանդակատունը և կ՚ուղղուինք օթակայան։

Նկատելի եռուզեռ մը կայ ապառաժեան սենեակին մէջ և ապառարկութեան կիշէներուն առջեւ։ Դեռ ձեւակերպութիւններ կան լրացնելիք, արձանագրութիւններ, պոյքերը կշռելու և քննելու գործողութիւններ, որոնք տեղի կ՚ունենան փութով։ Այդ միջոցին մօտեցող օդանաւի մը ազմուկը կը լսուի։ Շատեր կը խուժեն վերնայարկի ընդարձակ պատշգամը, հոնկէ անոր վայրէջքը դիտելու համար։ Տասնեակ մը ճամբորդներ կը բերէր այդ օդանաւը Կիպրոսէն։ Անոնց յուզիչ ողջագուրուելութիւնը կը յաջորդէր արարողութիւնը մեր մեկնումին։ Ազգանշանը արուած էր ու մեր պայուսակները մեկ առաջ տեղաւորուած՝ օդանաւին մէջ։ Հրաժեշտ կ՚առնեմ Տէր և Տիկ. Նորայեարեանէ, Հայկ Բէշիկեանէ, որ ընկերացած էր մեզի և Հալէպէն իր զաւակը ճամբելու համար եկող Տ. Կարապետ քհնյ. Փերմանիկեանէ։ Ժամը 12ը 10 վայրկեան անցած կը բարձրանամ երեք պուլատակով թուրք օդային ընկերութեան մաս կազմող թ. 47 օդանաւին կամբրջակէն ու տեղ կը գրաւեմ լուսամուտի մը առընթեր։ Անխնելու ձայնն ու պուլատակներու ժխորը կը սաստկանան հետզհետէ։ Օդանաւը կը շարժի դէպի առաջ ու ես փոքրիկ լուսամուտէն ակնարկս կը կեդրոնացնեմ տարտղնուր հայ Քահանային վրայ, որ բազկաթոռ կ՚ապօթէ ոչ միայն իր ուսանող զաւկին, այլև բոլորիս անվտանգ ուղեւորութեան համար։

2· ՕԴԱՅԻՆ ՃԱՇ ԵՒ ԳԱՂԹՈՂ ԱՐԱԳԻԼՆԵՐԸ

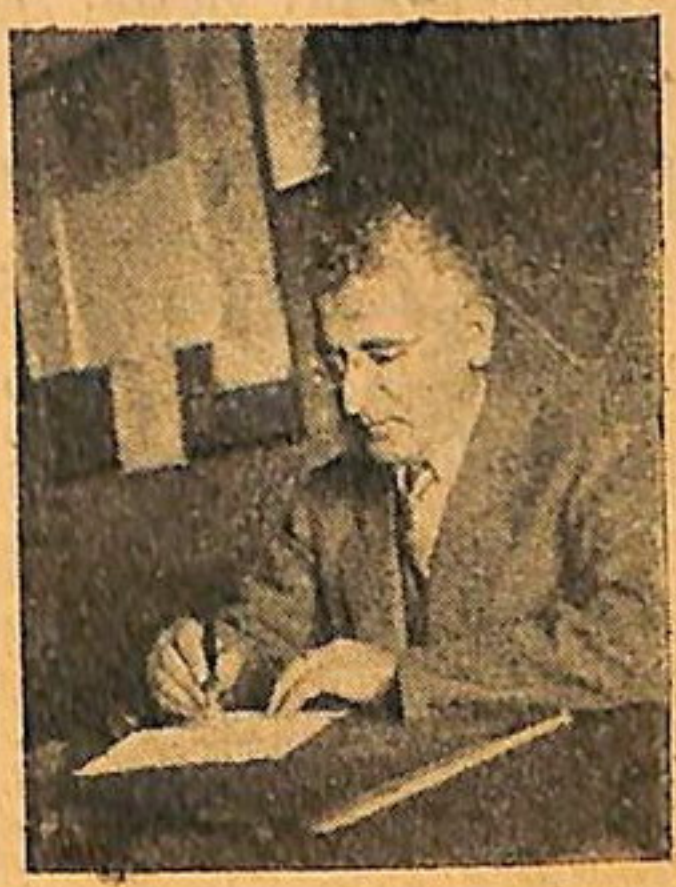
*Իւրաքանչիւր մարդ, որ ամէն առաւօտ ժամը 6-ին կ'արթննայ, ինքնաբերաբար կը մտածէ, թէ ինչ պիտի ուտէ այդ օրը։ Ասիկա ամենէն կարեւոր հարցերէն մէկն է, որ կը տանջէ մարդկութիւնը։ Ամէն ազգ, ամէն ցեղ, ամէն մարդ իր ճաշակին համեմատ կը պատրաստէ իր կերակուրները։ Ոմանք կը սիրեն շատ համեղ ուտելիքներ, ուրիշներ կը նախընտրեն պարզ ուտելիքներ։ Ոմանք կը սիրեն շատ ուտել, ուրիշներ քիչ։ Ոմանք կը սիրեն ուտել ժամը 6-ին, ուրիշներ ժամը 12-ին։ Ոմանք կը սիրեն ուտել տանը մէջ, ուրիշներ՝ հիւրանոցի մը մէջ։ Ոմանք կը սիրեն ուտել միայնակ, ուրիշներ՝ ընկերակցութեամբ։ Ոմանք կը սիրեն ուտել ամէն օր նոյն ուտելիքները, ուրիշներ՝ ամէն օր նոր ուտելիքներ։ Ոմանք կը սիրեն ուտել ամէն օր նոյն ժամուն, ուրիշներ՝ ամէն օր տարբեր ժամերու։ Ոմանք կը սիրեն ուտել ամէն օր նոյն տեղը, ուրիշներ՝ ամէն օր տարբեր տեղեր։ Ոմանք կը սիրեն ուտել ամէն օր նոյն ընկերակցութեամբ, ուրիշներ՝ ամէն օր տարբեր ընկերակցութեամբ։ Ոմանք կը սիրեն ուտել ամէն օր նոյն ձեւով, ուրիշներ՝ ամէն օր տարբեր ձեւերով։ Ոմանք կը սիրեն ուտել ամէն օր նոյն ուտելիքները, ուրիշներ՝ ամէն օր տարբե

Օգանեաը կը սուբայ, միշտ քիչ մը աւելի բարձրանալով։ Ս.Ջ կողմի հորիզոնը մռայլ է և փոթորիկի մը հաւանականութիւնը կ'զգացնէ։ Մեր ուղղութիւնը հակառակն է բարեբախտաբար; դէպի պայծառ և արեւոտ տարածութիւններ։ Բայց յանկարծ սաստիկ մը կ'ուննենայ օդանաւը և արագօրէն կ'իջնէ դէպի վար։ Շեղուիմ մը իր գիծէն, նոր ստուգումներ կը ցնցուին ապշահար։ Յետոյ կրկին կը բարձրանայ օդաւորի ցնցումներով և կը վերապահէ իր հաւասարակշռութիւնը։ Ի՞նչ կրնար պատահած ըլլալ։ Մեքենական խանգարո՞ւմ մը թէ ոչ ուրիշ անակնկալ մը։ Դուրսը մթնոլորտին մէջ հանգարտութիւն կը տիրէր։ Ճամբորդներէն չատեր դուռնաքաղ են ու մէկ քանին նոյն իսկ կ'աւրուին. յետոյ ուշքի կու գան։ Շուտով կը պարզուի սակայն պատճառը։ Օգանաւը դէմ յանդիման եկեր էր յանկարծ արագիլներու զանգուածային դաշթի մը։ Մեքենավարը անոնց հանդիպումէն դալիք վտանգը կանխելու համար պարզապէս, հաբկապրուեր է իր ուղղութիւնը փոխելու, իջնելով ցած ու դարձեալ բարձրանալով։

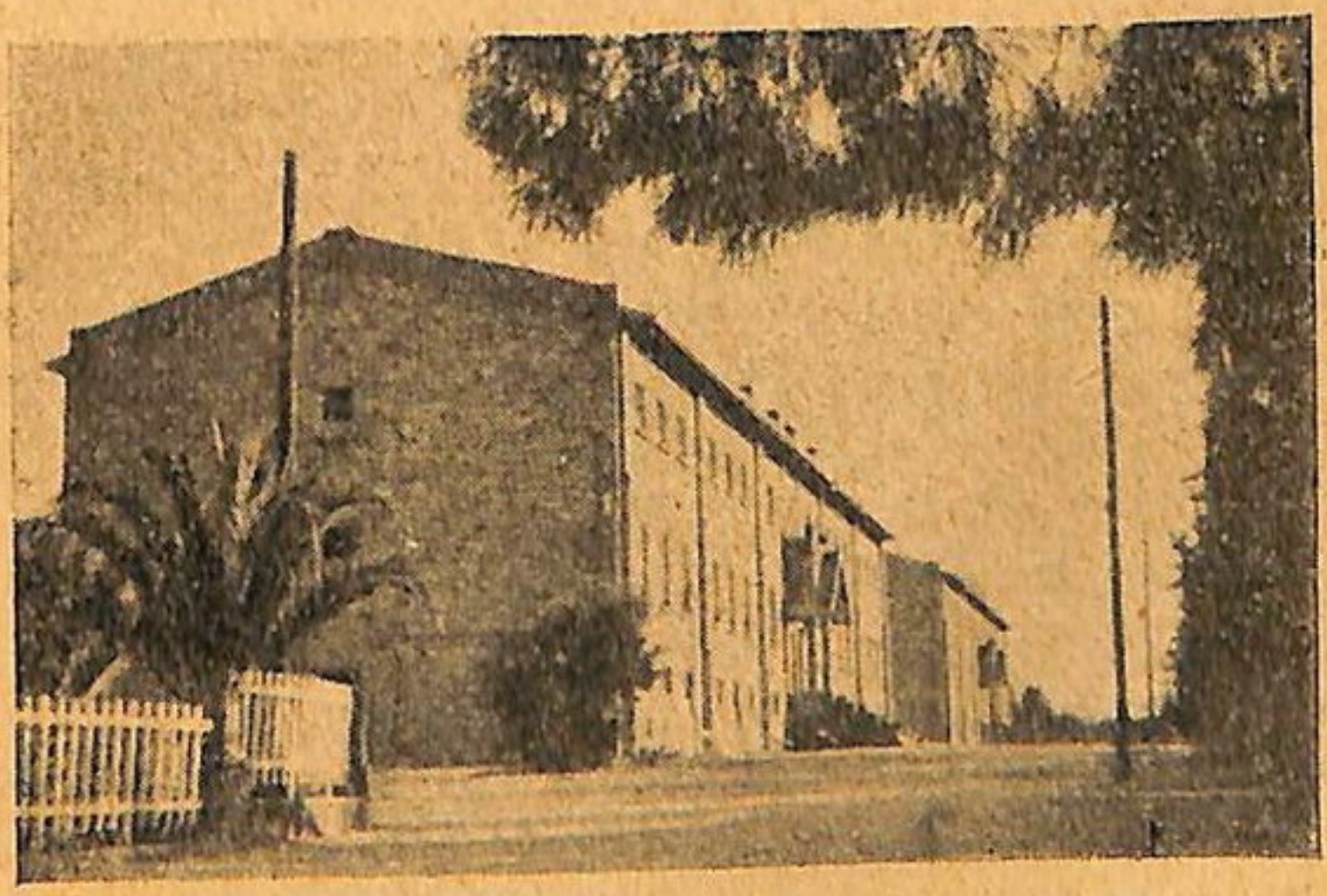
Ժամը 1,30ին արդէն կ'երեւայ Կիպրոս կղզին։ Տղաքը կ'ուրախանան։ Օգանաւը, թոռի տալով իր թեւերուն, կարծես սթծուի մը պէս կ'ուզէ խոյանալ վարը գտնուած որսի մը վրայ։ Կը մօտենայ տակաւ կղզիի լեռնային կատարներուն հաւասարութեանը։ Ծովափունքին չոգեմակոյկներու և նաւերու երթեւեկը կը նշմարուի յստակօրէն։ Կ'անցնինք անոնց վրայէն։ Լերկ տափաստաններ ու լեռնաշղթայ մը կը սահին մեր ներքեւէն ու Նիկոսիան իր դղեակեալ գրկին մէջ կ'ընդունի և վերջոյ զմեզ։

3. ԹՈՒՉՔ ԿԻՈՐՈՍԷՆ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԸ

Օգակատան ապառաման անհնարին մէջ առանձին եմ։ Ուզեկիցներս բոլորն ալ իրենց պայքարը ընթանալ կատարել տալու համար քիչ հետո են հասած։ Ամէն կ'ապասեն ապառարկու պաշտօնեային։ Չնայելով պատժիչը կը տեսչ ներկայ Գերմանիկեան և Անտանան ներկայէս կիշխին առջեւն են գետ։ Անոնք այլեւս կղզեցի են։ Քիչ հաք պիտի մեկնին Նիկոսիա, ուր իրենց գրկաբաց կ'սպասէ Մելկոնեան Կրթական հաստատութիւնը։ Արքա՞ն ուրախ պիտի ըլ-

Պ. Դանիէլ Ոսկեան

Կիպրոսի Մելկոնեան Կրթ. հաստատութիւնը

Ջայլ, եթէ Կարինայի այցելութիւնը տալ Մերձաւոր Արեւելքի այդ բարձրագոյն հայ կրթարանին, անոր վարիչ տնօրէն Պ. Դ. Ոսկեանին, որուն փափաքն ալ էր ընդունիլ իմ այցս։

Աւելի քան ժամ մը կիպրոս մնալէ ետք, 4 նոր ուղեւորներու հետ կը բարձրանանք օդանաւ։ Անոնցմէ մէկը տառանձին կին մըն էր, որ իր պարագաներէն քաժնուելէ ետքն ալ յուզումով կը հեծկլտար։ Ժամը 3ին կը տառտոնինք կղզիին վերեւ։ Օդը գաղջ է եւ հորիզոնը՝ դէպի ուր կը ճախրէ օդանաւը, անամպ է ու պայծառ։ Վարը Միջերկրականը՝ անեզր և անառանձ, կը ցոլացնէ երկնքի կապոյտն և արեւուն ճաճանչները։ Վէց ժամ ետք միայն պորչ գծագրութեամբ մը կ'ընդհատուի հորամասը փոքր Ասիոյ։ Յուրաքը կը թափանցէ ներս, քիչ յետոյ, երբ կ'անցնինք Տաւրոսեան լեռներուն վրայէն։ Ամպի դէզեր կ'սկսին կուտակուիլ ու տարածուիլ մեր անցքին ներքեւ։ Բայց չուռոզ կ'անհետին անոնք։ Հիմայ անոնց տեղ ընդարձակ դաշտագետիններ, ուր հազիւ նշմարելի ոչխարի հօտեր կ'արածին, կանաչութիւններ, դիւղեր և քաղաքներ կ'երեւին։ Ցետոյ աջէն, յոյսերու մէջ կը շողայ այս անգամ Թուրքիոյ Կիլիկեան ծովեզերքս կիյ փոքր քարաէսը կը բանամ ու կը էչեմ տեղը այդ լայնածաւալ լիճին։ Ան կը պատուի Փոնտայի արեւելեան կողմը նիյսէի ու Անգարայի Նահանգներուն ալ մեացման կէտին վրայ։ Ժամը 5ը 10 անցած վերէն կ'ողջունենք Թուրքիոյ մայրաքաղաքը իր արուարձաններով, իր արդիական շէնքերու ծառաղարդ շարքերով, խճուղիներով, փոխադրական եռուզեռով ու վերջապէս իր նոյն օդանաւակայանով, հետզհետէ ցամաք իջնող օդանաւին յուսամուտէն։ Նոր փոխուած է ձմեռնային ժամը։ Ետով ժամը 6ը քառորդ կ'անցնի։ Մութը կոխած է

գրեթէ ե՞րբ պիտի կրնանք հասնիլ Իսթանպուլէ Պայտրանին մէջ տաք թէյ կը հրամցուի մեզի։ Կը ձեռնարկուի մաքսային քննութեան, որ բաւական կը տեւէ։ Մէկ քանի հոգի քաղաք կը մեկնին, նոր ճամբորդներ կ'աւելնան ու 6 հոգինոց խումբով մը կը տեղաւորուինք օգանաւին մէջ, չարունակելու համար մեր ուղեւորութիւնը։

4· ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆԱՊԱՏԿԵՐ ԻՍԹԱՆՊՈՒԼԻ

Ժամը 7ը 10 անցած, խուլ ադմուկով մը օգանաւը կը վերանայ մթին բարձունքները աստղածոր երկինքին։ Լուսամուտէս ոչ մէկ հորիզոն կ'երեւի։ Վարը Անգարան կը շողայ լոյսերու ծովուն մէջ։ Ցաւալին պաշտպանուելու համար ներքնի ջերմոցներու տաքութիւնը զգալի է։ Ինքնամփոփումի հետեւելի պատեհութիւն մը գիշերային այդ ժամուն։ Այլեւս էութեամբս փոխարրուած եմ իսթանպուլ։ Օգակայանին մէջ հաւանաբար ընդառաջ եկողներ կան կը խորհիմ, որոնք անհամբերութեան մէջ են։ Իսկ ո՞վ պիտի ինձ անակնկալներու իրազեկ պիտի ըլլայ, վաղը, համոզուած չեմ թէ ընդհմատիրները վերահսկողութեան տակ կանչ կախած են։ Ապահովաբար անոնք կրկին ինկած են թրքական մամլոյ Մղձաւանջին ազդեցութեան ներքեւ և հարկադրուած նոր սոյթաքուներով վրայ տալու ամէն բան։ Ես բանի՛ թէ ննթադրութիւնս ճիշդ չըլլար։

Մտածումներս կ'ընդհատին, երբ լուսինը յանկարծ կը բարձրանայ հորիզոնին վրայ։ Ինչքա՜ն հաճոյալի կը թուի հիմայ գիշերային ուղեւորութիւնս։ Կը տեսնեմ ամպի գուլաններուն վրայէն, որոնց ծայրերուն կը հպին ու խորութիւններ կ'առեղծեն լուսնի ճառագայթները։ Ցամաք չերեւիր. անոր լեռնային տեսարանները միայն կ'ուրուագծուին մեր դնացքին ուղղութեամբ։ Դուրսը աւելի լաւ գիտես

լու համար, ուղեւորները կը համաձայնին որպէսզի ներսի լոյսերը մարին։ Միայն թաց կը մնան բազկաթոռները կիր պզտիկ լամպերը։ Ուղեւորները մոռցած են ու կը խօսակցին ցած ձայնով նեղմիտներու չափ։

Ժամը 8, 5 մեր ներքեւն է Մարմարան։ Անակնկալ մը հապա բաժին կ'իյնայ ճարտարապետ, որ կը պատրաստ մեր ձախին։ Իշխանաց կղզիներու տեսքը գմայլելի է։ Փոխարինելու բուրգերու նման ցցուած են տներ ու կարծես չարժուն են։ Շոգենաւերու երթեւեկը առանձնապէս ուշագրաւ է։ Հետզհետէ կ'ընդլայնի տեսարանը։ Խմբանպուլի ամբողջական համայնապատկերը աննման գեղեցկութիւն մը կը տարածէ մեր ակնարկներուն տակ։ Սոֆա Գաթըքէօյն ու Հայտարփաշան, քաղաքին բոլոր արուարձանները, նեղուցները կը զատորոշուին։ Շուրջ 3000 մէթր բարձրութենէ կ'իջնենք աստիճանաբար, թեքերով գէպի Եէնիկափը։ Հզօր ըուսարձաններու օդնութեամբ օդանաւը կը գանէ իր վերջին կայանը, ու արտաքս մեզ կ'սպասեն բազմաթիւ դիմաւորողներ։ Մամուլի ու զբօսնոդ ձանօթ բարեկամներով կը շրջապատուիմ։ Ուղեւորութեան առնչակից ոեւէ ձեռակերպութիւն չէ մնացած, որով կը փութանք նախատրամադրուած ինքնաշարժերու մէջ, որոնց տեղը ձամբու ընթացքին կը նկատեմ չեփորումը Իթանան ուղեւորութեան աւարտումին։

ՆԻՒԹԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

		Էջ
	Աճիւնասաց ու իր վեհափառը	5
Ա.	*Խաթանպուլէն Անգարա*	9
Բ.	*Դէպի Կիպրոս և Լիբանան*	13
Գ.	*Հանդիպումներ*	17
Դ.	*Անթիլիասի մէջ*	24
Ե.	*Վեհափառին հետ*	31
Զ.	*Դաշնադաշնացութիւն Այնճէրի*	34
Է.	*Անթիլիաս և իր դպրեվանքը*	37
Ը.	*Պատմութիւն մը դէպի Լիբանան*	45
Թ.	*Տեսակցութիւն մը Փառէն Մ.ի հետ*	51
Ժ.	*Ընտրութեան դէպքահանները*	52
ԺԱ.	*Մշակոյթի Տաճարէն ներս*	
	1. *Վանքին ապարանը*	61
	2. *Մատենադարանը*	73
	3. *Հայ Արուեստի ցուցահանդէսը*	77
ԺԲ.	*Առեղծուած մը հնարուրը*	79
ԺԳ.	*Մէկ քանի այցելութիւններ*	83
ԺԴ.	*Կաթոլիկոսական ամարանոցը-Պիքվայա*	93
ԺԵ.	*Լիբանանահայ մտաւոր կեանքը*	105
ԺԶ.	*Ինչո՞ւ տեսայ ու լսեցի Շուէյթի մէջ*	111
ԺԷ.	*Մեր ալ բաժակը կը յորդի այլևս...*	113
ԺԸ.	*Վայրէջք մը Լիոն. Լիբանանէն*	121
ԺԹ.	*Բիւզանդ Եղիազանի հետ*	124
Ի.	*Թրքահայութեան կնճիռը Անթիլիասի Քննիչ Առեանին առջեւ*	
	1. *Ընդհիմադիրները կը հարցաքննուին*	127
	2. *Տեղեկագրին յարակից վաւերաթուղթեր*	130
	3. *Կախակայեալները արտաորոյ անձկութեան մէջ*	141

4. Պատրիարքարանի պաշտօնագրին ամիսք
գլխերը 145
Ա. Մատենադարանի Մ.ի Պատրիարքու-
թեան Հայոց ամենազգային շըր-
ջանը (1934 - 1944) 147
Բ. Մատ. — Պատր. Տեղապահութեան
շրջան Արտաշեսեան Մ.ի (1944 — 1949) 149
Գ. Մատ-ի եկեղեցականներուն ապագ-
այի չարժումը և իր հետեւանք-
ները (7 Մարտ — 27 Յլս. 1949) 155
5. Կախակայեալներուն պատմ. դատավա-
րութիւնը Կաթող. Առեանին առջեւ 186
ԻԱ. Վերջին չարթուան շրջագայութիւներ
Լիբանանի մէջ
1. Անդրադարձութիւններ 200
2. Այցեր և հրաժեշտ վեհափառէն, ու Ան-
թիլիասէն 204
ԻԲ. Միջանկեալ տուրքս մը... 211
ԻԳ. Վերադարձ Լիբանանէն
1. Հրաժեշտ Պէյրութէն 213
2. Օդային ճաշ և գոհութիւն արարիչներ 215
3. Թռիչք Կիպրոսէն Անգարա 217
4. Փիշեթային համագնդապատկեր
Իսթանպուլի 219

ՅԱՐՔ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐՈՒ

*Վեհ. Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոս (2), Լիբանանի Պետական պալատը (22), Անթիլիասի Մայր Տաճարը (26), Ուսապ խորանը (28), Մահակ, Բարգէն Կաթողիկոսները և Շահէ Մ. (37), Խորէն, Վեհանգ, Փառէն, Զարեհ և Դերձնիկ եպիսկոպոսները (38), Դպրեվանքի ուսուցչ. կազմը և աշակերտութիւնը (39), Ձեռնարկուող սարկաւագներ (41) եկեղեցական տարազով (43), Դերձնիկ Մ. և իր ձեռնասուններըը (44), Մայր Տաճարին Ջահը (63), Գարեգին Կաթողիկոսի օծումը (68), Ձգեստաւորեալ Արք.ներ (71), Ցրանս. հրամանատարին այցը (75), Արծաթեայ Տապանակ (78), Հայ Աբուեհատի ցուցահանդէսին այցելուններ (82), Գարեգին Կաթողիկոս ժողովուրդին մէջ (85), Պէյրութի մեծ հրապարակը (92), Պիբլոսյայի ամարանոցին պատշգամին վրայ խմբանկար մը (104), Վեհափառին պատգամը (121), Մահակ վրդ ի ձեռագիրը (136), կախակայեալներու էլոյթներէն տեսարաններ (138) Վեհափառին լուսանկարը՝ մակագրուած (208), Արսլանեան Արքեպիսկ. (209), Կիպրոսի Մելգոնեան Կրթ. Հաստատութիւնը և Տնօրէն Գ. Սակեան (217):

Հատորին արտաքին կողքը զարդարող Գատլպէքի պատմական տեսարաններու պատկերին հետ Վեհ. Կաթողիկոսին և հեղինակին կիսուռուցանկարներուն ընդելուզումն ու ներքին թէ արտաքին կողքերու զարդագրութիւնը կատարած է տաղանդաւոր նկարիչ Պր. Յակոբ Առաս:

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳԼԽԱՒՈՐ ԵՐԿԵՐԸ

1. *Մխաք Մեծարենց* (իր կեանքը), կ. Պ. 1922
2. *Ակրիւք Անմահութեան* (քերթուածներ) Ա. Գ. Շարք, 1927.1933
3. *Բառասնակ* (պատառ կեանքէ), կ. Պ. 1930
4. *Պատմ. Պէշճեան Մայր վարժարանի* կ. Պ. 1930
5. *Կամիտաս Վարդապետ* (կենսագրութիւն) կ.Պ. 1931
6. *Չմրուխտէ պատմուճան* (արձակ էջեր) Խմբ. 1936
7. *Ժամանակակից դէմքեր* (Տէր և Տիկ. Աստուր) Խմբ. 1937
8. *Անկն և Անցիք* (ազգապրական) Խմբ. 1943
9. *Յիշատակարան Խոսեանի* » 1945
10. *Սայեթ – Նովա* (կեանքն ու գործը) » 1946
11. «*Մշակոյթ*» *ազգապր. տարեգիրք*, 1948
12. *Բառասնամեայ Յիշատակարան «Ժամանակ»ի*, 1918 – 48,
13. *Հայ-Ամասիոն Գարակէօզեան արքանոցի*, 1949
14. *Լրատուական Յուշեր*, 1950։

1949

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԱԱ
ՏՈՒՆ ԴԱՍԵՆՑԱԿ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.
FL00030386

ЦЕНА
11
526
Ортакиц

Գ Ի Ն

500 ՊՐՈՒՇ

Ամերիկա	2.5 Տոլար
Եւրոպա	500 Ֆրանկ
Իթալիա	500 Լ. Պ. Լիր

Հեղինակին Հասցէն

T. AZADIAN
Billur sok Gül Han No. 9
Galata - Istanbul